

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

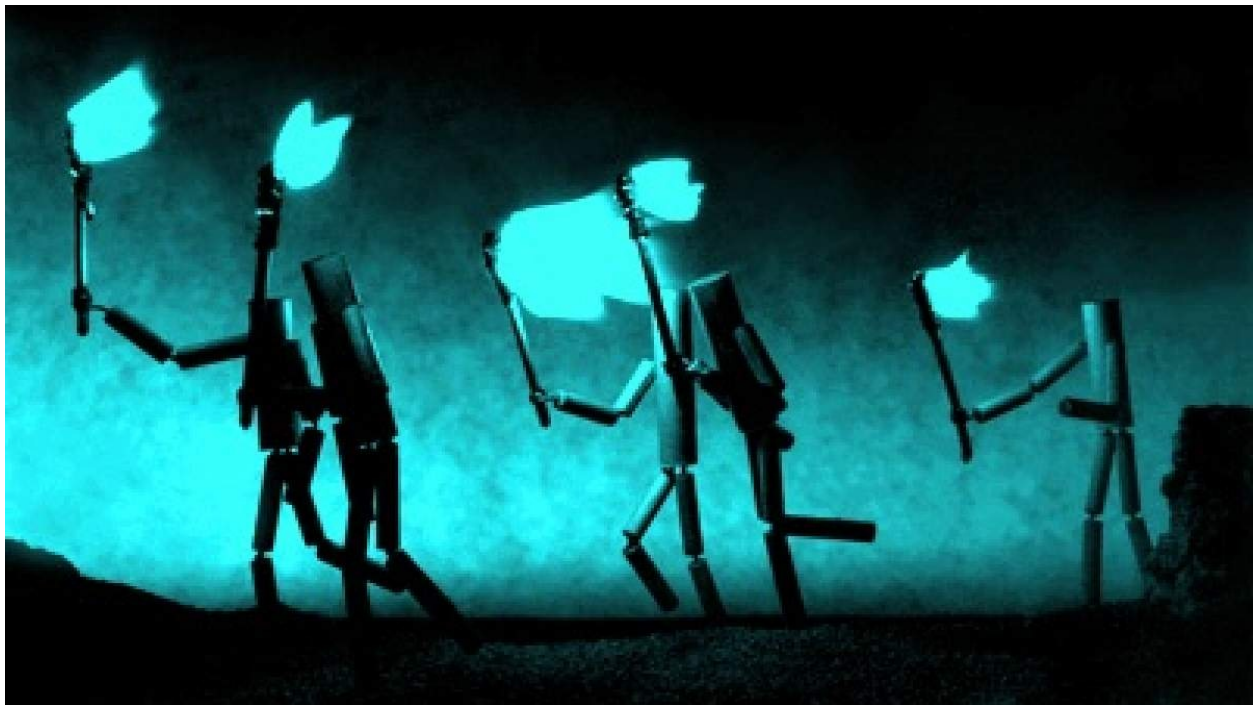
ΕΘΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Διπλωματική εργασία

Η ιδέα του «έθνους» και της «πατρίδας» στον πολιτικό λόγο των κομμάτων για το Μακεδονικό την περίοδο 1991-1995

Κώστας Αλατζάς (ΑΜ: 17502)

Επιβλέπων καθηγητής:
Παντελής Λέκκας

Σεπτέμβριος 2019

**Στη Μυρτώ, τον Μανώλη,
την Ελένη και τη Γιαννούλα**

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
ΘΕΩΡΙΕΣ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ	
I. Ο εθνικισμός ως ιδεολογία.....	16
II. Εθνικισμός και νεωτερικότητα.....	20
III. Η οικοδόμηση του «έθνους» και της «πατρίδας».....	24
IV. Δευτερογενείς εθνικισμοί.....	28
V. Ελληνικό έθνος και Μακεδονία.....	30
ΣΥΝΤΟΜΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ	
I. Έθνη και εθνικισμοί στα Βαλκάνια τον 19 ^ο αιώνα.....	34
II. Το «μακεδονικό ζήτημα» στις αρχές του 20 ^{ου} αιώνα.....	37
III. Από το 1944 έως το 1991.....	41
IV. Το «μακεδονικό ζήτημα» στη δύση του 20 ^{ου} αιώνα.....	43
«ΕΘΝΟΣ» ΚΑΙ «ΠΑΤΡΙΔΑ» ΣΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΛΟΓΟ ΤΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ (1991-1995)	
I. Η εθνική απειλή.....	47
II. Η ανεξαρτητοποίηση της πΓΔΜ.....	52
III. Σύνοδος κορυφής των υπουργών Εξωτερικών της ΕΕ.....	58
IV. Η επιτροπή Badinter, το «πακέτο Πινέρο» και το Συμβούλιο των αρχηγών...61	
V. Η Σύνοδος της Λισσαβόνας.....	70
VI. Το «μακεδονικό ζήτημα» στον ΟΗΕ.....	75
VII. Κυβέρνηση Ανδρέα Παπανδρέου.....	82
VIII. Στο δρόμο για την Ενδιάμεση Συμφωνία.....	88
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	91
Αντί επιλόγου.....	95
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	96

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Παρά το γεγονός ότι τίποτα δε μοιάζει περισσότερο προφανές από την ταυτότητα ενός λαού, το «μακεδονικό ζήτημα» και η διένεξη Ελλάδας και Βόρειας Μακεδονίας για την ονομασία της δεύτερης, επί σχεδόν τρεις δεκαετίες, αποδεικνύει το ακριβώς αντίθετο. Το «μακεδονικό ζήτημα», την περίοδο 1991-1995, αποτέλεσε μία ατέρμονη και παθιασμένη ιστορική αντιπαράθεση η οποία αναπαρήγαγε τον εθνικισμό σε μία εποχή που ορισμένοι θεωρητικοί εκτιμούσαν ότι τα εθνικά ζητήματα, εν πολλοίς, έχουν επιλυθεί και ότι η παγκοσμιοποίηση οδηγεί σε φθίνουσα πορεία το εθνικιστικό φαινόμενο.¹ Σχηματικά, η ονοματολογική διένεξη Αθήνας – Σκοπίων, στις αρχές της δεκαετίας του '90, θα μπορούσε να περιγραφεί ως μία χωρίς όπλα πολεμική πολιτισμική σύρραξη για την ύπαρξη η μη «μακεδονικού έθνους». Ως μία ιστορική διένεξη ανάμεσα σε έναν λαό που διακηρύσσει ότι έχει «μακεδονική συνείδηση» και «μακεδονική ταυτότητα» και έναν γειτονικό λαό που μέχρι σήμερα εξακολουθεί να υποστηρίζει ότι το «μακεδονικό έθνος» είναι ανύπαρκτο. Αμφότεροι οι λαοί και οι πολιτικές τους ηγεσίες αισθάνονταν ότι επιδίδονται σε μία γενναία πράξη πατριωτισμού, καθώς οι μεν πρώτοι διεκδικούσαν το δικαίωμα του αυτοκαθορισμού και της πολιτικής αυτοδιάθεσής τους, οι δε δεύτεροι αντιμάχονταν σθεναρά υπερασπιζόμενοι την ιστορική τους κληρονομιά, τη «ψυχή» του έθνους τους. Στη διαμόρφωση αυτού του εθνικιστικού ανταγωνισμού για τη «μακεδονική ταυτότητα» καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισαν το πολιτικό σύστημα και τα Μέσα Ενημέρωσης. Αποτέλεσαν τους φορείς της έκφρασης της εθνικής θεωρίας και του εθνικού φρονήματος, των δύο συνιστωσών της εθνικιστικής ιδεολογίας. Δηλαδή, του σώματος των ιδεών που αναφέρεται στην έννοια του έθνους, την οποία η εθνικιστική ιδεολογία αντιλαμβάνεται και επεξεργάζεται ως υπέρτατη αρχή και ως μόνιμο πρόβλημα.²

¹ Ο Eric Hobsbawm στη θεωρία του για την ιστορική εξέλιξη του εθνικισμού υποστηρίζει τη σταδιακή εξάλειψη του. Βλέπε *Έθνη και Εθνικισμός: από το 1780 μέχρι σήμερα*, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1994

² Λέκκας Παντελής, «Η συγκρότηση της εθνικιστικής ιδεολογίας – Εθνική θεωρία και εθνικό φρόνημα», *Επιστημονικό Συμπόσιο: Έθνος Κράτος Εθνικισμός*, Εταιρία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1994, σ. 233

Ο Αντώνης Σαμαράς, ως υπουργός Εξωτερικών την επίμαχη περίοδο και μετέπειτα ιδρυτής και αρχηγός της ΠΟΛΑΝ, συνέδεσε το όνομα του με το «μακεδονικό ζήτημα». Από την αρχή η στάση του ήταν αδιάλλακτη και επιθετική, υποστηρίζοντας μέχρι παραιτήσεως ότι «δεν αναγνωρίζουμε στους Σκοπιανούς το δικαίωμα να αυτοαποκαλούνται Μακεδόνες».³ Τον Ιανουάριο 1994, αιτιολογώντας τη θέση του και διαφωνώντας με το ενδεχόμενο συμβιβαστικής λύσης που πλέον είχε δρομολογηθεί, υποστήριζε στη Βουλή ότι στο ζήτημα με τα Σκόπια «από τη μία είναι η νοοτροπία της εύκολης τακτοποίησης και από την άλλη, η νοοτροπία της δύσκολης μάχης και της επώδυνης, αλλά εθνικά συμφέρουσας ευθείας γραμμής της συνέπειας. Είναι η γραμμή που συνδέει τη σημερινή μας συμπεριφορά με την τύχη του ελληνικού αύριο.»⁴ Ο τότε πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Μητσotάκης, στο όνομα του πολιτικού ρεαλισμού που επέβαλαν οι ιστορικές εξελίξεις στα Βαλκάνια, δήλωνε ότι «το θέμα του ονόματος σε 10 χρόνια θα έχει ξεχαστεί»⁵ και εξέταζε συμβιβαστικές λύσεις οι οποίες όμως σε καμία περίπτωση δεν αποδέχονταν ατόφια, σκέτη τη «μακεδονική ταυτότητα». «Τα Σκόπια θα πρέπει να καταλάβουν ότι βρίσκονται στην μετά - Τιτοϊκή εποχή που τους επιβάλλει να εγκαταλείψουν τις παλαιές ουτοπικές προσδοκίες που βασιζόταν σε εσκεμμένη πλαστογράφηση της ιστορίας.»⁶

Ο Ανδρέας Παπανδρέου, επικεφαλής της αξιωματικής αντιπολίτευσης την περίοδο 1990-1993 εκφράζοντας το εθνικό φρόνημα, συμφωνούσε με τη γραμμή Σαμαρά και δεν προέκρινε καμία ονομασία με τον όρο Μακεδονία. «Πολλοί λένε ότι το όνομα είναι δευτερεύον, ότι σημασία έχει να μην υπάρχουν επεκτατικές διατάξεις στο Σύνταγμα. Όμως πρέπει να καταστεί σαφές προς όλους ότι οποιαδήποτε υπονομευτική και αποσταθεροποιητική κίνηση των Σκοπίων -αυτό το φυτεμένο σκόπιμα κρατίδιο- δεν θα είχε καμιά σημασία και συνέπεια, αν δεν υπήρχε στην ονομασία του η χρήση της λέξης «Μακεδονία». Είναι η πηγή του προβλήματος, είναι το πρόβλημα»⁷.

Το ΚΚΕ διαφώνησε με αυτή την προσέγγιση εξ' αρχής. Η Αλέκα Παπαρήγα πιστή στην μαρξική θέση της υπερίσχυσης της ταξικής ταυτότητας έναντι της εθνικής υποστήριζε ότι

³Αντώνης Σαμαράς (24.1.94), *Πρακτικά της Βουλής Συζήτηση προ ημερησίας διατάξεως σε επίπεδο πολιτικών αρχηγών με θέμα Οι εξελίξεις στο θέμα των Σκοπίων*, τόμος Γ, σ. 1858

⁴Στο ίδιο, σ. 1858

⁵Κων/νος Μητσotάκης (1993) *ΑΠΕ-ΜΠΕ* Δήλωση στις 13 Φεβρουαρίου

⁶Κων/νος Μητσotάκης (18.10.91), *Πρακτικά της Βουλής Συζήτηση προ ημερησίας διατάξεως με πρωτοβουλία του πρωθυπουργού σε επίπεδο αρχηγών κομμάτων με θέμα Εξωτερική Πολιτική*, τόμος Θ σ. 0316

⁷Ανδρέας Παπανδρέου (24.1.94), *Πρακτικά της Βουλής...*, ο.π., τόμος Γ, σ. 1845

«κάθε λαός έχει δικαίωμα να υπερασπίζεται την ιστορία του και βεβαίως γι' αυτό το ζήτημα δεν εγκαλούμε κανέναν».⁸ Το Κομμουνιστικό κόμμα αποδεχόταν την ελληνικότητα της Μακεδονίας, ωστόσο διαφοροποιούταν έναντι των υπολοίπων κομμάτων καθώς θεωρούσε ότι το «μακεδονικό ζήτημα» αναδεικνύεται εξαιτίας των ιμπεριαλιστικών ανταγωνισμών των μεγάλων δυνάμεων και πως οι εθνικισμοί είναι μέρος αυτών. «Αντί όμως να γυρνάμε 3000 χρόνια πριν και να θεωρούμε ότι το κύριο επιχείρημα είναι να μιλάμε για το Φίλιππο και το Μεγαλέξανδρο, που βεβαίως σωστά υπερασπιζόμαστε την ελληνικότητα της Μακεδονίας από αρχαιοτάτων χρόνων, θα μπορούσαμε να αξιοποιήσουμε την πρόσφατη ιστορία. Κι έχει αξία αυτή την ιστορία να τη διδάξουμε αναλυτικά και στα σχολεία, όχι για να κάνουμε απλώς ιστορία, αλλά για να βγει και το συμπέρασμα ότι κι εκείνη την περίοδο οι βαλκανικοί λαοί, οι Έλληνες, οι Αλβανοί, οι Σλαβόφωνοι, οι Βούλγαροι, οι Τούρκοι υπέφεραν φοβερά δεινά από το τότε δίδυμο της αγγλογερμανικής επέμβασης. Και τότε έγινε προσπάθεια επέμβασης και διανομής εδαφών, λείας, διεύρυνσης της εσωτερικής αγοράς για λογαριασμό της Αγγλίας και της Γερμανίας».⁹

Με σεβασμό στην αρχή της αυτοδιάθεσης χειρίστηκαν το ζήτημα τόσο ο Λεωνίδας Κύρκος όσο και η Μαρία Δαμανάκη από τον Συνασπισμό. Θεωρούσαν ότι το ονοματολογικό δεν αποτελεί την ουσία του «μακεδονικού ζητήματος», αναγνώριζαν τους σλαβόφωνους Μακεδόνες αλλά όχι τους Μακεδόνες ως ξεχωριστό έθνος, Εντούτοις, όπως διαπιστώνεται και μεταξύ Κομμουνιστικού κόμματος και Συνασπισμού υπήρχε μια ειδοποιός διαφορά στην προσέγγιση και τη διαχείριση του «μακεδονικού ζητήματος». Το ΚΚΕ εγκαλούσε τον Συνασπισμό ότι εθελοτυφλεί και εξαπατά την κοινή γνώμη μη καταδεικνύοντας τις πολιτικές της ΕΕ, που αναπαρήγαγαν τα εθνικιστικά κατασκευάσματα στο Κοσσυφοπέδιο, τη Βοσνία και την πΓΔΜ. Πίστευε δηλαδή ότι η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας δεν προέκυψε ουσιαστικά από την ανάγκη αυτοδιάθεσης των ομόσπονδων κρατών της, αλλά ότι οι εθνοτικές διαφορές υποδαυλίστηκαν από την ΕΕ και τις ΗΠΑ που επιθυμούσαν να εντάξουν στην επιρροή τους τα Βαλκάνια.

Συνοπτικά, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι παρά τις διαφορετικές προσεγγίσεις των κομμάτων στο «μακεδονικό ζήτημα», στον δημόσιο λόγο τους υπάρχει ένας κοινός παρανομαστής. Όλες, ακόμη και του ΚΚΕ που θεωρεί ότι η ταξική ταυτότητα υπερτερεί της εθνικής, αποδέχονται την ελληνικότητα στην πολιτισμική ορίζουσα της Μακεδονίας. Για όλες τις πολιτικές δυνάμεις, αλλά για διαφορετικούς λόγους, το «μακεδονικό έθνος» είναι ανύπαρκτο. Η πεποίθηση αυτή καλλιεργείται στη βάση των επιταγών της εθνικής ιστοριογραφίας, της εθνικής θεωρίας -που αποτελεί το σύστημα ερμηνειών για τη γέννηση και

⁸ Αλέκα Παπαρήγα (24.1.94), Στο ίδιο, σ. 1847

⁹ Αλέκα Παπαρήγα (24.1.1994), Στο ίδιο, σ. 1847-1848

τον σκοπό του έθνους- και του εθνικού φρονήματος, δηλαδή της συλλογικής στάσης της υπέρτατης και ενεργού νομιμοφροσύνης προς το έθνος.¹⁰ Στον δημόσιο λόγο τους, η αναγνώριση «μακεδονικού έθνους» ισοδυναμεί με εθνική προδοσία είτε γιατί μπορεί να χρησιμοποιηθεί στο μέλλον επεκτατικά εναντίον της ελληνικής Μακεδονίας είτε γιατί υπαρπάζει πολιτισμικές συνιστώσες και διαρρηγνύει τη συνέχεια και την ενότητα του ελληνικού έθνους.

Το ΠΑΣΟΚ, η ΝΔ και αργότερα η ΠΟΛΑΝ διατύπωναν τη θέση τους ως ιστορική βεβαιότητα με βάση τη φαντασιακή αντίληψη που είχαν για το έθνος. Το ΚΚΕ και ο Συνασπισμός εξέφραζαν την ίδια άποψη από διαφορετική όμως ιδεολογική βάση, προσλαμβάνοντας το έθνος ως κατασκευή των ιστορικοκοινωνικών εξελίξεων και των γεωπολιτικών ανταγωνισμών.

Η διαίρεση της ανθρωπότητας σε έθνη και η ταξινόμηση των λαών σε έθνη-κράτη δεν είναι ούτε φυσική, ούτε αυτονόητη ή προκαθορισμένη. Τα έθνη δεν αποτελούν αυθύπαρκτες πραγματικότητες, αντιθέτως πρόκειται για ιστορικές κατασκευές.¹¹ Το «έθνος» και η «πατρίδα»¹² είναι μοντέρνες έννοιες που εμποτίστηκαν με την ηθική αξία του ιδανικού, της υπέρτατης αρχής και του καθήκοντος στον νεότερο σύγχρονο κόσμο. Η εθνοκρατική διάταξη του κόσμου είναι απότοκος των αρχών και ιδεών του Διαφωτισμού, της Γαλλικής Επανάστασης και της νέας πολιτικής θεωρίας, της Βιομηχανικής Επανάστασης και του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Η ταύτιση της πολιτικής κοινότητας με το έθνος και η αντίληψη του ως μιας αναλλοίωτης, ενιαίας και αδιαφοροποίητης, στο χρόνο και στο χώρο, οντότητας αποτελεί κατασκευή του εθνικιστικής ιδεολογίας.

Ο εθνικισμός, κατά μία έννοια, συνιστά μία διπλής κατευθύνσεως όσμωση που θα μπορούσε να περιγραφεί στη μινιμαλιστική του εκδοχή ως μία «πολιτιστική» νομιμοποίηση της «πολιτικής» και παράλληλα ως μία «πολιτική» νομιμοποίηση του «πολιτισμού».¹³ Και

¹⁰ Λέκκας Π., «Η συγκρότηση...», ο.π., σ. 236-237

¹¹ Hobsbawm E., *Έθνη...*, ο.π., σ. 33

¹² Η σύγχρονη, εθνοτική έννοια της πατρίδας εκφράζεται στο έργο *Περί φιλοπατρίας* (1779) του μεγάλου Φρειδερίκου της Πρωσίας. «Έχουμε ή δεν έχουμε πατρίδα. Αν έχουμε κάποιο μέρος όπου μπορούμε ήσυχοι να απολαύσουμε τα αποκτήματα μας, ένα λιβάδι για να μας τρέφει και μια στέγη πάνω από το κεφάλι μας, μήπως εκεί δεν βρίσκεται η πατρίδα μας; (Kedourie Ellie, *Εθνικισμός*, Παπαζήση, Αθήνα 2017, σ. 40). Είναι προφανής η διαφορά με την διεθνιστική αντίληψη του Κικέρωνα στον οποίο αποδίδεται η φράση «όπου γη και πατρίς» και την οποία ο πολυπράγμων Johann Wolfgang Goethe (Γκαίτε) εξέφρασε εκατοντάδες χρόνια αργότερα στα πρώτα χρόνια της γέννησης του έθνους. Ο Γκαίτε καταδίκασε απερίφραστα την κομματικοποίηση και τον εθνικισμό των καλλιτεχνών, δηλώνοντας πως πατρίδα του ποιητή είναι «το καλό, το ευγενές και το ωραίο» και πως η καλή τέχνη είναι ο μοναδικός του τρόπος να ωφελήσει πραγματικά την πατρίδα του».

¹³ Δοξιάδης Κύρκος, *Εθνικισμός, ιδεολογία και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, Πλέθρον Αθήνα 1994, σ. 25

αυτό γιατί θεωρεί ότι η πολιτική αυτοδιάθεση και η πολιτική αυτονομία, η ανεξαρτησία, δηλαδή το δικαίωμα ενός πληθυσμού στην αυτοκυβέρνηση του, επιτυγχάνονται αναγκαστικά και μόνο στη βάση της ύπαρξης κοινής εθνικής ταυτότητας. Η εθνική ταυτότητα συγκροτείται, επί το πλείστον, στη βάση πολιτισμικών χαρακτηριστικών και διαφυλάσσεται με τη δημιουργία εθνικού κράτους. Είναι γεγονός ότι η «κοινότητα» εξ' ορισμού έχει δυσδιάκριτα όρια, δυσεντόπιστο παρελθόν και αντιφατικές κα ελλιπείς συλλογικές μνήμες. «*Η πεμπτουσία του έθνους βρίσκεται στο ότι τα μέλη του έχουν πολλά κοινά καθώς και στο ότι έχουν ξεχάσει πολλά*», τόνιζε ο Ernest Renan στη διάλεξή για το «τι είναι έθνος», στη Σορβόνη το 1882.¹⁴

Η εθνικιστική ιδεολογία καυχείται ότι υπερβαίνει αυτές τις δυσκολίες διαπλάθοντας ουσιαστικά ένα εθνικό αληθοφανές μυθογράφημα που προσδίδει την απαιτούμενη, αλλά μη πραγματική συνέχεια στο έθνος. Προσλαμβάνει το έθνος ως πεπερασμένη και περιχαρακωμένη οντότητα σε απλή αντιδιαστολή με τις άλλες, η οποία εμπεριέχει μια ουσία που αντιστέκεται αλώβητη στην πάροδο του χρόνου, τη βιολογική αντικατάσταση των μελών του από άλλα και στη μεταβολή συνθηκών, συνειδήσεων και μνημών. Η εθνικιστική ιδεολογία αποδίδει στο «έθνος» μια συλλογική, κοινή εαυτότητα, ανάγοντας το σε ιστορικό υποκείμενο. Επειδή όμως κάτι τέτοιο δεν μπορεί να διαγνωσθεί αποδεικτικά, αποκτά πραγματική υπόσταση μέσω της αφήγησης.¹⁵ Η αφηγηματική τέχνη με την οποία οικοδομούνται τα έθνη είναι η εθνική ιστοριογραφία.

Με τον ορισμό του Benedict Anderson τα εθνικά κράτη αποτελούν *φαντασιακές κοινότητες* που αναδείχθηκαν μετά την καταστροφή της οργανωμένης ελέω Θεομοναρχίας από τον Διαφωτισμό και την Επανάσταση.¹⁶ Το έθνος συνδέεται με την έννοια της δημοκρατίας, της ελευθερίας και της ισότητας, θεωρείται τμήμα της πολυπολιτισμικότητας¹⁷ η οποία με τη σειρά της διασφαλίζει τη διαφορετικότητα, βασικού γνωρίσματος και συστατικού στοιχείου της νεωτερικότητας.¹⁸ Η παραδοχή λοιπόν ότι η πολυπολιτισμικότητα εκφράζεται με

¹⁴Renan Ernest, *Τι είναι έθνος*, περιοδικό «Πολίτης», τ. 121 Ιαν. - Μαρ. 1993 [online], Διαθέσιμο στο <http://users.uoi.gr/gramisar/prosopiko/constan/nation.pdf> (Ανακτήθηκε στις 3 Σεπτεμβρίου 2019)

¹⁵ Τσουκαλάς Κων/νος, «Ιστορία, μύθοι και χρησμοί», στο *Επιστημονικό Συμπόσιο: Έθνος κράτος εθνικισμός*, Εταιρία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1994, σ. 288

¹⁶ Anderson Benedict, *Φαντασιακές κοινότητες*, Νεφέλη, Αθήνα 1997, σ. 27

¹⁷ Charles Taylor, *Πολυπολιτισμικότητα*, ΠΟΛΙΣ, Αθήνα 1997

¹⁸ Η νεωτερικότητα περιέχει αντιφάσεις, συνέχειες και ασυνέχειες, ορθολογικά και ανορθολογικά στοιχεία, ρεαλιστικές ή ρομαντικές προσεγγίσεις. Ο Baudelaire περιέγραφε τη νεωτερικότητα στην Τέχνη στο δοκίμιό του «ο ζωγράφος της σύγχρονης ζωής», που εκδόθηκε το 1863 και άσκησε μεγάλη επιρροή, ως «το εφήμερο, το φευγαλέο, το τυχαίο, είναι το ένα μισό της Τέχνης ενώ το άλλο μισό είναι το αιώνιο και το αμετάβλητο.» (David Harvey, *Η κατάσταση της Μετανεωτερικότητας*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2007, σ. 31). Ο εθνικισμός είναι νεωτερική ιδεολογία.

τον διαχωρισμό του κόσμου σε έθνη κράτη είναι σε τελική ανάλυση δημιούργημα της φαντασίας του σύγχρονου κόσμου.

Το «έθνος» και η «πατρίδα», χάρη στην παρέμβαση της εθνικιστικής ιδεολογίας, απέκτησαν συναισθηματική αξία μέσα από τις ιστορικές και κοινωνικές αλλαγές που επέφεραν η Αμερικανική Ανεξαρτησία και η Γαλλική Επανάσταση. Η διαδικασία διαμόρφωσης του εκάστοτε έθνους ως «φαντασιακής κοινότητας», ως συλλογικής ταυτότητας δηλαδή, ακολούθησε σε γενικές γραμμές κοινή πορεία σε όλα τα σύγχρονα εθνικά κράτη.¹⁹ Ο Anthony D. Smith, το 1971, συλλαμβάνοντας το εθνικιστικό φαινόμενο ως ιδεολογικό κίνημα, επιχείρησε να δώσει τον ορισμό: «εθνικισμός είναι το ιδεολογικό κίνημα για την επίτευξη και τη διατήρηση της αυτονομίας, της ενότητας και της ταυτότητας ενός πληθυσμού που από ένα μέρος των μελών του γίνεται αντιληπτό ως πραγματικό ή δυνάμει «έθνος»». ²⁰ Στην ίδια λογική κινήθηκε και ο ορισμός του Ernest Gullner: «ο εθνικισμός είναι μία πολιτική αρχή η οποία υποστηρίζει την εναρμόνιση της πολιτικής και της εθνικής οντότητας». ²¹

Με άλλα λόγια, «ο εθνικισμός θα μπορούσε να ορισθεί ως μια «νεωτερική ιδεολογία δια της οποίας ομάδες διανοούμενων, κοινωνικά κινήματα ή πολιτικές ενώσεις επιδιώκουν τη διαμόρφωση συλλογικών και ατομικών ταυτοτήτων εντός μιας ορισμένης κάθε φορά επικράτειας, και η οποία συγκροτείται γύρω από το, προσδίδοντας ταυτοχρόνως νόημα στο «άδειο» σημαίνον, «έθνος»». ²² Βάσει της λογικής δεν υπάρχουν αντικειμενικά ή υποκειμενικά κριτήρια συγκρότησης της εθνικής ταυτότητας. Υποτιθέμενα κοινά βιολογικά ή φυλετικά χαρακτηριστικά ή άλλα κοινά στοιχεία, όπως είναι η γλώσσα ή η θρησκεία που αναμφισβήτητα παίζουν ρόλο στη συγκρότηση συλλογικής ταυτότητας, σε καμία περίπτωση δε συνιστούν αντικειμενικά εθνοτικά κριτήρια. Δεν υπάρχουν όμως και υποκειμενικά εθνογραφικά κριτήρια που να ορίζουν το έθνος αν λάβουμε υπόψη τον σαρκασμό του

¹⁹ Εθνικά ή εθνοαπελευθερωτικά κινήματα, αμφισβήτησαν το μοναρχικό, αυτοκρατορικό ή αποικιοκρατικό κατεστημένο, διεκδίκησαν την εθνική πολιτική οργάνωση ως πηγή κάθε κυριαρχίας και κατάφεραν κάποια στιγμή να συγκροτήσουν εθνικό κράτος.

²⁰ Smith Antony, *Εθνική Ταυτότητα*, Οδυσσεάς, Αθήνα 2000, σ. 111

²¹ Gullner Ernest, *Έθνη και εθνικισμός*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1993, σ. 13

²² Δεμερτζής Νικόλαος, «Ο εθνικισμός ως ιδεολογία», στο *Επιστημονικό Συμπόσιο: Έθνος κράτος εθνικισμός* Εταιρία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1994, σ. 73

Renan²³ στην ερμηνεία του για έθνος.²⁴ Μάλιστα, υπάρχει και η άποψη ότι ο υποκειμενισμός στην νοηματοδότηση του έθνους αναπαράγει τον εθνικισμό.²⁵

Προκύπτει λοιπόν ξεκάθαρα ότι τόσο οι «αντικειμενικοί» όσο και οι άκρατα «υποκειμενι(στι)κοί» ορισμοί του έθνους αδυνατούν να αποτελέσουν ένα ενιαίο αναλυτικό εργαλείο, ικανό να περιγράψει συνολικά την ανάδυση του εθνικού φαινομένου σε διαφορετικούς χώρους και χρόνους. Η παρούσα εργασία προσεγγίζει τον εθνικισμό ως σύγχρονη ιδεολογία.²⁶ Σ' αυτή την περίπτωση απαλλασσόμαστε από την παράνοια να μετράμε την καθαρότητα της φυλής με το υποδεκάμετρο ή να αναζητάμε αρχέγονα πολιτισμικά πειστήρια ένταξης. Το ενδιαφέρον της έρευνας μετατοπίζεται στο τρόπο που συγκροτείται το έθνος ως ιδεολογία, στα συστατικά της στοιχεία και στις μετατοπίσεις που γνωρίζει στο πέρασμα του χρόνου.²⁷ Η δύναμη της σύγχρονης ιδεολογίας στη διαμόρφωση του υποκειμένου εξηγεί σε ένα βαθμό πως μετά την πλήρη απομάγευση του κόσμου, που συντελείται με την Επιστημονική Επανάσταση και τις ιδέες του Διαφωτισμού, αναδύθηκαν έννοιες που εκπορεύονται σε τελική ανάλυση από τη φαντασία.

Το «μακεδονικό ζήτημα» αποτελεί προϊόν των εθνικών ανταγωνισμών των βαλκανικών εθνικών κρατών. Ο εκρηκτικός χαρακτήρας της πολιτικής ζωής στα Βαλκάνια είναι απότοκος της αλληλεπίδρασης του ιμπεριαλισμού των μεγάλων δυνάμεων με τις αλληλοσυγκρουόμενες διεκδικήσεις και τους πόθους λαών της περιοχής, που συγκροτούνται σε εθνότητες σε διαφορετικές χρονικές στιγμές.²⁸ Ο βαλκανικός εθνικισμός προσελκύει το ερευνητικό

²³ Ο Renan αντιπαράθεται στην «αντικειμενική» άποψη του έθνους, που ήταν κυρίαρχη στη γερμανική φιλοσοφική σκέψη και συσχέτιζε το έθνος με τη «φυλή», «ράτσα», «αίμα», κλπ. Για τον Renan το έθνος είναι μια ηθική συνείδηση και η επιθυμία μιας μεγάλης ομάδας πολιτών να ζήσει μαζί, μοιράζοντας ένα κοινό παρελθόν, ένα παρόν και σχεδιάζοντας ένα κοινό μέλλον.

²⁴ Anderson B. *Φαντασιακές...*, ο.π., σ. 26

²⁵ Λέκκας, *Η εθνικιστική ιδεολογία*, Παπαζήση, Αθήνα 2011, σ. 99

²⁶ Η ιδεολογία πλάστηκε ως όρος από τον Antoine Destutt de Tracy (1754-1836) και χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1796 ορίζοντας ως αντικείμενο της, τη θεωρία (γενετική) των ιδεών. Η ιδεολογία είναι το σύστημα ιδεών, των παραστάσεων που δεσπόζει στο πνεύμα ενός ανθρώπου ή μιας κοινωνικής ομάδας. Στη «γερμανική ιδεολογία», η ιδεολογία «δεν έχει ιστορία» νοείται από τον Μαρξ σαν καθαρή αυταπάτη, σαν φανταστική κατασκευή, της οποίας το θεωρητικό καθεστώς μοιάζει πολύ με το θεωρητικό καθεστώς του ονείρου στους πριν από τον Φρόυντ συγγραφείς. (Althusser Luis, *Θέσεις*, Θεμέλιο, Αθήνα 1999, σ. 96-97)

²⁷ Δεδικούση Στ., *Η διένεξη για την ονομασία της Δημοκρατίας της Μακεδονίας μέσα από τις στήλες των αναγνωστών του Αθηναϊκού Τύπου*, Διπλωματική εργασία του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Κοινωνική και Ιστορική Ανθρωπολογία», Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη 2013 [online], Διαθέσιμο στο <http://hellenicus.lib.aegean.gr/handle/11610/14506> (Ανακτήθηκε στις 16 Ιουνίου 2019)

²⁸ Κιτρομιλίδης Πασχάλης, «Νοερές Κοινότητες και οι απαρχές του εθνικού ζητήματος στα Βαλκάνια», στο Θάνος Βερέμης (επιμ.) *Εθνική Ταυτότητα και εθνικισμός στη Νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα 2012, ΜΙΕΤ, σ. 53-54

ενδιαφέρον καθώς εξακολουθεί να είναι ενεργός. Η εργασία που ακολουθεί φιλοδοξεί να αναδείξει τον καθοριστικό ρόλο της εθνικιστικής ιδεολογίας στην άσκηση πολιτικής και τη διαχείριση του «μακεδονικού ζητήματος», την περίοδο 1991-1995. Πώς οι πεποιθήσεις και οι δοξασίες του πολιτικού κόσμου για την έννοια του έθνους και του πατριωτισμού επηρέασαν τη στάση του στην ονοματολογική διαμάχη. Ο πολιτικός λόγος εξετάζεται υπό το πρίσμα των σύγχρονων θεωριών για το εθνικιστικό φαινόμενο, όπως διατυπώθηκαν κυρίως από τους Ernest Gullner, Benedict Anderson, Eric Hobsbawm και Ellie Kedourie.

Η εργασία δεν επιδιώκει να εκφέρει κρίσεις για τους διπλωματικούς χειρισμούς του «μακεδονικού ζητήματος» από την πολιτική ηγεσία της εποχής, ούτε διεκδικεί την αξίωση της ιστορικής αποτίμησης των γεγονότων. Σκοπός της είναι η ανάδειξη του τρόπου παραγωγής και αναπαραγωγής της εθνικιστικής ιδεολογίας, του υπερβατικού της χαρακτήρα έναντι των άλλων πολιτικών ιδεολογιών και της εργαλειοποίησής της για εσωτερική πολιτική εκμετάλλευση. Η διερεύνηση του θέματος επιχειρείται μέσα από τη μελέτη των σελίδων από τα πρακτικά των 41ενός συνεδριάσεων που διεξήχθησαν συνολικά στην ολομέλεια της Βουλής, σε επίπεδο πολιτικών αρχηγών ή συζητήσεων των επίκαιρων ερωτήσεων και επερωτήσεων που κατατέθηκαν στο πλαίσιο του κοινοβουλευτικού ελέγχου για θέματα εξωτερικής πολιτικής, διεθνών σχέσεων και άμυνας.²⁹ Ο πολιτικός λόγος των εκπροσώπων των κοινοβουλευτικών κομμάτων αναλύεται σε χρονική ακολουθία με τα γεγονότα ξεκινώντας από τον Ιούνιο 1990, οπότε διαφάνηκε η τάση για ανεξαρτητοποίηση της «Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας» (ΣΔΜ), μέχρι την υπογραφή της Ενδιάμεσης Συμφωνίας της Ελλάδας με την πρώτη Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (πΓΔΜ), στην έδρα των Ηνωμένων Εθνών στη Νέα Υόρκη, στις 17 Σεπτεμβρίου 1995.

²⁹ Στην εργασία περιλαμβάνονται κυρίως αποσπάσματα από τις τοποθετήσεις των ηγεσιών και των επικεφαλής των κοινοβουλευτικών ομάδων των κομμάτων. Η ανάλυση εστιάζεται στην περίοδο 1990-1993 καθώς μετά την αναγνώριση της πΓΔΜ από τον ΟΗΕ, στις 7 Απριλίου 1993, και των αναγνωρίσεων της πΓΔΜ από κράτη της Διεθνούς Κοινότητας, το «μακεδονικό ζήτημα» υποχώρησε από την ατζέντα της πολιτικής επικαιρότητας. Σε κοινοβουλευτικό επίπεδο επανήλθε αναλυτικά μόνον τον Ιανουάριο 1994, μετά τις νικηφόρες εκλογές για το ΠΑΣΟΚ τον Οκτώβριο του περασμένου χρόνου. Μετά την Ενδιάμεση Συμφωνία της Ν. Υόρκης και μέχρι την πρόσφατη Συμφωνία των Πρεσπών το ονοματολογικό ζήτημα σπανίως αποτέλεσε κύριο αντικείμενο πολιτικής αντιπαράθεσης. Στην εργασία περιλαμβάνονται επίσης και αποσπάσματα των τοποθετήσεων υπουργών, αναπληρωτών και υφυπουργών Εξωτερικών που χειριστήκαν το «μακεδονικό ζήτημα» την περίοδο 1991-1995, καθώς και τμήματα των ομιλιών βουλευτών από όλα τα κόμματα. Η παράθεση τους εκτιμάται ότι συμβάλει στην αποτύπωση του πολιτικού κλίματος της εποχής και των αντιλήψεων του πολιτικού κόσμου για τα «έθνος» και τα «εθνικά» συμφέροντα. Το δείγμα του πολιτικού λόγου των κομμάτων που αναλύεται στην έρευνα κρίνεται αντιπροσωπευτικό των απόψεων των πολιτικών δυνάμεων, καθώς την εξεταζόμενη περίοδο, σε κοινοβουλευτικό επίπεδο, το ζήτημα απασχόλησε μόνο τις συνεδριάσεις της Ολομέλειας του Σώματος. Η σύσταση και λειτουργία των Διαρκών Επιτροπών της Βουλής για θέματα Εξωτερικών και Άμυνας έγινε με τη θέσπιση του νέου κανονισμού της Βουλής το 1997 (ΦΕΚ 51/Α/97).

Για την παράθεση των γεγονότων χρησιμοποιούνται τα βασικά πολιτικά και νομικά κείμενα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ), των επιτροπών και οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Διάσκεψης για την Ασφάλεια και την Ειρήνη στην Ευρώπη (ΔΑΣΕ), τα οποία αφορούν στη διπλωματική διάσταση του θέματος. Αξιοποιούνται επίσης ανακοινωθέντα των δύο κυβερνήσεων και της Προεδρίας της Ελληνικής Δημοκρατίας, επιστολές του προέδρου της πΓΔΜ, Κίρο Γκλιγκόροφ, ηγετών και υπουργών Εξωτερικών των κρατών-μελών της ευρωπαϊκής κοινότητας, καθώς επίσης και βιβλιογραφικές αναφορές και δημοσιεύματα του Τύπου της εποχής. Τέλος, επικουρικό ρόλο στην ανάλυση του πολιτικού λόγου έχουν οι απομαγνητοφωνήσεις των δηλώσεων των πολιτικών αρχηγών που αναζητήθηκαν στο οπτικοακουστικό υλικό του αρχείου της ΕΡΤ και του ηλεκτρονικού αρχείου του ΑΠΕ-ΜΠΕ.³⁰

Σε ό,τι αφορά στη δομή της εργασίας, πέραν της βιβλιογραφικής ανασκόπησης των σύγχρονων θεωριών του εθνικισμού, επιχειρείται και μία συνοπτική ιστορική αναδρομή η οποία κρίνεται αναγκαία λόγω του καταλυτικού ρόλου της ιστοριογραφίας στη συγκρότηση της ιδέας του έθνους στα πολιτικά υποκείμενα. Στη συνέχεια, ακολουθούν η παράθεση των γεγονότων και η ανάλυση του πολιτικού λόγου και εν κατακλείδι τα συμπεράσματα.

³⁰ Η σύσταση και η λειτουργία του Αθηναϊκού Πρακτορείου- Μακεδονικού Πρακτορείου Ειδήσεων (ΑΠΕ-ΜΠΕ), τον Νοέμβριο 1991, αποφασίστηκε μετά την ανάδειξη του «ονοματολογικού ζητήματος, εξ' ου και ο τίτλος. Η λειτουργία ενός Μακεδονικού Πρακτορείου ειδήσεων θα ενίσχυε την επικοινωνία των ελληνικών θέσεων .

ΘΕΩΡΙΕΣ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ

I. Ο εθνικισμός ως ιδεολογία

Αναμφίβολα, η προσέγγιση και η ανάλυση του εθνικισμού ως ιδεολογία θέτει περιορισμούς στην έρευνα³¹ και φυσικά μπορεί να διαφέρει από μελετητή σε μελετητή, ανάλογα με το πώς εκείνος ορίζει την ιδεολογία και τι ειδικό βάρος προσδίδει στους κρατικούς ιδεολογικούς μηχανισμούς στη διαδικασία συγκρότησης του ατόμου σε υποκείμενο και στην εξέλιξη της κοινωνικής πραγματικότητας.³² Υπάρχουν πολλές θεωρίες για το τι είναι ιδεολογία, όμως η ανάλυση τη έννοιας της δεν αποτελεί αντικείμενο της παρούσας μελέτης. Εντούτοις, για την κατανόηση και την ερμηνεία του εθνικιστικού φαινομένου και του τρόπου με τον οποίο η εθνικιστική ιδεολογία δυναμικά διατρέχει τον λόγο των πολιτικών προσώπων, καθιστώντας τους φορείς αναπαραγωγής της, θα πρέπει εκ των προτέρων να επισημανθεί ο κοινωνικός χαρακτήρας της ιδεολογίας από τον οποίο, όπως αποδεικνύεται ιστορικά, αντλεί η ιδεολογία τη δύναμή της. Επομένως, ο ορισμός της ιδεολογίας απλώς ως συνόλου από ιδέες, πεποιθήσεις και δοξασίες δεν μπορεί να εξυπηρετήσει μεθοδολογικά τον σκοπό αυτό. «Μια ιδεολογία δεν μπορεί να θεωρηθεί ως αυθαίρετο άθροισμα ιδεών που αναφέρονται σε αποκλειστικά προσωπικές εμπειρίες, αλλά σύνολο ιδεών οι οποίες είναι κοινωνικές με την έννοια ότι αποτελούν κοινό κτήμα ανθρώπινων ομάδων και κοινό τόπο συλλογικών βιωμάτων τους. Τα στοιχεία ενός ιδεολογικού συστήματος είναι κατά την κλασική διατύπωση του Emil Durkheim, «συλλογικές αναπαραστάσεις» που εκφράζουν «συλλογικές πραγματικότητες».³³ Στη μινιμαλιστική θεώρηση της η έννοια της ιδεολογίας θα μπορούσε να αποδοθεί ως το

³¹ Για παράδειγμα η νεωτερική υπόσταση της ιδεολογίας αποκλείει εκ προοιμίου την θέση περί ύπαρξης έθνους πριν από τη σύγχρονη εποχή.

³² Κατά τον Michel Foucault, με όρους «γενεαλογίας της νεωτερικής ιδεολογίας ή στη βάση της «πολιτικής γενεαλογίας της νεότερης υποκειμενικότητας», η ιδεολογία -με την ευρύτερη έννοια της πολιτικής πλευράς του λόγου αφήνοντας κατά μέρος την οποιοδήποτε μαρξίζουσα ή μη εννοιολογία που θεωρεί την ιδεολογία είτε ως μέρος του «εποικοδομήματος» είτε ως αντίθετη και ασυμβίβαστη με την «επιστημονικότητα»- θεωρείται απλώς η εξουσιαστική και ανταγωνιστική πλευρά της διαδικασίας συγκρότησης του υποκειμένου. (Δοξιάδης Κύρκος, *Εθνικισμός, ιδεολογία, Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης*, ΠΛΕΘΡΟΝ, Αθήνα 1995, σ. 25)

Στη θεωρία του κράτους δεν υπάρχει μόνο η διάκριση μεταξύ κρατικής εξουσίας και μηχανισμού του κράτους, αλλά και μία άλλη πραγματικότητα που βρίσκεται δίπλα στον κρατικό μηχανισμό χωρίς να συνδέεται με αυτόν: οι ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους (IMK) Αυτό που διακρίνει τους IMK από τον καταπιεστικό μηχανισμό του κράτους είναι η θεμελιακή διαφορά ότι ο καταπιεστικός μηχανισμός ασκεί εξουσία με τη βία ενώ οι IMK με ιδεολογία και συγκεκριμένα με την κυρίαρχη ιδεολογία κατά τη μαρξική προσέγγιση. (Louis Althusser, *Θέσεις... ο.π.*, σ. 83-85)

³³ Λέκκας Π. Η εθνικιστική..., ο.π., σ. 14-15

σύνολο των αντιλήψεων και των πεποιθήσεων για το πως λειτουργεί ο κόσμος και πως θα έπρεπε να λειτουργεί ο κόσμος.³⁴

Η ιδεολογία ανακατασκευάζει την πραγματικότητα παρέχοντας αντιλήψεις και δοξασίες που καθορίζουν και αναλύουν την κοινωνική ζωή. Οι ιδεολογίες και οι θρησκείες σου υπαγορεύουν τι να κάνεις.³⁵ Οι σύγχρονες ιδεολογίες διαφοροποιούνται από τις παραδοσιακές ιδεολογίες λόγω ενός εγγενούς «ορθολογισμού» ο οποίος απομυθοποιεί τη νομιμότητα εκείνων των αντιλήψεων για την κοινωνική πραγματικότητα, που απορρέουν από παραδοσιακές εστίες πνευματικής εξουσίας και κύρους, όπως η εκκλησία.³⁶ Οι νεωτερικές ιδεολογίες επισημαίνουν παθολογίες της κοινωνικής ζωής και προτείνουν κατευθύνσεις και πρακτικές για τη θεραπεία τους. Δεν κρίνονται με γνώμονα την αλήθεια ή το ψεύδος. Η επιβεβαίωση τους εξαρτάται αποκλειστικά και μόνο στην επιτυχία τους, δηλαδή στη δικαίωση των αρχών τους στην κοινωνία με πραγματολογικά και ωφελιμιστικά κριτήρια.³⁷ Η σύγχρονη ιδεολογία διαθέτει συστηματικότητα και στρατηγική, περιέχει φορτισμένες εξηγήσεις και διαχέεται στο κοινωνικό σώμα τόσο στο επίπεδο της εκφοράς όσο και σε εκείνο της απεύθυνσης του λόγου, και είναι όντως ένας τρόπος άσκησης εξουσίας δια μέσου του λόγου, πράγμα που τη διαφοροποιεί –όπως και την προπαγάνδα- από τον σωματικό εξαναγκασμό.³⁸ Οι ιδεολογίες διαχέονται από τα άνω προς τα κάτω, από τους λίγους στους πολλούς. Ωστόσο, οι σύγχρονες ιδεολογίες δεν χρειάζονται μόνο τις ελίτ ή τους διανοούμενους ως φορείς διάχυσης τους σε όλα το κοινωνικό φάσμα, απαιτούν και ενεργά μέλη.³⁹

Η ανάλυση της ιδεολογίας δεν μπορεί να είναι προσανατολισμένη αποκλειστικά και μόνο στο περιεχόμενο της και το νόημα του, αλλά και στις συνθήκες που επιτρέπουν τη

³⁴ Όλες οι ιδεολογίες προσφέρουν μία περιγραφή της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων, μία μορφή «κοσμοθεώρησης». Αναπτύσσουν ένα πρότυπο του επιθυμητού μέλλοντος και εξηγούν πως θα πραγματοποιηθεί. (Heywood Andrew, *Πολιτικές ιδεολογίες*, Επίκεντρο, Αθήνα 2007, σ. 50)

³⁵ Ο Althusser θεωρεί ότι «η ιδεολογία εγκαλεί το υποκείμενο». Το άτομο συμπεριφέρεται με τον άλφα ή βήτα τρόπο, υιοθετεί τη τάδε ή τη δείνα πρακτική, μετέχει σε ρυθμιζόμενες μορφές πρακτικής που δεν είναι άλλες από τις μορφές του ιδεολογικού μηχανισμού από τον οποίο εξαρτώνται οι ιδέες τις οποίες διάλεξε σαν ελεύθερο και συνειδητό υποκείμενο. (Althusser L., *Θέσεις...*, ο.π., σ. 104,107)

³⁶ Λέκκας Π., *Η εθνικιστική...*, ο.π., σ. 44-45

³⁷ Στο ίδιο, σ. 51

³⁸ Δοξιάδης Κύρκος, *Προπαγάνδα*, Εκδόσεις Νήσος, Αθήνα 2016, σ. 61-62

³⁹ Η σύγχρονη ιδεολογία, σε αντίθεση με τα παραδοσιακά συστήματα σκέψης, αποτελείται στο κοινωνικό υποκείμενο, με σκοπό να τον πείσει ότι ευσταθούν οι περί κοινωνικές ερμηνείες της, ώστε να ενεργήσει σύμφωνα με τα κελεύσματα και τους οραματισμούς της. Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν καταναγκασμοί και επιβολή της ιδεολογίας. (Λέκκας Π., *Η εθνικιστική...*, ο.π., σ. 48, 57).

δημιουργία της, τη λειτουργία, την απήχηση και την αποτελεσματικότητας της.⁴⁰ Κομβικής σημασίας για τη συγκρότηση του υποκειμένου είναι η περιγραφική και εξηγητική λειτουργία της ιδεολογίας, η οποία αναφέρθηκε παραπάνω ως «ανακατασκευή της πραγματικότητας», όπως και μία δεύτερη λειτουργία που θα μπορούσε να ονομαστεί δεοντολογική. Η περιγραφή και η εξήγηση του κόσμου συνοδεύονται πάντοτε από αξιολογική κρίση, καθώς η ιδεολογία δεν αναλύει μόνο τη λειτουργία του κόσμου και κατασκευάζει την κοινωνική πραγματικότητα υπαγορεύει και πως πρέπει να είναι ο κόσμος.⁴¹ Ως εκ τούτου, η ιδεολογία θα μπορούσε να ορισθεί το σύστημα ιδεών που προσφέρει στο κοινωνικό υποκείμενο ερμηνείες για τον εαυτό του αλλά και κατευθύνσεις για τη δέουσα συμπεριφορά και κοινωνική του πράξη μέσα σε αυτή την κοινωνική πραγματικότητα.⁴²

Ο εθνικισμός διαφοροποιείται σε σχέση με τις άλλες νεωτερικές ιδεολογίες όχι μόνο γιατί είναι διαιρετική ιδεολογία, παρότι στην εφαρμογή της έχει ενοποιητικά χαρακτηριστικά, ούτε εξαιτίας των κοινών γνωρισμάτων του με τις θρησκευτικές ιδεολογίες.⁴³ Ο εθνικισμός διακρίνεται γιατί παρουσιάζει στη λειτουργία του δύο ξεχωριστά γνωρίσματα. Πρώτον, η πολυπλοκότητα και η πλαστικότητα του, σε συνδυασμό με την καθιέρωση της εθνικότητας ως κοινωνικοπολιτισμικής έννοιας,⁴⁴ οδηγεί στην άρνηση του ιδεολογικού του χαρακτήρα και την εξομίωση του με ανθρωπολογικές κατηγορίες, όπως η συγγένεια. Η εθνικιστική ιδεολογία πλάθει μία εικόνα ολότητας του έθνους, όπου τα μέλη έχουν κοινή προέλευση, πολιτισμική συγγένεια, κοινά συμφέροντα και κοινό σκοπό στο διηνεκές. Επιδιώκει να ορίσει έναν

⁴⁰ Οι ιδέες δεν είναι ανεξάρτητες από την ιστορική και κοινωνική πραγματικότητα. Δημιουργοί και φορείς αυτών των ιδεών είναι τα κοινωνικά υποκείμενα, τα μέλη συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων, οι άνθρωποι που ζουν σε συγκεκριμένες κοινωνίες. Όσο τα υποκείμενα αποτελούν δημιούργημα της κοινωνικής πραγματικότητας άλλο τόσο είναι και δημιουργοί της. (Στο ίδιο, σ. 16-18, 21)

⁴¹ Ανάμεσα σε αυτές τις δύο λειτουργίες της ιδεολογίας υπάρχει και μία τρίτη η οποία σε συνδυασμό με τις άλλες δύο έχει συνεκτικό χαρακτήρα και παρέχει ορισμούς θέσεων. Στο σύγχρονο ιδεολογικό πλαίσιο υπάρχουν ατομικοί και συλλογικοί ρόλοι, ευθύνες, δικαιώματα και υποχρεώσεις. Όλες οι θέσεις εντάσσονται σε ένα πεπρωμένο. Η ιδεολογία αποτελεί παράγοντα κοινωνικής συνοχής επειδή παρέχει νόημα στη ζωή του ανθρώπου ως κοινωνικού υποκειμένου εξηγώντας τού που ανήκει, με ποιους είναι ή οφείλει να είναι αλληλέγγυος, ποιος είναι ο ρόλος του, ποιος είναι ο προορισμός του και πως ορίζονται τα περιθώρια και οι υποχρεώσεις της κοινωνικής του πράξης. (Στο ίδιο, σ. 36-37, 40)

⁴² Λέκκας Π., *Η εθνικιστική...*, ο.π., σ. 41

⁴³ Ούτε ο κομμουνισμός ή ο σοσιαλισμός, ούτε ο φιλελευθερισμός έχουν τόσες αναφορές και επικλήσεις στο θάνατο και την αθανασία. Τα κενοτάφια και τα μνημεία του Άγνωστου Στρατιώτη αποτελούν τα πιο παραστατικά εμβλήματα της κουλτούρας του εθνικισμού. (Anderson B., *Φαντασιακές...*, ο.π., σ. 31)

⁴⁴ Στο ίδιο, σ. 25

ανώτερο κοινωνικό δεσμό και το καταφέρνει καθώς η έννοια του «έθνους» δε λειτουργεί μόνη της, αλλά πάντοτε σε μία εννοιολογική αλυσίδα στην οποία πότε αποτελεί τον κεντρικό και πότε τον αδύναμο κρίκο.⁴⁵

Η εθνική ταυτότητα υπερτερεί όλων των υπολοίπων διότι η εθνική ιστοριογραφία, όπως θα δούμε παρακάτω, προσδίδει μία βιολογική φυσικότητα στο έθνος με την αναγωγή τού σε οιονεί ιστορικό υποκείμενο. Η δεύτερη λοιπόν διαφορά με τις άλλες ιδεολογίες είναι το παιχνίδι που κάνει ο εθνικισμός με τον χρόνο, εκμεταλλευόμενος τη νέα αντίληψη που διαμορφώνει η χρήση του ρολογιού και του ημερολογίου για την έννοια της συγχρονικότητας στον νεότερο κόσμο.⁴⁶ Η ιδέα ενός κοινωνικού οργανισμού που κινείται με βάση το ημερολόγιο, μέσα σε έναν ομοιογενή χρόνο, βρίσκει το ακριβές ανάλογό της στην ιδέα του έθνους, το οποίο συλλαμβάνεται ως μία συμπαγής κοινότητα που κινείται σταθερά μέσα στην ιστορία προς τα πίσω ή προς τα μπρος.⁴⁷ Ο εθνικισμός λοιπόν διαμορφώνει μία παράδοξη αντίληψη για τον χρόνο. Αρνείται την ασυνέχεια και την τομή και παρουσιάζει τον χρόνο ως ομοιογενή και κενό.⁴⁸

Από την άποψη αυτή, ο εθνικισμός - ιδίως ο πολιτιστικός - ευνοεί την καλλιέργεια ή την αναβίωση φαντασιώσεων πληρότητας αλλά και την εκδήλωση ναρκισσιστικών παλινδρομήσεων σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο, και ενδεχομένως έτσι να εξηγείται σε ένα βαθμό η επιβίωση της εθνικιστικής ιδεολογίας με τις μικρότερες αλλοιώσεις σε σχέση με τις υπόλοιπες ιδεολογίες. Ως νεωτερική ιδεολογία αντέχει διότι προσφέρει πιο πολύ στον ψυχισμό των υποκειμένων την ευκαιρία να ανασυγκροτήσει με μυθικό τρόπο την απολεσθείσα οικειότητα της παράδοσης.⁴⁹ Τέλος, ο εθνικισμός παρέχει μια πιο φιλόξενη βάση υποδοχής από ότι οι αφηρημένες και οικουμενικές ιδεολογίες, όπως είναι ο φιλελευθερισμός και ο σοσιαλισμός, ενώ ταυτόχρονα διαθέτει την ευελιξία να διαπλέκεται με άλλες ιδεολογίες ενσωματώνοντας χαρακτηριστικά τους.

⁴⁵ Balibar Etienne, «Ρατσισμός και Εθνικισμός», στο Wallerstein Immanuel & Balibar Etienne, *Φυλή έθνος τάξη*, Νήσος, Αθήνα 2017, σ. 76 .

⁴⁶ Η συγχρονικότητα πλέον είναι εγκάρσια, τέμνει τον χρόνο και δεν χρειάζεται προαναγγελία για την εκπλήρωση της, αλλά απλά μια χρονική σύμπτωση. Η νέα αντίληψη για τον ομοιογενή και «κενό» χρόνο, όπως τον χαρακτηρίζει ο Walter Benjamin, που βρίσκει εφαρμογή με τη χρήση ημερολογίου και του ρολογιού είναι κομβικής σημασίας για το πολιτισμό αλλά και για τον εθνικισμό

⁴⁷ Anderson B., *Φαντασιακές...*, ο.π., σ. 48-51

⁴⁸ Λέκκας Π. *Η εθνικιστική...*, ο.π., σ. 59

⁴⁹ Δεμερτζής Ν., *Ο εθνικισμός...*, ο.π., σ. 82

II. Εθνικισμός και Νεωτερικότητα

Η σύλληψη του έθνους στον δυτικοευρωπαϊκό κόσμο εμφανίστηκε ιστορικά όταν υποχώρησαν πολιτισμικές συλλήψεις που όλες ήταν ριζωμένες βαθιά στο παρελθόν. Πρώτον, με την νέα κοσμοθεωρία του ορθολογικού Διαφωτισμού υποχώρησε η πίστη στην χριστιανική οικουμενική αδελφότητα και παράλληλα καταργήθηκε το αποκλειστικό προνόμιο της λατινικής γλώσσας ως εκφραστή της αληθινής γνώσης.⁵⁰ Δεύτερον, υποχώρησε η απόλυτη πεποίθηση ότι η κοινωνική οργάνωση πραγματώνεται μόνο υπό το καθεστώς της μοναρχίας. Τρίτον αλλά εξίσου σημαντικό, υποχώρησε η αιώνια σύλληψη περί χρονικότητας, βάσει της οποίας η κοσμολογία και η ιστορία ήταν αζεδιάλυτες, και επομένως η καταγωγή του κόσμου και του ανθρώπου θεωρείτο ουσιαστικά ταυτόσημη. Με τις κοινωνικές και επιστημονικές ανακαλύψεις προκλήθηκε ρήξη μεταξύ της κοσμολογίας και της ιστορίας. Οι αξιωματικές παραδοχές που συγκροτούσαν επί αιώνες τη κοσμοθεωρία της Δύσης και έδιναν νόημα στην ανθρώπινη ζωή υποχώρησαν απέναντι στις ιδέες του Διαφωτισμού. Ο συνδυασμός των νέων αντιλήψεων για τη λειτουργία του κόσμου έδωσε τις ανθρώπινες ζωές με την ουσία των πραγμάτων, δίνοντας ιδιαίτερο νόημα στις καθημερινές δυστυχίες της ύπαρξης και προσφέροντας με ποικίλους τρόπους αντιστάθμισμα σε αυτές. Η ανάγκη για τη θεώρηση ενός νέου κοσμοσυστήματος που να συνδέει με νόημα την αδελφότητα, την εξουσία και τον χρόνο συνυπήρξε χρονικά με την ανάδυση της ιδέας του έθνους. Σε αυτό συνέβαλε ο έντυπος καπιταλισμός ο οποίος έδωσε τη δυνατότητα σε ραγδαία αυξανόμενο αριθμό ανθρώπων να σκεφτούν σχετικά με τον εαυτό τους και να συνδεθούν μεταξύ τους με νέους τρόπους.⁵¹

Υπό αυτό το πρίσμα και με καθαρά ανθρωπολογικό πνεύμα ο Anderson δίνει τον ορισμό ότι το έθνος αποτελεί μια ανθρώπινη κοινότητα που φαντάζεται τον εαυτό της ως πολιτική κοινότητα, εγγενώς οριοθετημένη και ταυτόχρονα κυρίαρχη.⁵² Στη νεωτερική εποχή η κοινωνική οργάνωση είναι αποτέλεσμα της ανθρώπινης βούλησης. Στη βάση αυτή διατυπώνονται οι θεωρίες του νεώτερου φυσικού δικαίου, των ατομικών δικαιωμάτων και των κοινωνικών συμβολαίων.⁵³ Η σύλληψη της πολιτικής κοινότητας υπό την οπτική του

⁵⁰ Η ανάπτυξη των εθνικών γλωσσών είχε καταλυτικό ρόλο στη διαμόρφωση του «έθνους».

⁵¹ Anderson B., *Φαντασιακές...*, ο.π., σ. 61

⁵² Με βάση αυτό τον ορισμό το έθνος συλλαμβάνεται με τη φαντασία ως οριοθετημένο, γιατί κανείς δε θεωρεί ότι υπάρχει έθνος που να ταυτίζεται με την ανθρωπότητα. Συλλαμβάνεται με τη φαντασία ως κυρίαρχο διότι μέσα από το εθνικό κράτος εκφράζει την πολιτική ελευθερία. Συλλαμβάνεται με τη φαντασία ως κοινότητα, καθώς ανεξαρτήτως από την ουσιαστική και εκμεταλλευτική ανισότητα που κυριαρχεί σε κάθε κοινότητα το έθνος νοείται πάντα ως μια βαθιά συντροφική σχέση (Στο ίδιο, σ. 26-28)

⁵³ Η πρόσληψη της πολιτικής ελευθερίας ως υπέρτατο αγαθό θεμελιώνει αξίες και αρχές, όπως «ισότητα», «ισονομία» ή «κοινό καλό» και πολιτικές έννοιες όπως, «δικαιώματα» και «υποχρεώσεις». Στο *Κοινωνικό συμβόλαιο* του Rousseau οι πολιτικές κοινότητες συγκροτούνται για την πραγμάτωση της πολιτικής ελευθερίας, μέσω της οποίας επιτυγχάνεται η εξισορρόπηση της ατομικότητας με τη συλλογικότητα, του ιδιωτικού

κοινωνικού συμβολαίου εντάσσεται στη νεώτερη θεωρία του φυσικού δικαίου το οποίο, όπως υποστήριξε ο Hugo de Groot ή Grotius (1583-1645), εγγράφεται στην ανθρώπινη φύση ως επιταγή ή υπαγόρευση του λόγου. Σύμφωνα με τον Grotius, ο φυσικός και ηθικός νόμος της αυτοσυντήρησης καθώς και ο φυσικός νόμος της κοινωνικότητας που ενυπάρχει στην ανθρώπινη φύση, με οδηγό τον λόγο, κατευθύνουν τα άτομα στη συγκρότηση κοινοτήτων στη βάση του σεβασμού κανόνων και συμφωνιών.⁵⁴

Ο Ellie Kedourie⁵⁵ θεωρεί ότι ο εθνικισμός αποτελεί έκφραση της νεώτερης πολιτικής θεωρίας. Προσλαμβάνει τον εθνικισμό ως τμήμα του νέου τύπου πολιτικής, της ιδεολογικής πολιτικής που καθορίζει στο σύγχρονο κόσμο την κοινωνική οργάνωση και η οποία προσπαθεί να δώσει απάντηση στο μεγαλύτερο πρόβλημα του σύγχρονου ανθρώπου: πως θα γεφυρωθεί το ρήγμα μεταξύ κυβερνώντων και κυβερνώμενων. Εντοπίζει τη φιλοσοφική μήτρα του εθνικισμού στην καντιανή θεωρία περί φυσικής ανάγκης αυτοκαθορισμού του ατόμου και στην αναγωγή της αυτοδιάθεσης σε υπέρτατο ηθικό και πολιτικό αγαθό.

Σύμφωνα με τον Kedourie, μετακαντιανοί Γερμανοί φιλόσοφοι⁵⁶ εκμεταλλεύτηκαν τον φιλοσοφικό καμβά των ιδεών τους αυτοκαθορισμού, της ελευθερίας, της αυτονομίας, αυτοδιάθεσης και της αυτοκυριαρχίας.⁵⁷ Ο εθνικισμός αναπτύχθηκε ως ιδεολογία στη βάση των συμβολαϊκών θεωριών και των ατομικών δικαιωμάτων.⁵⁸ Η ιδέα του έθνους αναδύθηκε ως ριζοσπαστική και φιλελεύθερη και δημοκρατική με τον αγώνα για την αμερικανική

συμφέροντος με το δημόσιο συμφέρον. Οι θεωρίες κοινωνικού συμβολαίου, που αναπτύσσονται κατά τον 17^ο και 18^ο αιώνα, επιχειρούν να δώσουν λύση στο ζήτημα της πολιτικής οργάνωσης, αλλά και της πολιτικής και κοινωνικής νομιμότητας, που απαιτεί ένα σύστημα διακυβέρνησης για να επιβιώσει και να αναπαραχθεί. (Κιτρομιλίδης Μ. Πασχάλης, *Νεώτερη Πολιτική Θεωρία*, Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σ. 19-20)

⁵⁴ Στυλιανού Άρης, *Θεωρίες Κοινωνικού Συμβολαίου, Εκδόσεις ΠΟΛΙΣ*, Αθήνα 2006, σ. 48-49

⁵⁵ Ο Elie Kedourie, στο έργο του «Ο εθνικισμός», επιχειρεί να προσεγγίσει τη γέννηση της εθνικιστικής ιδεολογίας με φιλοσοφικούς όρους και όρους ιδεών. Εντοπίζει τις γνωστικές και ηθικές προϋποθέσεις που συντρέχουν ώστε ο εθνικισμός να ανάγεται σε συστατικό στοιχείο της ανθρώπινης ταυτότητας. Θέλει να αναδείξει τη δέσμη των αρχών και ιδεών πάνω στις οποίες εγγράφεται στην ανθρώπινη συνείδηση, σχεδόν με ανεξίτηλο τρόπο, η εθνική ιδέα, το εθνικό καθήκον και η ταύτιση του εθνικού με το ατομικό συμφέρον.

⁵⁶ Κυριότεροι μετακαντιανοί Γερμανοί φιλόσοφοι θεωρούνται οι Johann Herder (1744-1803), Johann Fichte (1762-1814) και Friedrich Schleiermacher (1768-1834).

⁵⁷ Η ανάπτυξη της εθνικιστικής ιδεολογίας δημιούργησε την αίσθηση του φυσικού και του αυτονόητου της πατρίδας του «ανήκειν» σε μία ομάδα εντός συγκεκριμένης εθνικής επικράτειας που αποφασίζει μόνη τη για τον τρόπο διευθέτησης των κοινωνικών τους υποθέσεων, τον τρόπο διακυβέρνησης τους. (Kedourie Ellie, *Ο εθνικισμός*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2017, σ.39) Στη φιλελεύθερη ιδεολογία υπάρχει η παραδοχή ότι ανήκουμε σε διαφορετική πολιτισμική ομάδα χωρίς όμως αυτό να συνεπάγεται ότι οποιαδήποτε ξεχωριστή ομάδα μπορεί να συγκροτήσει πολιτικό κράτος. (Hobsbawm E. *Έθνη και...*, ο.π., σ. 70-71)

⁵⁸ Kedourie E., *Ο εθνικισμός...*, ο.π., σ. 37-38, 62

ανεξαρτησία και την Γαλλική Επανάσταση. Ο John S. Mill στη Διακήρυξη της Αμερικανικής Ανεξαρτησίας δεν όρισε μόνο την ιδέα του έθνους βάσει της ύπαρξης εθνικού συναισθήματος, πρόσθεσε ότι τα μέλη μιας εθνικότητας είναι «όσοι επιθυμούν να υπάγονται στην ίδια κυβέρνηση και επιθυμούν να κυβερνούνται από τους ίδιους τους εαυτούς τους ή μια μερίδα τους αποκλειστικά»⁵⁹ Ο θεσμός του έθνους - κράτους θεωρήθηκε πρόοδος κατά την μετάβαση από τα μοναρχικά καθεστώτα στη δημοκρατία, αφού καθιέρωσε στη συνείδηση του σύγχρονου κόσμου την εξίσωση: έθνος = κράτος = λαός, και ειδικά ο κυρίαρχος λαός, συνέδεσε το έθνος με την εδαφική επικράτεια και νοηματοδότησε πολιτικά τον όρο «πατρίδα». Η Γαλλική Επανάσταση έδωσε τη έννοια και τον λεξιλόγιο του εθνικισμού. Προσέφερε τους νομικούς κώδικες το πρότυπο της επιστημονικής και τεχνικής οργάνωσης του εθνικού κράτους.⁶⁰ Για τον Eric Hobsbawm, μέχρι το 1870, η έννοια του έθνους είχε φιλελεύθερο χαρακτήρα, καθώς τόνιζε την ιδέα της πολιτικής ελευθερίας και δε θεωρείτο ότι συνιστούσε ξεχωριστή ιδεολογία. Η δημιουργία του έθνους συνέπεσε με την εποχή του κλασικού φιλελευθερισμού και του ελεύθερου εμπορίου. Ο πλουραλισμός των κρατών ευνόησε τον παγκόσμιο καπιταλισμό, στη συνέχεια όμως μετασηματίστηκε σε ζοφερή για τον ανθρώπινο πολιτισμό ιδεολογία.⁶¹

Στη φιλελεύθερη οπτική λοιπόν το εθνικό κράτος είναι εκείνο που προάγει το κοινό συμφέρον, κατά τη γενική βούληση του Rousseau. Το ατομικό συμφέρον διασφαλίζεται από την εθνική πολιτική του κράτους. Το κράτος εκπροσωπεί τους υπηκόους του και λειτουργεί στο όνομα αυτών.

Για τους θεωρητικούς του ιστορικού υλισμού η εμφάνιση των εθνών είναι κοινωνικοπολιτικό φαινόμενο. Η δημιουργία του έθνους κράτους συσχετίζεται με την οικονομικοκοινωνική εξέλιξη.⁶² Το έθνος δεν αποτελεί ιστορική αναγκαιότητα, είναι ιστορική συγκυρία, δημιούργημα της καπιταλιστικής οργάνωσης της κοινωνίας και των κοινωνικών και οικονομικών μετασχηματισμών που διαμόρφωσε η Βιομηχανική Επανάσταση. Στην μαρξιστική σκέψη ο εθνικισμός ως «εθνικό ζήτημα» σχετίζεται με το αίτημα της αυτοδιάθεσης το οποίο

⁵⁹Hobsbawm E., *Έθνη και...*, ο.π., σ. 34-35

⁶⁰ Hobsbawm Eric, *Η εποχή των επαναστάσεων*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2008, σ. 84-85

⁶¹Hobsbawm E., *Έθνη και...*, ο.π., σ. 42-43, 62-63

⁶² Διαχρονικά στην μαρξιστική κριτική το έθνος αντιμετωπίζεται ως ιστορική παθογένεια και η εθνική ιδέα ως ιδεολογική ψευδαίσθηση. Η εθνική ιδέα κατασκευάζεται από την άρχουσα τάξη, στην περίπτωση του καπιταλισμού από την αστική τάξη, και διαχέεται προς τη μάζα. Η εθνική ταυτότητα συνδυάζεται και με άλλες ταυτότητες, είναι ευμετάβλητη και αναλύεται στη βάση των πολιτικών και οικονομικών εξελίξεων (Στο ίδιο, σ. 23)

όμως μετατρέπεται σε ανάχωμα στην εμπέδωση της ταξικής συνείδησης στο προλεταριάτο.⁶³ Ο Eric Hobsbawm, ακολουθώντας την ανάλυσή την μαρξιστών αποδέχεται την αντίληψη ότι το «εθνικό ζήτημα» βρίσκεται στο σημείο που τέμνονται η πολιτική, η τεχνολογία και ο κοινωνικός μετασχηματισμός. Άλλωστε, οι βασικές εθνικές γλώσσες δεν μπορούν να εμφανιστούν ως εθνικές πριν από την τυπογραφία, τη μαζική φιλολογία και τη μαζική σχολική εκπαίδευση.

⁶³ Η θέση του Marx στο κομμουνιστικό μανιφέστο συνοψίζεται στη φράση «πρώτα εργάτης και μετά πατριώτης». Η ταύτιση του συμφέροντος του εργάτη με το εθνικό συμφέρον γέννησε τον σοσιαλοσοβινισμό. «Οι εργάτες δεν έχουν πατρίδα. Δεν μπορείς να τους πάρεις κάτι που δεν έχουν. Εφόσον το προλεταριάτο κατακτήσει την πολιτική υπεροχή, πρέπει το ίδιο να ανυψωθεί σε έθνος όχι όμως με την αστική έννοια του όρου».(Marx Karl & Friedrich Engels, *Το Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, Ερατώ, Αθήνα 1997, σ. 63)

III. Η οικοδόμηση του « έθνους» και της « πατρίδας»

Η Γαλλική επανάσταση αναπροσανατόλισε την έννοια της κυριαρχίας από τον μονάρχη ή το νομοθετικό σώμα, στον λαό. «Από τη στιγμή που βγήκε από το μπουκάλι το τζίνι του κυρίαρχου λαού, ποτέ δε θα μπορούσε κανείς να το βάλει ξανά μέσα. Η ιδέα του κυρίαρχου λαού έγινε κοινός τόπος σε ολόκληρο το κοσμοσύστημα.⁶⁴ Για πρώτη φορά ο λαός ταυτίστηκε με το έθνος. Μέχρι τότε η χρήση του όρου έθνους (nation)⁶⁵ είχε διαφορετική σημασία. Με τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του πολίτη: «η κυριαρχία ανήκει καταρχήν στο έθνος. Καμία ομάδα και κανέναν άτομο δεν επιτρέπεται να ασκούν εξουσία που δεν πηγάζει απευθείας από το έθνος. Στη Γαλλική Επανάσταση γεννήθηκε το εθνικό κράτος που αποτέλεσε το όχημα για την πραγμάτωση της εθνικής ιδέας, της κινητήριας δύναμης του εθνικισμού.⁶⁶ Στο όνομα της πολιτικής ελευθερίας καλλιεργήθηκε η «ιερή» αγάπη για την πατρίδα. Οι έννοιες του έθνους και της πατρίδας εκφράζουν την πραγμάτωση της γενικής βούλησης. Η αγάπη για την πατρίδα ανάγεται σε αυταπάρνηση και αιώνια πίστη «[...]θυσιάζει το παν για το κοινό συμφέρον, αμείλικτη, ατρόμητη παύει να υποκλίνεται με σεβασμό στην ανθρωπιά. Τρομερό είναι πάντοτε αυτό που θα γεννήσει το γενικό καλό[...]η τρομοκρατία σήμα κατατεθέν της αγνότητας», αναφωνούσε ο Louis Antoine de Saint-Just,⁶⁷ επικροτώντας τις ακρότητες της τρομοκρατίας στην επαναστατημένη Γαλλία.⁶⁸

⁶⁴ Wallerstein Immanuel, *Για να καταλάβουμε πως λειτουργεί ο κόσμος*, Θύραθεν, Θεσσαλονίκη, 2011, σ. 98-99

⁶⁵ Στην προσπάθεια να καταδειχθεί η ιστορικότητα έθνους και εθνικισμού μπορεί βεβαίως να αντιταχθεί το επιχείρημα ότι οι λέξεις όπως το έθνος, nation, nation (γαλλιστί) κλπ έχουν παρελθόν που υπερβαίνει κατά πολύ τα χρονικά όρια της νεωτερικότητας, δηλαδή ότι δεν είναι λέξεις καινούριες αλλά παμπάλαιες. Οι λέξεις είναι σαν τα νομίσματα η ανταλλακτική αξία τους, όπως θα έλεγε και ο Marx διαφέρει από κοινωνία σε κοινωνία και από εποχή σε εποχή, αφού με την ίδια λέξη διαφορετική άνθρωποι σε διαφορετικούς χρόνους εννοούν διαφορετικά πράγματα. Η λέξη «έθνος» στους αρχαίους κλασικούς έχει πολλές σημασίες, καμία όμως δεν αντιστοιχεί προς αυτήν που της αποδίδουμε σήμερα. Στον Όμηρο έχει την έννοια της συντροφιάς (έθνος ετέρων). Στον Ηρόδοτο αναφέρεται στη φυλή, το γένος (Μηδικόν έθνος ή στις ελληνικές πόλεις που υπέκυψαν στους Πέρσες (των μηδισάντων εθνών των ελληνικών), στον Θουκυδίδη σε διάφορες φυλές ελληνικές ή βαρβαρικές και στο Ξενοφώντα δίνεται η έννοια της φυλής και του γένους, στο φύλο, τη συντεχνία ή την επαγγελματική ομάδα. Κατά την Παλαιά Διαθήκη η λέξη έθνος χρησιμοποιείται για τον χαρακτηρισμό όλων όσων δεν ανήκουν στην ιουδαϊκή κοινότητα. Με την επικράτηση του Χριστιανισμού η λέξη έθνος και τα παράγωγα της δηλώνουν τους μη χριστιανούς όπως προκύπτει από τα Πατερικά κείμενα αλλά και από τη χρήση της λέξης nation στην εκκλησιαστική λατινική του Τερτυλιάνου. Ο Max Weber μας πληροφορεί ότι η λέξη nation έθνος στο μεσαίωνα χρησιμοποιείται ως νομική έννοια για την υποδήλωση ομάδας στους κόλπους της εκκλησίας και στα πανεπιστήμια. Άσχετες με τη σημερινή έννοια είναι και η σημασία τις λατινογενείς γλώσσες μέχρι τον 18^ο αιώνα. Στον «Πλούτο των Εθνών» ο Adam Smith το 1776 το χρησιμοποιεί ως κοινωνία. (Λέκκας Π., *Η εθνικιστική...*, ο.π., σ. 71-74)

⁶⁶ Kedourie E., *Ο εθνικισμός...*, ο.π., σ. 41-43

⁶⁷ Πολιτικός ηγέτης της Γαλλικής Επανάστασης, συνεργάτης του Ροβεσπιέρου, έγραψε, το 1790 *Το πνεύμα της Επανάστασης*.

⁶⁸ Kedourie E., *Ο εθνικισμός...*, ο.π., σ. 48

Η «ενεργός αλληλεγγύη» που προσδίδεται στην έννοια του έθνους από τον Anderson εμπεριέχει μια ιδεολογική επεξεργασία προκειμένου να αποδειχθεί ο ισχυρισμός της ύπαρξης του και ταυτόχρονα έχει πολιτικές προεκτάσεις με την επιδίωξη του να δημιουργήσει κράτος.⁶⁹ Η φαντασιακή σύλληψη του έθνους δεν αποτελεί αυθαίρετο κατασκεύασμα. Η έννοια του έθνους εξαρτάται από τη δημιουργική επέμβαση του εθνικισμού. Η εθνικιστική ιδεολογία παράγει το έθνος αλλά για να έχει απήχηση το βασίζει σε αντικειμενικές «πρώτες ύλες».⁷⁰ Τα πολιτισμικά στοιχεία, όπως η γλώσσα και θρησκεία, οι υπερτοπικές μορφές λαϊκής ταύτισης, οι πολιτικοί δεσμοί και λεξιλόγια που συνδέονται με κράτη και θεσμούς, αναμοχλεύονται από «πρωτοεθνικισμό».⁷¹ Ο εθνικισμός δηλαδή ενσωματώνει ένα πλήθος διάσπαρτων, τοπικών και αντιφατικών πολλές φορές μεταξύ τους παραδόσεων και συλλογικών εκφράσεων, τις οποίες στη συνέχεια τις μεταπλάθει σε μια ενιαία εθνική αφήγηση. Παραλαμβάνει δηλαδή προϋπάρχουσες κουλτούρες και τις μετατρέπει σε έθνη. Με τα λόγια του Gullner «ο εθνικισμός χρησιμοποιεί την προϋπάρχουσα ιστορικά κληρονομημένη πληθώρα πολιτισμών ή πολιτισμικό πλούτο, αν και τους χρησιμοποιεί πολύ επιλεκτικά και τις περισσότερες φορές τους μετασχηματίζει ριζικά».⁷²

Το γεγονός ότι η οικουμενική εμπειρία δείχνει ότι τα ανθρώπινα όντα αισθάνονται ότι ανήκουν σε ομάδες, αναγνωρίζουν τις άλλες ομάδες και αντιλαμβάνονται του άλλους ως ξένους δεν συνεπάγεται την ύπαρξη πρώτο-εθνικών δεσμών οι οποίοι υποτίθεται αποτελούν τις πρώτες ύλες για τη γέννηση τη εθνικιστικής ιδεολογίας. Οι πρώτες ύλες ουσιαστικά είναι εθνογραφικά υλικά στα οποία οικοδομούνται οι έννοιες του έθνους ή της εθνότητας. Είναι σχεδόν αδύνατο να υπάρξει αντικειμενικότητα για την γνήσια ύπαρξη των εθνικών πρώτων υλών.⁷³ Η γλώσσα, η θρησκεία το λαϊκό αίσθημα δεν είναι πραγματικά κριτήρια ορισμού έθνους επινοούνται στο πλαίσιο της κατασκευής της κοινότητας.⁷⁴ Υπό αυτή την έννοια αμφισβητείται από ορισμένους μελετητές η έννοια της εθνότητας. Η γλώσσα, όπως και η θρησκεία, από μόνες τους δεν έχουν πολιτική δυναμική, την αποκτούν αφότου δηλωθεί η εθνική ταυτότητα, η ετερότητα.⁷⁵ Η πλατωνική ιδέα της γλώσσας χρησιμοποιείται από την

⁶⁹ Λέκκας Π., *Η εθνικιστική...*, ο.π., σ. 83

⁷⁰ Στο ίδιο, σ. 99-101

⁷¹ Hobsbawn E., *Έθνη και...*, ο.π., σ. 70-71

⁷² Gullner E., *Έθνη και...*, ο.π., σ. 55-56

⁷³ Λέκκας Π. *Η εθνικιστική...*, ο.π., σ. 101-102

⁷⁴ Hobsbawn E., *Έθνη και...*, ο.π., σ. 77-80

⁷⁵ Λέκκας Π. *Η εθνικιστική...*, ο.π., σ. 67

εθνικιστική ιδεολογία αλλά αυτό δεν αναιρεί το γεγονός ότι αποτελεί στοιχείο της λαϊκής πραγματικότητας.

Η τυπογραφία προσέδωσε την αίσθηση της αιωνιότητας στη γλώσσα και η ανάδειξη των καθομιλουμένων γλωσσών ως εθνικών την πολιτική της υπόσταση. Η εθνική γλώσσα προωθήθηκε από τις κατά τόπους πνευματικές και οικονομικές ελίτ οι οποίες τη συνέδεσαν με συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή.⁷⁶

Η αίσθηση της εθνικής ταυτότητας «απορρέει από την ισχύ του κράτους και όχι από οποιοσδήποτε αρχέγονες σημασιοδοτήσεις.»⁷⁷ Ο Kedourie εντοπίζει τη νομιμοποίηση της ταύτισης κράτους και έθνους στη νεωτερική συνείδηση, στις θεωρίες που διατύπωσαν μετακαντιανοί Γερμανοί εθνικιστές στοχαστές για τον ρόλο του μοντέρνου κράτους. Η οργανική σχέση, που αποδίδουν στο κράτος και το άτομο, υποστηρίζει ότι το κράτος είναι το όλον, η ενιαία συνείδηση, η κοινή εαυτότητα, που μέσω της ενσωμάτωσης της ατομικής συνείδησης στην ενιαία, την εθνική συνείδηση αυτοπραγματώνεται ο άνθρωπος. Το «όλον» προϋπάρχει. Τα μέλη συντηρούν το όλον και ταυτόχρονα αυτοσυντηρούνται. Επειδή όμως αυτή η κοινή εαυτότητα δεν μπορεί να διαγνωσθεί αποδεικτικά, αναπαρίσταται μέσω της αφηγηματικής τεχνικής που βρίσκει ορθολογική υπόσταση στην εθνική ιστοριογραφία.

Όλες οι εθνικές ιστορίες εκφράζονται με αφηγηματική μορφή. Εξιστορούν τη γέννηση και την πορεία ενός συλλογικού οιονεί Υποκειμένου, του ζωντανού έθνους, τη μοίρα του οποίου καλούμαστε να παρακολουθήσουμε, όπως εκτυλίσσεται μέσα στο περιπετειώδες αφήγημα που συγκροτεί τη διαχρονική υπόσταση του αλλά και την τρέχουσα ταυτότητα του. Το παρελθόν εξετάζεται από τη σκοπιά του παρόντος με σκοπό την παραγωγή μιας κοινής εκδοχής για το παρελθόν, απαραίτητης για την ύφανση του επίσημου μύθου και τη συγκρότηση του έθνους ως συλλογικού υποκειμένου. Η εκδοχή αυτή οφείλει να αμβλύνει τις ασυνέχειες, να καλύψει τις τομές και να αποσιωπήσει τις ασυμβατότητες. Η εθνική ιστοριογραφία «από τη μια θεμελιώνει και ζωντανεύει διαδοχικά την αιτούμενη συλλογική εαυτότητα και από την άλλη της προσδίδει το σημερινό ειδοποιό ανταγωνιστικό περιεχόμενο. Για αυτό ακριβώς κάθε συνειδητή οντότητα είναι υποχρεωμένη να αφηγείται συνεχώς το παρελθόν της να επεξεργάζεται τη μνήμη της να ανασυγκροτεί πάντοτε την προβληματική αυτότητα της.»⁷⁸

Το κράτος νομιμοποιεί τα ιδιαίτερα και μοναδικά ιστορικά και πολιτισμικά γνωρίσματα μέσω της εθνικής γλώσσας, της εθνικής ιστοριογραφίας και του εκπαιδευτικού συστήματος,

⁷⁶ Hobsbawm E., *Έθνη και...*, ο.π., σ. 88-91, 85-87, 101-102, 106-107

⁷⁷ Kedourie E., *Ο εθνικισμός...*, ο.π., σ. 37

⁷⁸ Τσουκαλάς Κ., *Ιστορία, μύθοι...*, ο.π., σ. 288-289, 293

της διοίκησης ή άλλων εθνικοποιημένων θεσμών του, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση του ελληνικού εθνικισμού, της Εκκλησίας, του Στρατού και της Δικαιοσύνης. Το κράτος αξιοποιώντας την ιστοριογραφία στην ορθολογική οργάνωση της εθνικιστικής ιδεολογίας, καλλιεργεί και ενισχύει το εθνικό φρόνημα.⁷⁹ Παράλληλα, μέσω της εμπέδωσης της εθνικής συνείδησης το κράτος διασφαλίζει την ενότητα και την αναπαραγωγή του. Τα ελεύθερα κοινωνικά συμβόλαια δε δύνανται να προφυλαχθούν από τις πάντοτε ελλοχεύουσες εντροπικές απειλές αν δεν δομούσαν τη συνοχή τους πάνω από μία ειδοποιό διαχρονική και προβουλησιακή υπερβατολογική ουσία, επάνω σε κάποια «εκκοσμικευμένη πολιτειακή θρησκεία», σύμφωνα με την έκφραση του Ρουσώ. Αυτή την υπερβατολογική ουσία προσφέρει το έθνος ως διαχρονική πολιτιστική, συμβολική και κυρίως πολιτική ενότητα που υπάρχει και πάλι εξαιτίας και χάρη της ειδοποιού ιστορίας του. Από αυτή λοιπόν την άποψη πνευματικοί πατέρες της συνοχής των σύγχρονων κοινωνιών υπήρξαν οι εθνικοί ιστοριογράφοι που αφηγούνται τη συνέχεια των εθνικών πολιτισμών.⁸⁰

Εντούτοις, όλες οι εθνικές ιστορίες δε απολήγουν σε έθνη-κράτη. Τον 19^ο αιώνα η «αρχή των εθνοτήτων»⁸¹ ήταν εκείνη που καθόριζε ποιοι πληθυσμοί πληρούσαν τις προϋποθέσεις σύστασης έθνους-κράτους. Στις μέρες η αναγνώριση ενός έθνους-κράτους γίνεται με την αποδοχή του ως τέτοιο από τη Διεθνή Κοινότητα και τον ΟΗΕ,⁸² με την προϋπόθεση βέβαια ότι το αίτημα ανεξαρτησίας προκύπτει μέσα από δημοκρατικές διαδικασίες και ότι η ενδιαφερόμενη κοινότητα δεσμεύεται για το σεβασμό των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και του Διεθνούς Δικαίου.

⁷⁹ Λέκκας Π., *Η εθνικιστική...*, ο.π., σ. 235

⁸⁰ Τσουκαλάς Κ., *Ιστορία, μύθοι...*, ο.π., σ. 292

⁸¹ Βάσει της «αρχής των εθνοτήτων», το δικαίωμα συγκρότησης έθνους-κράτους είχαν μόνο οι κοινότητες κάποιου μεγέθους και αποδεδειγμένης βιωσιμότητας. Ήταν αποδεκτό να δημιουργούνται κράτη με διαφορετικές εθνοότητες καθώς θα μπορούσαν να αφομοιωθούν από τη μεγαλύτερη εθνοτική ομάδα. Επίσης σύμφωνα με την αρχή, τα έθνη-κράτη για να θεωρούνται βιώσιμα θα έπρεπε να διαθέτουν μία ιστορική σχέση με κράτος, να υπάρχει κατεστημένη πολιτιστική ελίτ, να διαθέτουν μια γραπτή λόγια και μια διοικητική καθομιλουμένη γλώσσα αλλά και να έχουν επεκτατική δυνατότητα(;). Με άλλα λόγια, η «αρχή των εθνοτήτων» καθορίστηκε από τις Μεγάλες Δυνάμεις που πληρούσαν τις άνω προϋποθέσεις. Τον 20^ο αιώνα απέκτησε διαφορετικό χαρακτήρα. (Hobsbawm E., *Έθνη και...*, ο.π., σ. 59-61)

⁸² Η επιμονή στα Ηνωμένα Έθνη και όχι στα Ηνωμένα κράτη συμβάλει στην εδραίωση της πεποίθησης ότι δεν νοείται κράτος χωρίς έθνος.

IV. Δευτερογενείς εθνικισμοί

Στην ιστορική τυπολογία οι εκδηλώσεις του εθνικισμού διακρίνονται σε «πρωτογενείς» οι οποίοι αναφέρονται στη δυτική Ευρώπη στα τέλη του 18^{ου} αιώνα και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα και σε οι «δευτερογενείς» που αφορούν σε όλους τους υπόλοιπους. Η διαφορά δεν είναι μόνο χρονική, αλλά κυρίως έχει να κάνει με τη σχέση της εθνικιστικής ιδεολογίας με το κράτος. Στην πρώτη περίπτωση μία υφιστάμενη πολιτική οργάνωση της Δύσης παράγει την εθνική ιδέα και μετασχηματίζεται σε μοντέρνο, σύγχρονο εθνικό κράτος. Αντιθέτως, στη δεύτερη περίπτωση, στην Ανατολική Ευρώπη οι «δευτερογενείς» ή «εθνοτικοί» ή «ανατολικοί» εθνικισμοί εκφράζουν την εθνική ιδέα με τη μορφή της «εθνικής αφύπνισης», οι οποίοι αναζητούν οριοθετημένο έδαφος για τη δημιουργία εθνικού κράτους.⁸³ Πρόκειται δηλαδή για εθνικισμούς οι οποίοι αντιτάσσονται στον υφιστάμενο πολιτικό και διοικητικό σχηματισμό⁸⁴ και εκφράζονται ως «ενεργός αλληλεγγύη» σε ομάδες πληθυσμού που επιζητούν την πολιτική αυτονομία και ανεξαρτησία.

Σε αντιδιαστολή με τους εθνικισμούς της πρώτης γενιάς, που αναπτύσσονται στο εσωτερικό κυρίαρχων πολιτικών δομών⁸⁵ τις οποίες αποδέχονται, διατηρούν και ιδιοποιούνται καθιστώντας τες σε έθνη-κράτη, οι ανατολικοί εθνικισμοί δεν διασφαλίζουν την πολιτική αυθυπαρξία του έθνους. Οι δευτερογενείς εθνικισμοί δεν διαθέτουν το «κρατικό» πλεονέκτημα των προδρόμων τους και έχουν εξ' ανάγκης απελευθερωτικό, αποσχιστικό ή ενοποιητικό χαρακτήρα.⁸⁶ Η ιδέα της εθνικής αφύπνισης που οδηγεί στην εθνογένεση αποτελεί συστατικό στοιχείο των περισσότερων εθνικών ιστοριογραφιών και ειδικά στην περιοχή των Βαλκανίων. Η εθνική τους ιδέα προσβλέπει στην πολιτική αυτονομία και τη δημιουργία εθνικού κράτους.

Απέναντι στις εθνικές ιστοριογραφίες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης υπάρχει η άποψη ότι δεν υφίσταται «εθνική αφύπνιση», αλλά η συγκρότηση εθνών από τα ίδια τα κράτη.⁸⁷ Σύμφωνα με τον Kedourie, είναι αληθέστερο να πούμε ότι η εθνική ταυτότητα είναι

⁸³ Λέκκας Π. *Η εθνικιστική...*, ο.π., σ. 77

⁸⁴ Βλέπε Οθωμανική Αυτοκρατορία αλλά και Σοβιετική Ένωση και Γιουγκοσλαβία.

⁸⁵ Οι πρωτογενείς γεννήθηκαν σε υπάρχοντα συστήματα πολιτικής οργάνωσης, που αποτελούσαν βέβαια παράγωγα προηγούμενων εξελίξεων, βλέπε φεουδαρχία, απολυταρχία. Σε αυτή τη βάση απαντάται η διάκριση των εθνικισμών με την ονομασία «κρατικός –εθνοτικός».

⁸⁶ Η συγκρότηση έθνους, βασίζεται στην αναγνώριση της «προπολιτικής» του ενότητας και ομοιογένειας και η διαίωσιση του πραγματώνεται με την εξασφάλιση αυτοτελούς πολιτικής υπόστασης του. (Λέκκας Π., *Η εθνικιστική...*, ο.π., σ. 77-78, 83)

⁸⁷ Κιτρομιλίδης Πασχάλης, *Νοερές Κοινότητες και οι απαρχές του εθνικού ζητήματος στα Βαλκάνια*, στο Θάνος Βερέμης (επιμ.) *Εθνική Ταυτότητα και εθνικισμός στη Νεότερη Ελλάδα*, ΜΙΕΤ Αθήνα 2012, σελ. 72

δημιούργημα μιας εθνικιστικής θεωρίας παρά ότι η εθνικιστική θεωρία είναι η εκδήλωση και έκφραση μιας εθνικής ταυτότητας⁸⁸

⁸⁸ Δεμερτζής Ν., *Ο εθνικισμός...*, σ. 84

V. Ελληνικό έθνος και Μακεδονία

Στην ελληνική περίπτωση, ο νεοελληνικός διαφωτισμός αξιοποιώντας την ελληνική παράδοση καλλιέργησε την εθνική συνείδηση και την ιδέα του ελληνικού έθνους.⁸⁹ Άλλωστε, μέχρι τον 19^ο αιώνα τα μόνα στοιχεία αυτοπροσδιορισμού στην επικράτεια της οθωμανικής αυτοκρατορίας ήταν η γλώσσα και η θρησκεία. Για τις οθωμανικές αρχές εκείνο που είχε ανέκαθεν σημασία ήταν οι θρησκευτικές παρά η εθνικές ή γλωσσικές διαφορές.⁹⁰ Με την ελληνική επανάσταση, την ανεξαρτησία και τη δημιουργία του νεότερου ελληνικού κράτους η ελληνική εθνική θεωρία αναπτύχθηκε σε δύο βάρη: της αρχαιότητας και της κληρονομιάς της βυζαντινής αυτοκρατορίας.⁹¹ Πρόκειται για το αξίωμα της αδιάλειπτης τρισχιλιετούς συνέχειας του ελληνισμού που επιμελώς επεξεργάστηκαν κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, εθνικοί ιστορικοί και φιλόλογοι όπως ο Σπ. Ζαμπέλιος και ο Κ. Παπαρηγόπουλος. Ο ελληνικός εθνικισμός συμπεριέλαβε την ορθοδοξία εντός του εθνικού προσδιορισμού του ελληνισμού, προκειμένου να ανταποκριθεί στις ανάγκες του ελληνικού κράτους. Με την ορθόδοξη πολιτισμική συνιστώσα του Βυζαντίου καλύφθηκε το κενό ανάμεσα στη δημοκρατία της αρχαίας Ελλάδας και στο νεοελληνικό κράτος ενώ παράλληλα εξασφαλίστηκε η φανταστική ελληνική ενότητα στο χώρο και το χρόνο.⁹² Τα κέρδη από μια τέτοια ιδεολογική κατασκευή ήταν πολλαπλά. Ο εξελληνισμός του ιστορικού παρελθόντος έθεσε τα ιδεολογικά θεμέλια του εξελληνισμού του βαλκανικού παρόντος. Οι Έλληνες έγιναν νόμιμοι κληρονόμοι πλέον της βυζαντινής αυτοκρατορίας και άρα εξίσου νόμιμοι δικαιούχοι μιας ελληνικής χριστιανικής αυτοκρατορίας της Ανατολής, κερδίζοντας το προβάδισμα σε σχέση με τους άλλους ορθόδοξους βαλκανικούς λαούς.

Η εθνικιστική ιδεολογία πραγμάτωσε τη διαδικασία εγκοινωνισμού φέρνοντας σε επαφή διαφορετικές τάξεις και εθνοτικές ομάδες που ζούσαν στην ελληνική επικράτεια. Στόχος ήταν η αναγωγή της ομοιομορφίας και της ομοιογένειας σε κυρίαρχους όρους του πολιτισμικού λόγου ώστε να προωθείται η εθνική ενότητα κοινωνικά, γεωγραφικά και

⁸⁹ Κωφός Ευάγγελος, *Εθνική κληρονομιά και Εθνική αυτότητα του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα*, Θάναος Βερέμης(επιμ) Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στη νεώτερη Ελλάδα. ΜΙΕΤ Αθήνα 2012, σ. 199-200

⁹⁰ Πριν από τη δεκαετία του 1870 η θρησκεία και σε μικρότερο βαθμό η γλώσσα καθόριζαν την ταυτότητα των περισσότερων κατοίκων της Μακεδονίας. Οι μουσουλμάνοι αποτελούσαν χονδρικά το ένα τρίτο του πληθυσμού, αλλά κάθε άλλο παρά αποτελούσαν ομοιογενές εθνοτικό σύνολο. (Στο ίδιο, σ. 200-201) Την ίδια αντίληψη είχε και το Πατριαρχείο καθώς δεν το ενδιέφερε αν το ποίμνιο του μιλούσε ελληνικά, βλάχικα, βουλγάρικα ή όποια άλλη γλώσσα ή διάλεκτο. Όσο για το ίδιο το ποίμνιο, οι αγράμματοι σλαβόφωνοι χωρικοί που δούλευαν στα χωράφια έξω από τις πόλεις σπανίως ταυτίζονταν είτε με τη Ελλάδα, είτε με τη Βουλγαρία. Όταν τους ρωτούσαν τι από τα δύο ήταν, επέμειναν να αυτοχαρακτηρίζονται απλά χριστιανοί. (Marc Mazower, *Θεσσαλονίκη πόλη των φαντασμάτων: Χριστιανοί, Μουσουλμάνοι και Εβραίοι 1430-1950*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2006, σ. 311)

⁹¹ Κωφός Ε., *Εθνική κληρονομιά...*, ο.π., σ. 208, 210-211

⁹² Κιτρομιλίδης Π., *Νοερές Κοινότητες...*, ο.π., σ. 119

διαχρονικά.⁹³ Οι θεσμοί της Εκπαίδευσης, του Στρατού της Δικαιοσύνης λειτούργησαν ως δίαυλοι εθνικιστικών ιδεών, αντιμετωπίζοντας αποτελεσματικά τόσο τους εξωτερικούς κινδύνους όσο και τις εσωτερικές ανισότητες. Η στοχευμένη από το κράτος προώθηση της εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας είχε ως κύριο στόχο τον εξελληνισμό των αλβανόφωνων, βλαχόφωνων και των σλαβόφωνων χριστιανών, αγροτικών κυρίως αμόρφωτων πληθυσμών, με ακαθόριστη εθνική συνείδηση που κατοικούσαν στη Μακεδονία. Στα τέλη του 19^{ου} με αρχές του 20^{ου} αιώνα στη Μακεδονία λειτουργούσαν 998 ελληνικά σχολεία στοιχειώδους εκπαίδευσης με 59.640 μαθητές, 51 βουλγαρικά με 18.311 μαθητές, 49 ρουμανικά με 2002 μαθητές και 53 σερβικά με 1674 μαθητές.⁹⁴ Με τη διάδοση της ελληνικής παιδείας και προς τις μη ελληνόφωνες κοινότητες το έπος του Αλεξάνδρου αιχμαλώτισε και τη δική τους φαντασία, και επιδιώκοντας να ταυτιστούν με τη δόξα των αρχαίων Μακεδόνων συσχέτισαν τους εαυτούς τους με την κλασική Ελλάδα.⁹⁵ Υπάρχει ωστόσο και η άποψη ότι το εθνικό πρόγραμμα της Ελλάδας απέκτησε προβάδισμα έναντι των ανταγωνιστών του στους κατοίκους της Μακεδονίας, όχι μόνο γιατί προηγήθηκε χρονικά αλλά γιατί η αποδοχή της ελληνικής ταυτότητας συνεπαγόταν κοινωνική ανέλιξη.⁹⁶

Η εθνική ιστοριογραφία και η διάχυσή της στην εκπαίδευση και τη λογοτεχνία⁹⁷ διαμόρφωσε και νομιμοποίησε στη συνείδηση των πληθυσμών την εθνική ταυτότητα. Διαμόρφωσε μία συνεχή, χωρίς ρήγματα αφήγηση της πορείας του έθνους στο πέρασμα του χρόνου η οποία με τη σειρά της αποτυπώθηκε σε μία υποκειμενική αντίληψη της γεωγραφίας. Υπό αυτό το πνεύμα αναπτύχθηκε η ιστορική βιβλιογραφία της εποχής και εκφράστηκαν οι πολιτικές απόψεις στον Τύπο.⁹⁸ Γενικώς, ο εθνικιστικός λόγος στα Βαλκάνια τον 19^ο αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, έπλαθε αφηγήματα και λαογραφίες, συνδέοντας άρρηκτα την εδαφική αντίληψη με την εθνική ταυτότητα.⁹⁹ Συνεπώς θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η

⁹³Κιτρομυλίδης Π., *Νοερές Κοινότητες...*, ο.π., σ. 86

⁹⁴Δεσποτόπουλος Αλέξανδρος, «Εισαγωγή-Νεώτερος ελληνισμός από 1881-1913», στο *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, 36 τόμοι, Εκδοτική Αθηνών 2015, τόμος 33, σ. 10

⁹⁵Κωφός Ε., *Εθνική κληρονομιά...*, ο.π., σ. 206

⁹⁶Mazower Μ., *Θεσσαλονίκη πόλη...*, ο.π., σ. 312

⁹⁷Αποστολίδου Βενετία, «Η συγκρότηση και οι σημασίες της ελληνικής λογοτεχνίας» στο Επιστημονικό Συμπόσιο, *Έθνος Κράτος Εθνικισμός*, Εταιρία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1994, σ. 19,23

⁹⁸Γούναρης Π, *Το μακεδονικό ζήτημα από τον 19^ο έως τον 21^ο αιώνα – Ιστοριογραφικές προσεγγίσεις*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2010, σ. 34-38

⁹⁹Peckham Shannan Robert, *Εθνικές Ιστορίες, Εθνικά Κράτη: Εθνικισμός και πολιτική του τύπου στην Ελλάδα*, Εκδόσεις Ενάλιος, Αθήνα 2008, σ. 3, 28, 32

ιστοριογραφία δημιούργησε κοινά πολιτισμικά χαρακτηριστικά και κατασκεύασε εθνοτική προέλευση.

Η Μακεδονία στην ιστορική αφήγηση του Κων/νου Παπαρηγόπουλου και άλλων σύγχρονων ιστορικών είναι φορτισμένη έννοια και φυσικά συνιστά απαραίτητο συστατικό της ιστορικής συνέχειας του ελληνικού έθνους και αναπόσπαστο τμήμα του νεοελληνικού κράτους. Στη Μακεδονία ωστόσο, δίνεται έμφαση σε δύο ειδικότερα, αλλά εξίσου σημαντικά σημεία. Το πρώτο έχει ως επίκεντρο το μεγαλείο της Αρχαίας Μακεδονίας και το έπος του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Η έλξη του μεγάλου αυτού βασιλιά, τα επιτεύγματα του και το όνομα των Μακεδόνων κεντρίζουν την ελληνική εθνική ιδεολογία στη Μακεδονία ακόμη και πριν τον ελληνικό αγώνα της Ανεξαρτησίας. Κατά την περίοδο του Διαφωτισμού οι Έλληνες της Μακεδονίας τόσο επιτοπίως όσο και στη διασπορά φέρουν το μακεδονικό όνομα ως πρόσθετη μαρτυρία της ελληνικότητάς τους. Τον 19^ο αιώνα δεν αντιτάσσεται καμία αμφισβήτηση στην αίσθηση ότι οι αρχαίοι Μακεδόνες είναι Έλληνες και ότι οι Έλληνες κάτοικοι της τουρκοκρατούμενης Μακεδονίας είναι οι μόνοι που καλόπιστα έχουν το δικαίωμα να φέρουν το μακεδονικό όνομα.

Αυτοί οι σύγχρονοι Μακεδόνες αισθάνονταν υπερήφανοι να διεκδικήσουν την ιστορική καταγωγή τους από τους βασιλείς Φίλιππο και Αλέξανδρο ακριβώς όπως οι Αθηναίοι χωρικοί του 19^{ου} αιώνα ανήγαγαν νοερώς την καταγωγή τους στον Θεμιστοκλή και τον Περικλή.¹⁰⁰ Η κληρονομιά της αρχαίας ελληνικής και ελληνιστικής Μακεδονίας, της μεσαιωνικής βυζαντινής αυτοκρατορίας και οι παραδόσεις τη ελληνορθόδοξης εκκλησίας συνέβαλαν όλες μαζί στην προσαρμογή της εθνικιστικής ιδεολογίας στις ιδιόζουσες απαιτήσεις της Μακεδονίας του 19^{ου} αιώνα. Το ελληνικό έθνος αποτελούσε και αποτελεί μία φαντασιακή κοινότητα με βάση έναν κοινό αιώνιο πολιτισμό.¹⁰¹ Στην «έξαρση του πατριωτισμού, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, καταλυτικό ρόλο διαδραμάτισε η συνεχής υπόμνηση των κατορθωμάτων της ελληνικής επανάστασης με τονισμένη την αριθμητική και στρατιωτική υπεροχή των Οθωμανών έναντι των Τούρκων και της ελληνικής αρετής και ατομικής ανδρείας. Τύπος και λογοτεχνία έπλασαν την περήφανη, ατρόμητη και διαχρονική ελληνική ταυτότητα. Η νέα λόγια γενιά με εξέχουσες προσωπικότητες, όπως ο Ιωάννης Ψυχάρης, εμπνεύστηκε από τη ρομαντική εθνική ιδέα, προώθησε τον δημοτικισμό και διέπλασε την ελληνοχριστιανική ταυτότητα.¹⁰² Η ελληνορθόδοξη ιδεολογία διακρινόταν από έναν μεσσιανισμό στις γλωσσικές

¹⁰⁰ Κωφός Ε., *Εθνική κληρονομιά...*, ο.π., σ. 205

¹⁰¹ Κιτρομυλίδης Π., *Νοερές κοινότητες...*, ο.π., σ. 94-95

¹⁰² Ο Ψυχάρης το 1901 στο *Ταξίδι* διατείνεται ότι ο ελληνισμός με το Βυζάντιο ολοκλήρωσε τη συνείδησή του. Το 1907 ο Κωστής Παλαμάς δημοσιεύει τον *Δωδεκάλογο του γύφτου* και το 1910 τη *Φλογέρα του Βασιλιά*. Η Πηνελόπη Σ.Δ κυκλοφορεί το 1911 το αφήγημά της *Τον καιρό του Βουλγαροκτόνου*. (Δημαράς Κωνσταντίνος,

πολιτικές και στρατιωτικές εκδηλώσεις της,¹⁰³ γεγονός που συνέβαλε στην υιοθέτηση ενός καθαρού εθνικού μοντέλου. Η διαμόρφωση μιας στεγανής εικόνας του Έλληνα-homo nationalis - ελληνόφωνος και χριστιανός ορθόδοξος - δεν άφηνε κανένα περιθώριο αποδοχής της διαφορετικότητας.¹⁰⁴

Η ιδέα του ελληνικού έθνους προωθήθηκε συστηματικά και συντονισμένα από τις προξενικές αρχές στα βιλαέτια της Μακεδονίας και της Θράκης. Μνημονεύεται από την εθνική ιστορία η πολιτική δράση των Ελλήνων προξένων Ίωνος Δραγούμη, Λάμπρου Κορομηλά και Αθανασίου Σουλιώτη στη συγκρότηση ελληνικών κοινοτήτων στη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα. Παράλληλα, η αυτοκέφαλη ελλαδική εκκλησία αμφισβητώντας τον οικουμενισμό της ορθοδοξίας προήγαγε την εθνική θρησκεία προβάλλοντας την ανωτερότητα της ελληνικής γλώσσας που αποδεικνύει η γραφή των πατερικών κειμένων.¹⁰⁵ Ελληνικό κράτος, εκπαίδευση και εκκλησία στο πέρασμα στον 20^ο αιώνα δημιούργησαν σταδιακά την εθνική ομοιογένεια και την αίσθηση της κοινής εδαφικής επικράτειας.¹⁰⁶

Μετά τους Βαλκανικούς πολέμους η Ελλάδα προσάρτησε κάτι παραπάνω από το 50% του μακεδονικού χώρου που περιλάμβανε τη νότια και σημαντικό μέρος της κεντρικής ζώνης της Μακεδονίας. Η έκταση αυτή χονδρικά αντιστοιχεί στο έδαφος της αρχαίας Μακεδονίας. Κατά συνέπεια οι Έλληνες ήταν σε θέση να εμφανίζονται και να αισθάνονται όχι μόνο ως νόμιμοι κληρονόμοι της ιστορίας και του ονόματος των αρχαίων Μακεδόνων αλλά και ως νόμιμοι κάτοχοι της αρχαίας γης τους (εκτός από μία στενή ζώνη στα Βόρεια των νέων ελληνοσερβικών και ελληνοβουλγαρικών συνόρων).¹⁰⁷

«Ιδεολογικά ρεύματα, εκπαίδευση, λογοτεχνία, Τέχνη», στο *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, 33 τόμοι, Εκδοτική Αθηνών τόμος 33, σελ. 186

¹⁰³ Ο μεσσιανισμός αποδίδεται στην ευρεία διάδοση της ιδέας: «Πότε, πότε θα μας έρθεις, πότε θα σε δουν τα μάτια μας και θα σε χαρούν οι καρδιές μας, Χριστέ μου και σωτήρα» που ανταποκρινόταν τόσο στην επέλαση του στρατού όσο και της ελληνική γλώσσας. (Στο ίδιο, τόμος 33, σελ. 186)

¹⁰⁴ Δεδικούση Στ., *Η διένεξη για...*, ο.π., σ. 6

¹⁰⁵ Οι Έλληνες εθνικιστές επεδίωξαν να εξελληνίσουν τον θεσμό της εκκλησίας. Για αυτούς δεν ήταν αρκετό το γεγονός ότι η γλώσσα της Θείας Λειτουργίας ήταν η ελληνική και ότι ο κλήρος ήταν ελληνόφωνος. Θεωρούσαν ότι η ορθόδοξη πίστη- η μόνη «αληθινή» πίστη – και η εκκλησία – με όλους τους αγίους της – έπρεπε να αποκτήσουν μια σαφή και πειστική ελληνική ταυτότητα. (Κωφός Ε., *Η εθνική κληρονομιά...*, ο.π., σ. 210)

¹⁰⁶ Κιτρομιλίδης Π., *Νοερές κοινότητες...*, ο.π., σ. 77-78

¹⁰⁷ Κωφός Ε., *Η εθνική κληρονομιά...*, ο.π., σ. 221

ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ

Ι. Έθνη και εθνικισμοί στα Βαλκάνια τον 19^ο αιώνα

Τα Βαλκάνια αποτέλεσαν ενιαία εδαφική οντότητα μόνο κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας που τους προσέδωσε άλλωστε και τον γεωγραφικό προσδιορισμό. Ο 19^{ος} αιώνας υπήρξε αιώνας της απελευθέρωσης των βαλκανικών λαών από την οθωμανική κυριαρχία. Η «εθνική αφύπνιση» επιτεύχθηκε με την ανάδειξη της ιστορικής κληρονομιάς η οποία ήταν ο κύριος παράγοντας διαμόρφωσης εθνικής συνείδησης. Τα προτάγματα των εθνικών ιδεών υπονόμισαν τη συνοχή της οθωμανικής αυτοκρατορίας αλλά και την οικουμενικότητα της ορθόδοξης εκκλησίας. Οι δυτικοπρεπείς ιθύνοντες και τα αστικά στρώματα αποδόμησαν τις κυριότερες υποθήκες της οθωμανικής αυτοκρατορίας και έχτισαν το με επείσακτα δυτικά υλικά το νέο σύστημα των εθνών-κρατών.¹⁰⁸ Ο ρόλος του σύγχρονου κράτους στη διαμόρφωση εθνικής ταυτότητας μεταξύ των βαλκανικών λαών θεωρείται καταλυτικός στην ανάπτυξη του εθνικισμού στη Νοτιανατολική Ευρώπη στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Τα νεοσύστατα έθνη επεδίωκαν την επέκτασή τους ώστε να περιλάβουν όσο το δυνατόν περισσότερους εθνοτικά συγγενείς πληθυσμούς. Επρόκειτο ουσιαστικά για αλυτρωτικούς και πάση φύσεως παν-εθνικισμούς.¹⁰⁹

Είναι γεγονός ότι η μακεδονική εθνογραφία διέφερε σημαντικά από περιοχή σε περιοχή. Εξαιρώντας τους μουσουλμάνους θα μπορούσε να διαιρεθεί σε τρεις ζώνες. Τη βόρεια ζώνη που συνόρευε με τη Σερβία και τη βουλγαρική ηγεμονία και κάλυπτε πάνω από το ένα τρίτο ολόκληρου του γεωγραφικού χώρου της Μακεδονίας. Στη ζώνη αυτή κατοικούσαν κυρίως σλαβόφωνοι πληθυσμοί που είχαν είτε βουλγαρικό είτε σερβικό προσανατολισμό. Τη νότια ζώνη που γειτνίαζε με τη Θεσσαλία η οποία είχε προσαρτηθεί στο ελληνικό βασίλειο το 1881, και διακρινόταν για τον ελληνόφωνο πληθυσμό της. Τρίτον, την κεντρική ζώνη η οποία αποτελούσε εθнологικά μεικτή περιοχή ελληνόφωνων, σλαβόφωνων και σε μικρότερο βαθμό βλαχόφωνων χριστιανών των οποίων ο εθνικός τους προσανατολισμός διέφερε από περιοχή σε περιοχή. Με όρους εθνικής ταυτότητας οι Σλαβόφωνοι μπορούσαν σταθερά να διαιρεθούν σε ελληνικές, βουλγαρικές και σερβικές μερίδες ακόμη και μέσα στην ίδια τοπική κοινότητα.¹¹⁰

¹⁰⁸Βερέμης Θάνος, *Βαλκάνια από τον 19^ο έως τον 21^ο αιώνα Δόμηση και αποδόμηση κρατών*, Πατάκη, Αθήνα 2004, σ. 24-25

¹⁰⁹Smith A., *Η εθνική...*, ο.π., σ. 27,29, 65-66 , 123-124

¹¹⁰Κωφός Ε. *Η εθνική...*, ο.π., σ. 207-208

Το Μακεδονικό ζήτημα στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα αφορούσε κατ' ουσίαν τις συγκρούσεις που γέννησαν οι φρενήρεις απόπειρες των νέων εθνικών κρατών να ενσωματώσουν τοπικές εθνοτικές ομάδες στις νοερές κοινότητες τις οποίες εκπροσωπούσαν ώστε να προβάλουν διεκδικήσεις στα εδάφη όπου κατοικούσαν οι ομάδες αυτές.¹¹¹ «Υπό το μακεδονικό ζήτημα νοούμε κυρίως την τάσιν των χριστιανικών κρατών της χερσονήσου του Αίμου προς αποκατάστασιν εθνικήν, αναλώμασιν εδάφους ανήκοντος δικαιώματι κατακτητικώ εις τον οθωμανόν σουλτάνο [...] το ζήτημα δεν είναι αυτοτελές και αυθύπαρκτον, αλλά οργανικώς συνδεδεμένον μετά του ανατολικού ζητήματος, [...] χωριστά θεωρούμενον από του ανατολικού εμφανίζεται απομονωμένον και αποκομμένον από της βάσεως αυτού, ως οι κλάδοι δένδρου, του οποίου δεν γνωρίζομεν τον κορμόν και τας εκτραφούσας ρίζας».¹¹² Έτσι περιέγραφε, το 1935, το «μακεδονικό ζήτημα» ο Νικόλαος Βλάχος, υφηγητής της Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Η γεωγραφική περιοχή της Μακεδονίας αποτέλεσε το κύριο αντικειμενικό σκοπό των εθνικών πολιτικών της Ελλάδας, της Σερβίας, της Βουλγαρίας, ακόμη και της Ρουμανίας και φυσικά της Τουρκίας ως τμήμα της οθωμανικής επικράτειας. Ταυτόχρονα, βρέθηκε στο επίκεντρο του ανταγωνισμού της Μ. Βρετανίας με τη Ρωσία και μετά το Συνέδριο του Βερολίνου το 1871 και με Αυστρία η οποία αναζητούσε και εκείνη δίοδο στο Αιγαίο και τη Μεσόγειο θάλασσα.¹¹³ Οι ανταγωνιστικοί εθνικισμοί και αλυτρωτισμοί των εθνών – κρατών οδήγησαν στις πολεμικές αναμετρήσεις που κλιμακώθηκαν τον 20 αιώνα.¹¹⁴ Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, στον εθνικιστικό επεκτατισμό πρωτοστατούσε η Βουλγαρία η οποία κυρίως μετά το 1897 και τον «ατυχή» ελληνοτουρκικό πόλεμο δραστηριοποιείτο έντονα με σκοπό τον εκσλαβισμό του πληθυσμού και την προσάρτηση της Μακεδονίας στο Βουλγαρικό Βασίλειο.¹¹⁵ Αρωγός στον βουλγαρικό εθνικισμό ήταν η Ρωσία που ενίσχυε τις προσπάθειες για πανσλαβισμό του χριστιανικού πληθυσμού της Μακεδονίας, στηρίζοντας τη Βουλγαρία και τη

¹¹¹ Κιτρομυλίδης Π. *Νοερές κοινότητες...*, ο.π., σ. 89

¹¹² Γούναρης Β., *Το μακεδονικό...*, ο.π., σ. 11

¹¹³ Σβορώνος Γ. Νίκος, *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1999, σ. 105-108

¹¹⁴ Βερέμης Θ., *Βαλκάνια από...*, ο.π., σ. 35, Κιτρομυλίδης Π., *Νοερές κοινότητες...*, ο.π., σ. 72

¹¹⁵ Η έκδοση του φερμανιού της Εξαρχίας το 1870 από την Πύλη, που προέβλεπε την επέκταση της δικαιοδοσίας του Βούλγαρου Έξαρχου σε περιοχές της οθωμανικής επικρατείας όπου τα 2/3 του πληθυσμού θεωρούνταν Βούλγαροι, ήταν το πρώτο βήμα για τη γέννηση του βουλγαρικού κράτους και ευνόησε τον βουλγαρικό επεκτατισμό. Η Εξαρχία επιδόθηκε σε έναν αγώνα προσηλυτισμού των χριστιανικών πληθυσμών της Μακεδονίας προωθώντας έτσι τις επεκτατικές βλέψεις της Σόφιας. (Βακαλόπουλος Κωνσταντίνος, *Το Μακεδονικό Ζήτημα*, Το Βήμα, Αθήνα 2009, σ. 57-59, 70-71, 87-89) Μετά τη δραστηριοποίηση της Βουλγαρίας το Πατριαρχείο απέβαλε τις όποιες επιφυλάξεις για την εθνοποίηση της ορθοδοξίας και εργάστηκε για την πραγμάτωση της ελληνικής εθνικής ιδέας

Σερβία στις εθνικές τους επιδιώξεις. «Πολλοί Έλληνες θεώρησαν ότι η Μακεδονία ξεγλιστρούσε από τα χέρια τους».¹¹⁶ Ο φόβος του πανσλαβισμού και της αλλοίωσης του ελληνικού στοιχείου, ήταν διάχυτος στους κατοίκους της Μακεδονίας και γινόταν αντιληπτός στην ελληνική κυβέρνηση.¹¹⁷ Ο Μακεδονικός αγώνας είχε στον εθνικό του πυρήνα του την προστασία των Ελλήνων και τη απελευθέρωση των αλύτρωτων πατρίδων.

¹¹⁶ Mazower M., *Θεσσαλονίκη πόλη...*, ο.π., σ. 324

¹¹⁷ Βακαλόπουλος Ε. Απόστολος, *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*, ΒΑΝΙΑΣ, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 270-272

II. Το «μακεδονικό ζήτημα» στις αρχές του 20^{ου} αιώνα

Μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα το «μακεδονικό ζήτημα» αφορούσε στις εδαφικές διεκδικήσεις της Ελλάδας, της Βουλγαρίας και Σερβίας. Με την εξέγερση του Ίλιντεν,¹¹⁸ που εκδηλώθηκε στις 20 Ιουλίου του 1903, για πρώτη φορά ένας πληθυσμός αποπειράθηκε να αυτοπροσδιοριστεί εθνικά ως μακεδονικός, διεκδικώντας την πολιτική ανεξαρτησία και την αυτονομία ενός τμήματος το οποίο μετά τον καθορισμό των συνόρων των Βαλκανικών Πολέμων και του Α Παγκοσμίου θα ανήκει στη Σερβία. Οι αυτοαποκαλούμενοι «Μακεδόνας» αντάρτες¹¹⁹ σχημάτισαν προσωρινά την κυβέρνηση του Κρουσόβου, όμως το εγχείρημα απέτυχε καθώς η εξέγερση κατεστάλη από τις τουρκικές αρχές. Το «μακεδονικό ζήτημα» όμως από τότε απέκτησε εθνική υπόσταση και τα θεμέλια της μακεδονικής ιδέας και του μακεδονικού έθνους είχαν ήδη τεθεί.¹²⁰ Το εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα του Ίλιντεν σε συνδυασμό με το ενδιαφέρον των ευρωπαίων για το «μακεδονικό ζήτημα» και όνομα των Μακεδόνων - μετά τη διαμάχη μεταξύ Φαλμεράγιερ-Παπαρηγόπουλου για τη συνέχεια της ελληνικής φυλής - οδήγησε όλο και πιο πολλούς ξένους στον προσδιορισμό των γηγενών Βουλγάρων Μακεδονίας ως «Μακεδόνων» και τη διάκρισή τους από τους Βουλγάρους του βουλγαρικού κράτους.¹²¹ Η ελληνική πλευρά αντιμετώπισε την εξέγερση του Ίλιντεν ως τμήμα

¹¹⁸ «Οργανωτής της εξέγερσης του Ίλιντεν υπήρξε η Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση (ΕΜΕΟ), στα σλαβικά ВМРО. Ιδρύθηκε τον Οκτώβριο του 1893 στη Θεσσαλονίκη κι αποτέλεσε την ιδεοτυπική μορφή πρόδρομου εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος του 20ού αιώνα, από οργανωτική δε άποψη ένα υβρίδιο του επαναστατικού μοντέλου που εισήγαγε στα Βαλκάνια η Φιλική Εταιρεία και του μορφώματος «νέου τύπου» που καθιέρωσε το σοσιαλιστικό κίνημα». Η εξέγερση του Ίλιντεν, για τους εθνικόφρονες, που επί δεκαετίες διαμόρφωναν την εθνική πολιτική, συνιστά ταμπού για δύο λόγους: «Ο πρώτος ανομολόγητος- λόγος είναι η αντικειμενική αδυναμία κάθετου διαχωρισμού της πολιτικής προϊστορίας της ΠΓΔΜ, ως εθνικού κράτους των Σλαβομακεδόνων, από την αντίστοιχη πολιτική προϊστορία μεγάλου μέρους της σημερινής ελληνικής Μακεδονίας. Ο δεύτερος λόγος είναι το πολιτικό φορτίο που συνδέεται με το μακεδονικό επαναστατικό κίνημα του 1903. Για τον ελληνικό συντηρητισμό, τα βασικά χαρακτηριστικά του οποίου (από τον καθαρευουσιανισμό μέχρι την αντίθεση στη χειραφέτηση των υποτελών τάξεων) δομήθηκαν ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα με βάση και δικαιολογία το Μακεδονικό, οι εξεγερμένοι του Ίλιντεν αποτέλεσαν την πρώτη μορφή «αναρχοκομμουνιστή» εσωτερικού εχθρού, πολιτικού και κοινωνικού». (Κωστόπουλος Τάσος, «Το γνωστό – άγνωστο Ίλιντεν», *ΕΦΣΥΝ*, 26 Μαΐου 2018 [online] Διαθέσιμο στο <http://www.efsyn.gr/arthro/gnosto-agnosto-ilinten> (Ανακτήθηκε στις 25.7.2018)

¹¹⁹ Το κεντρικό σύνθημα του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα ήταν «η Μακεδονία στους Μακεδόνας». Ηγέτης του μακεδονικού κινήματος ήταν ο Γκότσε Ντέσελφ, τα λείψανα του οποίου όσο η Βουλγαρία προωθούσε για λογαριασμό της το σενάριο της αυτόνομης Μακεδονίας βρίσκονταν στη Σόφια, μετά το πόλεμο, το 1948, όταν η Βουλγαρία παραιτήθηκε οριστικά από την εδαφική διεκδίκηση της Μακεδονίας μεταφέρθηκαν στα Σκόπια. (Danforth Loring, *Η Μακεδονική διαμάχη*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1999, σ. 58-59)

¹²⁰ Στο ίδιο, σελ. 63

¹²¹ Το επίθετο «Μακεδόνας» σε όλες της γλώσσες. Στα ελληνικά «Μακεδόνας», στα βουλγαρικά «Makedontsi», στα βλάχικα «Maedonenii». Η γνωστή φράση του Γιάδσωνα «η Μακεδονία στους Μακεδόνας», αναφερόταν σε όλους τους κατοίκους της Μακεδονίας άσχετα από την πίστη και την εθνική καταγωγή. Και όχι σε κάποια νοερή μακεδονική εθνική ομάδα (Κωφός Ε., *Η εθνική...*, ο.π., σ. 216-217)

της επεκτατικής πολιτικής της Βουλγαρίας. Το Ίλιντεν και η βίαιη δραστηριότητα των ένοπλων βουλγαρικών σωμάτων στην Μακεδονία κινητοποίησαν το ελληνικό στοιχείο και την ελληνική εξωτερική πολιτική εναντίον του βουλγαρικού επεκτατισμού και υπέρ της προστασίας των ελληνόφωνων πληθυσμών της Μακεδονίας. Στην εθνική ιστοριογραφία οι Μακεδονικοί αγώνες 1904-1908 ήταν η απάντηση στην εξέγερση του Ίλιντεν.¹²²

Για τους Έλληνες οι Μακεδονικοί αγώνες είναι συνέχεια της επανάστασης του 1821.¹²³ Στην ελληνική συνείδηση η Μακεδονία έχει εγγραφεί ως αναπόσπαστο κομμάτι της ελληνικής ιστορίας και του ελληνικού πολιτισμού.

Ο καθορισμός των συνόρων με την υπογραφή των Συνθηκών των Σεβρών και της Λοζάνης άλλαξαν το πολυεθνικό μωσαϊκό της Μακεδονίας και διαμόρφωσαν μία νέα περισσότερο ομοιογενή πληθυσμιακή σύνθεση στις τρεις μακεδονικές επαρχίες. Στην ελληνική Μακεδονία η μαζική ανταλλαγή πληθυσμών με την Τουρκία απέληξε στην έξοδο όλων των μουσουλμάνων κατοίκων και την αντικατάστασή τους από ακόμα μεγαλύτερο αριθμό Ελλήνων από τη Μ. Ασία, τη σερβική Μακεδονία και τη Βουλγαρία. Στη σερβική Μακεδονία παλαιότερες σερβικές θεωρίες για μια ξεχωριστή σλαβομακεδονική ομάδα λησμονήθηκαν. Το μακεδονικό όνομα εξαφανίστηκε, ωστόσο η εισροή Σέρβων εποίκων συνέβαλε στη διάδοση αλλά όχι και επικράτηση της επίσημης εθνικής σερβικής ιδεολογίας.¹²⁴ Τέλος, στη βουλγαρική Μακεδονία ο βουλγαρικός μακεδονικός πληθυσμός αυξήθηκε με την έλευση Σλάβων προσφύγων, κυρίως από την Ελλάδα.¹²⁵

Στον μεσοπόλεμο, σύμφωνα με την ελληνική ιστοριογραφία, στην ελληνική Μακεδονία οι σχετικά λίγοι σλαβόφωνοι (100.000) που είχαν παραμείνει αντιμετωπίστηκαν ως σλαβόφωνοι Έλληνες και δεν αντισταθήκαν στην ενσωμάτωσή τους στην ελληνική κοινωνία. Άλλωστε, σημαντικό μέρος της ομάδας αυτής του πληθυσμού είχε ταυτιστεί με την εθνική ελληνική ιδεολογία ήδη από τη περίοδο διαμόρφωσής της, κατά το 19^ο αιώνα. Η εφαρμογή κατασταλτικών μεθόδων αφομοίωσης των Σλαβόφωνων από τη Δικτατορία Μεταξά, λίγο πριν την έκρηξη του Β Παγκοσμίου πολέμου, απλώς συνέβαλε στην αποξένωση τους από το ελληνικό κράτος. Την ίδια περίοδο, στην μακεδονική επαρχία του Πιρίν της Βουλγαρίας οι κυβερνήσεις του μεσοπολέμου βρέθηκαν επανειλημμένα στην ανάγκη να προσφύγουν σε κατασταλτικά μέτρα για να θέσουν υπό έλεγχο τους όλο και πιο ανήσυχους

¹²² Βακαλόπουλος Κ., *Το μακεδονικό...*, ο.π., σ. 191

¹²³ Σβορώνος Γ., *Επισκόπηση της...*, ο.π., σ. 330-332

¹²⁴ Γκλιγκόροφ Κίρο, *Απομνημονεύματα*, Κούριερ εκδοτική, Αθήνα 2001, σ. 21-22

¹²⁵ Κωφός Ε., *Η εθνική...*, ο.π., σ. 223

«βουλγαρομακεδόνες».¹²⁶ Κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών του μεσοπολέμου οι αυτονομιστές αντίπαλοι των κυβερνήσεων της Σόφιας προέβαλαν την τοπική μακεδονική ταυτότητα πάνω από την εθνική τους, τη βουλγαρική. Αυτό ίσχυε επίσης και σε ορισμένες περιθωριακές περιπτώσεις στην ελληνική Μακεδονία, πριν τον πόλεμο και κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου, οι οποίες τοποθετούνταν από το κράτος της δεξιάς στο ΚΚΕ ως «εθνικοπροδότες».¹²⁷ Η τάση προς την ταύτιση με την περιοχή (region) ενισχύθηκε περαιτέρω από την νεόκοπη πολιτική της κομμουνιστικούς διεθνούς ΚΟΜΙΝΤΕΡ για το Μακεδονικό.¹²⁸

Με τον τερματισμό του πολέμου, οι «Μακεδόνες», που για τους Έλληνες ήταν εθνοτικά Βούλγαροι, κάτοικοι μακεδόνες της Μακεδονίας, επανέφεραν το ζήτημα της αναγνώριση της εθνικής υπόστασής τους, αξιώνοντας ισότιμη πολιτική μεταχείριση στη νεοϊδρυθείσα Γιουγκοσλαβική ομοσπονδία.¹²⁹ Ο Τίτο στην προσπάθεια του να διατηρήσει το σλαβικό στοιχείο ισχυρότερου έναντι του αλβανικού που ήταν διάχυτο στην περιοχή της Μακεδονίας και στο Κοσσυφοπέδιο, ευνόησε την καλλιέργεια της «μακεδονικής ταυτότητας» στον πληθυσμό με κέντρο την πόλη των Σκοπίων, στη βάση όμως του πανσλαβικού αφηγήματος. Ο

¹²⁶ Στο ίδιο, σ. 217

¹²⁷ Μετά το τέλος του εμφυλίου υπήρξε οργανωμένη πολιτική της καταναγκαστικής αφομοίωσης και απεθνικοποίησης των Μακεδόνων του αιγαίου 50.000 Μακεδόνες αναγκάστηκαν να δραπέτεύσουν στη Γιουγκοσλαβία, υπό το βάρος των διωγμών του μετεμφυλιακού ελληνικού κράτους. (Danforth L., *Η μακεδονική...*, ο.π., σ. 62)

¹²⁸ Οι θέσεις του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος οι οποίες έγιναν αποδεκτές από τα βαλκανικά κομμουνιστικά κόμματα πρότειναν τη δημιουργία ενιαίου και ανεξάρτητου μακεδονικού κράτους στο παλαιο μιας βαλκανικής κομμουνιστικής ομοσπονδίας. Στην αρχή οι αναφορές των κειμένων της κομμουνιστικής διεθνούς σε «μακεδόνες» –τους πολίτες της μελλοντικής δημοκρατίας της Βόρειας Μακεδονίας–είχαν απλώς γεωγραφικό περιεχόμενο, βαθμιαία ωστόσο το όνομα προσέλαβε εθνικό περιεχόμενο και περιέγραφε τους σλαβόφωνους του μακεδονικού χώρου. Έτσι στην κομμουνιστική διάλεκτο το μακεδονικό όνομα άρχισε για πρώτη φορά να προσδιορίζει μια ιδιαίτερη εθνική ομάδα, Το ΚΚΕ ωστόσο, έχοντας υπόψη του την ελληνική κληρονομιά του όρου «μακεδόνες» προτίμησε τον πιο κατάλληλο όρο «Σλαβομακεδόνες» ώστε να διακρίνει τους σλαβόφωνες από τους υπόλοιπους Μακεδόνες, δηλαδή τους Έλληνες της Μακεδονίας. Ήταν προφανές ότι η επιλογή αυτή τη συνθέτη ονομασίας προσδιόριζε με το πρώτο συνθετικό της μια εθνική συγγένεια και με το δεύτερο την τοπική καταγωγή των κατοίκων (Κωφός Ε., *Η εθνική...*, ο.π., σ. 224-225). Ο όρος «Σλαβομακεδονία» προτάθηκε ως λύση στο ονοματολογικό πρόβλημα και από τον Πορτογάλο υπ. Εξωτερικών, Ντέους Πινέρο το 1992, αλλά απορρίφθηκε και από τις δύο πλευρές.

¹²⁹ Ο Κίρο Γκλιγκόροφ, ο πρώτος πρόεδρος της ανεξάρτητης πΓΔΜ στην αυτοβιογραφία του δηλώνει ότι από τότε που γεννήθηκε αισθάνεται Μακεδόνας και ο παππούς του, Γκλιγκόρ, πολέμησε στο Ίλντεν για την ανεξαρτησία της Μακεδονίας. (Γκλιγκόροφ Κ., *Αυτοβιογραφία...*, ο.π., σ. 14-15)

κροάτης ηγέτης προίκισε «Σλαβομακεδόνες» με δική τους γλώσσα, αναγνωρίζοντας τη μακεδονική¹³⁰ ως μία από τις τρεις επίσημες γλώσσες της Γιουγκοσλαβίας.¹³¹

¹³⁰ Σύμφωνα με την ελληνική ιστοριογραφία η μακεδονική γλώσσα συνιστά έναν μετασχηματισμό ομιλούμενης συγγενικής με τη βουλγαρική γλώσσα. Αξίζει να σημειωθεί ότι μέχρι σήμερα η Βουλγαρία αμφισβητεί την μακεδονική γλώσσα ως ξεχωριστή γλώσσα. (Κωφός Ε., *Η εθνική...*, ο.π., σ. 233-234, 237)

¹³¹ Στο ίδιο, σ. 226-227

III. Από το 1944 μέχρι το 1990

Με την ίδρυση της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας, που αποτελούσε μία από τις έξι ομοσπονδιακές δημοκρατίες της μεταπολεμικής Γιουγκοσλαβίας, το Μακεδονικό εισήλθε σε νέα φάση. Το αφήγημα του Τίτο περί «διαμελισμένης Μακεδονίας» και ανάγκης επανένωσής της, επανέφερε στην ελληνική πλευρά την αίσθηση του πανσλαβικού επεκτατισμού με κομμουνιστικό μανδύα και της απειλής της εδαφικής ακεραιότητας από μία πιθανή δημιουργία μακεδονικού έθνους.¹³² Μετά τη ρήξη Τίτο-Στάλιν, το 1948, η αφήγηση περί «διαμελισμένης Μακεδονίας» υποχώρησε και το Βελιγράδι, το 1951, εγκατέλειψε επισήμως αυτή τη θέση και αποκατέστησε τις διμερείς σχέσεις του με την Αθήνα. Οι ελληνογιουγκοσλαβικές, υπό την πίεση των Συμμάχων, εξομαλύνθηκαν πλήρως με τις εμπορικές συμφωνίες του 1959.¹³³

Εντούτοις, σε δεύτερο επίπεδο η καλλιέργεια της σλαβομακεδονικής ταυτότητας από τα Σκόπια με την ανοχή του Βελιγραδίου συνέχιζε να διατηρείται, μέσα από την παραγωγή ιστοριογραφίας και αρθρογραφίας την περίοδο το 1960 έως το 1980.¹³⁴ Η καλλιέργεια μιας ατόφιας μακεδονικής ταυτότητας, με εδαφική ορίζουσα την Μακεδονία και ιστορική την κάθοδο των Σλάβων, αποτέλεσε την μακεδονική εθνική ιδέα των βορείων γειτόνων μας. Η αναθεωρητική ιστοριογραφία επεδίωκε τον καθαρό μακεδονικό επίστρωμα σε δεκατρείς αιώνες πολιτικής, κοινωνικής και πολιτισμικής ιστορίας, το οποίο θα νομιμοποιούσε τον ισχυρισμό περί ευθείας καταγωγής από τα πρώτα σλαβικά φύλα που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή τον 6^ο και 7^ο αιώνα. Η «αφύπνιση» του «μακεδονικού έθνους» και ο εθνικοαπελευθερωτικός του αγώνας έγινε με την εξέγερση του Ίλιντεν, ενώ ο δρόμος για πολιτική αυτονομία του «μακεδονικού έθνους» άνοιξε με την αναγνώριση της ΣΔΜ στο πλαίσιο της γιουγκοσλαβικής ομοσπονδίας.¹³⁵ Στη δεκαετία του '80 η υποστήριξη του μακεδονικού ιστορικού αφηγήματος

¹³² Η Εταιρία Μακεδονικών Σπουδών, που από την ίδρυσή της είχε ως βασικό της καταστατικό σκοπό την έρευνα κάθε ζητήματος που αφορούσε τον «μακεδονικό λαό» και τη «μακεδονική χώρα», δημοσίευσε σειρά μελετών, κυρίως πολιτικών και σπανίως επιστημονικών, οι οποίες, στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου, συνέδεαν τον σλαβικό κίνδυνο με την κομμουνιστική απειλή. (Γούναρης Β., *Το μακεδονικό...*, ο.π., σ. 67-68, 70-72)

¹³³ Βάλντεν Σωτήρης, «Εθνικισμός και εσωτερική πολιτική», στο Επιστημονικό Συμπόσιο, *Έθνος, κράτος, εθνικισμός*, Εταιρία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1994, σ. 258-259

¹³⁴ Το Πανεπιστήμιο αρχικά και η Ακαδημία επιστημών μετά το 1967 επιδόθηκαν στη συγγραφή της νέας ιστορίας της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας η οποίες κορυφώθηκαν με την ίδρυση του Ινστιτούτου Εθνικής Ιστορίας. Στον αντίποδα, στην Ελλάδα, επέστρεψαν οι «Μακεδονομάχοι» για την αναχαίτιση της σλαβομακεδονικής ιστοριογραφικής επίθεσης. Έτσι το Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου ανέλαβε την ελληνική μεταπολεμική ιστοριογραφία για το Μακεδονικό (Γούναρης Β., *Το μακεδονικό...*, σ. 75-80)

¹³⁵ Κωφός Ε., *Η εθνική...*, ο.π., σ. 231

βρήκε ανταπόκριση στους Σλαβόφωνους Μακεδόνες, με τη γεωγραφική έννοια του όρου, που είχαν μεταναστεύει πριν και μετά τον πόλεμο στις πολυπολιτισμικές κοινωνίες του Καναδά και της Αυστραλίας, παράγοντας που βοήθησε στην οικοδόμηση «μακεδονικής ταυτότητας»

Η ελληνική πλευρά, όπως ομολογείται και από τις ίδιες τις τοποθετήσεις των αρχηγών πολιτικών κομμάτων, δεν εκτίμησε όσο ενδεχομένως θα έπρεπε την μακεδονική πολιτιστική δραστηριότητα στο εξωτερικό. Παρακολουθούσε το ζήτημα λαμβάνοντας υπόψη τους μεταβαλλόμενους πολιτικούς συσχετισμούς στα Βαλκάνια (σχέσεις Γιουγκοσλαβίας-Δύσης), χωρίς όμως ποτέ να υπάρξει ουσιαστική ανησυχία για εκδήλωση απειλής από τον Βορρά. Στις σχέσεις Ελλάδας-Γιουγκοσλαβίας η ύπαρξη της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας αποτελούσε μία «γκρίζα ζώνη». Αμφότερες οι πλευρές προωθούσαν τις θέσεις τους, δίχως όμως ιδιαίτερες εντάσεις ανάμεσα στην Αθήνα και το Βελιγράδι.¹³⁶ Η ελληνική πλευρά διαχρονικά είχε τη πάγια θέση ότι στην ελληνική επικράτεια δεν υφίσταται «μακεδονική μειονότητα», «μακεδονική γλώσσα» και «μακεδονικό έθνος, «αν και δεν ήταν πάντοτε σαφές αν η ένσταση αφορά στην ουσία ύπαρξης τους ή ειδικά στη χρήση του μακεδονικού ονόματος ως προσδιοριστικού στοιχείου των εννοιών «μειονότητα», «γλώσσα», «έθνος κλπ».¹³⁷

Το Μακεδονικό ζήτημα από το 1950 έως το 1990 αποτέλεσε λευκή σελίδα για την κοινή γνώμη, παρά τις πολιτικές αντιπαραθέσεις κυβέρνησης –αντιπολίτευσης που σημειώθηκαν επ’ αυτού, οι οποίες όμως γίνονταν περισσότερο για λόγους εσωτερικής κατανάλωσης, παρά για λόγους ουσίας.¹³⁸ Η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, η αλλαγή των συνόρων και το αίτημα για ανεξαρτησία από τις πρώην ομόσπονδες δημοκρατίες επανέφερε σε μία άλλη βάση το Μακεδονικό ζήτημα, καθώς πλέον υπήρχε η δημιουργία νέου κράτους στα βόρεια σύνορά μας, που βάσιζε την εθνική και πολιτική του υπόσταση στο όνομα «Μακεδονία». Το ενδεχόμενο αυτό προκάλεσε εθνικό παροξυσμό.¹³⁹

¹³⁶ Βάλντεν Σ., *Εθνικισμός και...*, ο.π., σ. 254, 257

¹³⁷ Κωφός Ε., *Η εθνική...*, ο.π., σ. 162

¹³⁸ Βάλντεν Σ., *Εθνικισμός και...*, ο.π., σ. 253

¹³⁹ Θεωρείται εξαιρετικά αμφίβολο αν, στην πλειοψηφία τους, οι έλληνες πολίτες, γνώριζαν ότι καμία ελληνική κυβέρνηση δεν διαμαρτυρήθηκε για το γεγονός ότι ένα ομόσπονδο αναγνωρισμένο κράτος ονομαζόταν Μακεδονία για σχεδόν μισό αιώνα.

IV. Το «μακεδονικό ζήτημα» στη δύση του 20^{ου} αιώνα

Από μία άποψη, η πτώση του τείχους και η κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού σηματοδοτούν τη μετάβαση από τη ψυχροπολεμική εποχή και το δίπολο του φιλελευθερισμού-σοσιαλισμού, στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και της καθιέρωσης της ιδέας ότι η δημοκρατία είναι μία και είναι η «φιλελεύθερη δημοκρατία». Στις αρχές της δεκαετίας του '90 τα παραδείγματα διακυβέρνησης της Σοβιετικής Ένωσης ή της Γιουγκοσλαβίας καθώς και άλλων χωρών της Ασίας ή του λεγόμενου Τρίτου κόσμου θεωρούνται καταπιεστικά, δυναστικά, τυραννικά.¹⁴⁰ Ο εκδημοκρατισμός τους και η εγκαθίδρυση των φιλελεύθερων ιδεών δεν αποτελεί μόνο συστατικό της δυτικοκεντρικής η ευρωκεντρικής οπτικής του κόσμου, αλλά και αίτημα των ίδιων των λαών. Στα τέλη του 20^{ου} αιώνα καλλιεργείται και κυριαρχεί η πεποίθηση ότι μόνο οι φιλελεύθερες κοινωνίες πραγματώνουν τον οικουμενισμό της ηθικής ισότητας και των δικαιωμάτων που πηγάζουν από τη ανθρώπινη φύση και συνάδουν με τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, στο πλαίσιο του οποίου η διατύπωση και η εφαρμογή μιας οικουμενιστικής ιδεολογίας καθίσταται επιτακτική ως θεμελιώδες στοιχείο στην αέναη επιδίωξη της συσώρευσης του κεφαλαίου.¹⁴¹

Η φιλελευθεροποίηση της έννοιας της δημοκρατίας συνοδεύεται και από την επικράτηση του νέου πολιτικοοικονομικού μοντέλου διακυβέρνησης που αναπτύσσεται στις δυτικές κοινωνίες μετά τη δεκαετία του '70. Η κυρίαρχη αντίληψη είναι ότι οι νέες προκλήσεις που διαμορφώνουν η παγκοσμιοποίηση και οι αλματώδεις εξελίξεις στην τεχνολογία των πληροφοριών και επικοινωνιών, συνθέτουν ένα περιβάλλον που απαιτεί έναν νέο τύπο διακυβέρνησης ο οποίος υπερβαίνει την κυβέρνηση με αποκλειστικό φορέα το εθνικό κράτος. Στο νέο σύστημα διακυβέρνησης ο ρόλος του κράτους είναι διαφορετικός στην κοινωνική οργάνωση και την ανάπτυξη της οικονομίας. Ο κρατικός έλεγχος και ο παρεμβατισμός δεν έχουν λόγο στην «οικονομία της αγοράς».

Για πολλούς σύγχρονους θεωρητικούς του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης το νέο πολιτικοοικονομικό πλαίσιο¹⁴² αποδυναμώνει τη θεσμική υπόσταση του εθνικού κράτους έναντι υπερεθνικών ολοκληρώσεων και νέων υπερεθνικών συνενώσεων.¹⁴³ Ο Anthony Giddens, ακολουθώντας το σχήμα της τετραμερούς ταξινόμησης των θεσμών της νεωτερικότητας, συλλαμβάνει το σύστημα των εθνών-κρατών ως μίας από τις τέσσερις

¹⁴⁰Noam Chomsky, *Πως λειτουργεί ο κόσμος*, Κέδρος, Αθήνα 2011, σ. 154-155

¹⁴¹ Wallerstein Immanuel, «Οι ιδεολογικές αντιφάσεις του καπιταλισμού: οικουμενισμός εναντίον ρατσισμού και σεξισμού», στο Etienne Balibar & Immanuel Wallerstein, *Φυλή έθνος τάξη*, Νήσος, Αθήνα 2017, σ. 51-53

¹⁴² Διεκδικεί τη θέση του μοναδικού πολιτικοοικονομικού παραδείγματος στην αυγή του 21^{ου} αιώνα (TINA).

¹⁴³Giddens Anthony, *Οι συνέπειες της νεωτερικότητας*, ΚΡΙΤΙΚΗ, Αθήνα 2011, σ. 104-105

βασικές διαστάσεις της παγκοσμιοποίησης.¹⁴⁴ Υπό αυτό το πρίσμα, υποστηρίζει ότι η παγκοσμιοποίηση της καπιταλιστικής οικονομίας δε βρίσκει εμπόδια, φραγμούς και όρια στις εξουσίες που απορρέουν από το θεσμό του έθνους –κράτους. Θεωρεί ότι οι εγχώριες και διεθνείς πολιτικές των εθνών-κρατών συντηρούν κατά κάποιο τρόπο στην «απομόνωση» την οικονομική σφαίρα από την πολιτική, εξυπηρετώντας την ανεμπόδιση του κεφαλαίου. Εάν τα έθνη-κράτη είναι πρωταγωνιστές στην πολιτική τάξη, οι εταιρίες είναι οι κυρίαρχοι παράγοντες στην παγκόσμια οικονομία. Η επιδίωξη της ανάπτυξης τόσο από τις δυτικές όσο και από τις ανατολικοευρωπαϊκές κοινωνίες φέρει αναπόφευκτα τα οικονομικά συμφέροντα στην πρώτη γραμμή των πολιτικών που ακολουθούν τα κράτη στο διεθνή στίβο.¹⁴⁵ Εντούτοις, παρά την συμβίωση καπιταλιστικού συστήματος και του συστήματος του έθνους-κράτους, οι σοσιαλιστικές χώρες θεωρείται ότι διαμορφώνουν ένα είδος θύλακα στο σύνολο της παγκόσμιας καπιταλιστικής οικονομίας, μιας και η βιομηχανία υποτάσσεται πιο άμεσα σε πολιτικές επιταγές.

Στο τέλος του 20^{ου} αιώνα αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι στα πλαίσια των κοσμοθεωρήσεων στο πεδίο της πολιτικής δίνεται έμφαση στην έννοια της «πολυπολιτισμικότητας». Σύμφωνα με τις αρχές της, όλοι οι άνθρωποι ανεξαρτήτως των διαφορετικών πολιτισμικών ταυτοτήτων, της εθνικής ταυτότητας ή θρησκείας έχουν ίσα δικαιώματα έναντι της πολιτειακής αρχής στην οποία υπόκεινται.¹⁴⁶ Σε κάθε άνθρωπο υπάρχει το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού και του σεβασμού της υπόστασης του.¹⁴⁷ Η μη αναγνώριση της αυθεντικής ύπαρξης του καθενός, της πολιτιστικής ύπαρξης του, συνιστά καταπίεση.¹⁴⁸ Για τη Δύση, η κατάρρευση του λεγόμενου ανατολικού μπλοκ και του Συμφώνου της Βαρσοβίας άνοιξε τον δρόμο στις ομόσπονδες Σοσιαλιστικές Δημοκρατίες της Γιουγκοσλαβίας για τη μετάβασή τους από την καθεστωτική καταπίεση στην δημοκρατική ελευθερία.

Το «μακεδονικό ζήτημα» επανεμφανίστηκε ως μείζον ζήτημα για την ελληνική εξωτερική πολιτική στις αρχές της δεκαετίας του '90, όταν διαφάνηκαν οι διασπαστικές τάσεις στη γιουγκοσλαβική ομοσπονδία και αναβίωσαν οι εθνοτικοί εθνικισμοί ανταγωνισμοί των

¹⁴⁴ Παγκόσμια καπιταλιστική οικονομία, παγκόσμια στρατιωτική τάξη πραγμάτων, σύστημα εθνών κρατών, διεθνής καταμερισμός εργασίας. (Στο ίδιο, σ. 110)

¹⁴⁵ Στο ίδιο, σ. 111- 112

¹⁴⁶ Taylor C., *Πολυπολιτισμικότητα...*, ο.π., σ. 37-39

¹⁴⁷ Κατά τον Herder ο κάθε άνθρωπος διαθέτει αυθεντικό τρόπο ύπαρξης. Η ιδέα της ξεχωριστής ύπαρξης είναι ριζωμένη στη νεωτερική συνείδηση (.Στο ίδιο, σ. 77-78)

¹⁴⁸ Στο ίδιο, σ. 85-87

αρχών του 20^{ου} αιώνα τους οποίους αναμφισβήτητα είχε καταφέρει να τιθασεύσει για αρκετό καιρό ο Τίτο με την καθιέρωση-επιβολή της πανσλαβικής ταυτότητας. Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και η ανεξαρτητοποίηση των ομόσπονδων συστατικών δημιουργήσαν στις εθνότητες της γιουγκοσλαβικής ομοσπονδίας ένα κλίμα αυτοδιάθεσης και πολιτικής αυτονομίας αλλά και απαγκίστρωσης από τα σοσιαλιστικά πρότυπα ακολουθώντας το δυτικό παράδειγμα.

Το 1990 η Ένωση Γιουγκοσλάβων Κομμουνιστών έπαψε να παίζει κυρίαρχο ρόλο στην πολιτική ζωή της χώρας και σε όλες τις δημοκρατίες που αποτελούσαν τη χώρα άρχισαν να αναπτύσσονται πολυκομματικά πολιτικά συστήματα. Ο εκδημοκρατισμός, οι φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις στην οικονομία αποτελούσαν το κεντρικό πολιτικό διακύβευμα της νέας πολιτικής τάξης.¹⁴⁹ Η γιουγκοσλαβική κυβέρνηση παρά τις προσπάθειες για μεταρρυθμίσεις αδυνατούσε να διατηρήσει την ενότητα. Τα οικονομικά προβλήματα του ομόσπονδου κράτους, η ανισομερής οικονομική διανεμητική πολιτική του Βελιγραδίου, ο σερβικός ηγεμονισμός, συνέβαλαν στην ανάδυση των εθνικών χαρακτηριστικών και την έκφραση αιτημάτων πολιτικής ανεξαρτησίας και αυτοδιάθεσης από τα ομόσπονδα κράτη της Γιουγκοσλαβίας.¹⁵⁰ Τα νέα κόμματα των πρώην Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών στα προεκλογικά προγράμματά τους υπόσχονται την οικοδόμηση ενός φιλελεύθερου δημοκρατικού κράτους. Αυτή ήταν και η πολιτική κατεύθυνση του VMRO-DPMN που αναδείχθηκε νικητής στις εκλογές που έγιναν στη ΣΔΜ τον Νοέμβριο 1990.¹⁵¹ Η πρωτιά του εθνικιστικού κόμματος VMRO-DPMN στην πρώτη εκλογές ενίσχυσε ακόμη περισσότερο τη τάση για την ίδρυση κυρίαρχου μακεδονικού εθνικού κράτους.¹⁵²

Αποδείχθηκε αδύνατον οι Έλληνες αρμόδιοι να αντιληφθούν ότι, η τέταρτη εμφάνιση του μακεδονικού ζητήματος δεν ετίθετο με τα δεδομένα του παρελθόντος. Η ίδρυση ανεξάρτητου μακεδονικού κράτους το 1991 δεν έχει ούτε τις βλέψεις των σοσιαλιστικών οραμάτων της KOMINTEP ούτε τις σκοπιμότητες της τιτοϊκής εποχής. Από τη στιγμή που η αναζωπύρωση του κομμουνισμού στην ΝΑ Ευρώπη ήταν απίθανη μετά την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού, το μόνο που η Δύση απαιτούσε από τους βαλκάνιους «ασώτους

¹⁴⁹ Γκλιγκόροφ Κ., *Απομνημονεύματα...*, ο.π., σ. 100-101

¹⁵⁰ Στο ίδιο, σ. 77-78, 93-94

¹⁵¹ Ένα κόμμα, αν και εθνικιστικό υποστήριζε με ευρωπαϊκό προσανατολισμό που θα σέβεται τις θεμελιώδεις διεθνείς συμβάσεις, το άνοιγμα των συνόρων και της ελεύθερης διακίνησης ανθρώπων, προϊόντων, κεφαλαίων και πληροφοριών, υποστηρίζοντας την εφαρμογή των νόμων της οικονομίας και της αγοράς (Αποσπάσματα από το προεκλογικό του πρόγραμμα του το VMRO Μετάφραση ΕΛΙΑΜΕΠ, στο Βαληνάκης Γ & Ντάλης Σ., *Το ζήτημα των Σκοπίων-Επίσημα Κείμενα 1990-1996*, Σιδέρη, Αθήνα 1996. σ. 34-35)

¹⁵² Η ονομασία του (VMRO) είναι συνώνυμη της Επαναστατικής Οργάνωσης της εξέγερσης του Ίλιντεν.

υιούς» ήταν η υιοθέτηση φιλελευθέρων αρχών και της οικονομίας της αγοράς. Με την εμμονή στους κινδύνους του παρελθόντος η Ελλάδα απομονώθηκε από τους βόρειους γείτονες τη και η υπόληψη μεταξύ των εταίρων της στην ΕΕ πέρασε από δοκιμασία.¹⁵³

Το 1990 η Ελλάδα βρισκόταν σε πολιτική αναταραχή. Τα μεγάλα προβλήματα στην οικονομία σε συνδυασμό με τους έντονους διαξιφισμούς για τα φαινόμενα πολιτικής διαφθοράς που εμφανίστηκαν στη δεύτερη θητεία της κυβέρνησης Ανδρέα Παπανδρέου¹⁵⁴ είχαν οδηγήσει τη χώρα σε τρεις αλληπάλληλες εκλογικές αναμετρήσεις. Στην τελευταία εκλογική αναμέτρηση νικητής αναδείχθηκε το κόμμα της ΝΔ με πρόεδρο τον Κωνσταντίνο Μητσοτάκη και σχηματίστηκε κυβέρνηση με οριακή πλειοψηφία 151 βουλευτικών εδρών.¹⁵⁵ Στη θέση της αξιωματικής αντιπολίτευσης πέρασε το ΠΑΣΟΚ του Ανδρέα Παπανδρέου και στην ελάχιστο αντιπολίτευση βρέθηκε ο Ενιαίος Συνασπισμός που αποτελείτο από το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (ΚΚΕ) και την Ελληνική Αριστερά (ΕΑΡ) που ουσιαστικά ήταν τμήμα του ΚΚΕσ.¹⁵⁶ Με την υπογραφή της συνθήκης του Μάαστριχτ¹⁵⁷ το κεντρικό πολιτικό διακύβευμα για την ελληνική κυβέρνηση ήταν η ένταξη της χώρας στην ΟΝΕ προοπτική με την οποία συμφωνούν όλα τα κόμματα εκτός του ΚΚΕ. Το υπόλοιπο πολιτικό σύστημα, μετά από δεκαετίες αμφιθυμίας έναντι της ευρωπαϊκής προοπτικής, είχε πλέον αποδεχθεί την ευρωπαϊκή πορεία της χώρας.

¹⁵³ Βερέμης Θ., *Βαλκάνια από...*, ο.π., σ. 147

¹⁵⁴ Στις 11 Μαρτίου 1991 ξεκίνησε η Δίκη για το Σκάνδαλο Κοσκωτά στο Ειδικό Δικαστήριο η οποία κράτησε μέχρι τον Γενάρη του 1992. Στις 11 Απρίλη 1991 πέθανε μέσα στην αίθουσα του Ειδικού Δικαστηρίου ο κατηγορούμενος υπουργός του ΠΑΣΟΚ, Αγαμέμνων Κουτσόγιωργας. Στις 17 Γενάρη 1992 ανακοινώθηκε η απόφαση του Ειδικού Δικαστηρίου με την οποία αθώνεται ο Ανδρέας Παπανδρέου, ο Γ. Πέτσος καταδικάστηκε σε 10 μήνες με αναστολή και διετή στέρηση των πολιτικών του δικαιωμάτων και ο Δ. Τσοβόλας καταδικάστηκε σε ποινή 2,5 ετών (εξαγοράσιμη) και τριετή στέρηση των πολιτικών του δικαιωμάτων.

¹⁵⁵ Μετά την αδυναμία της Βουλής να εκλέξει Πρόεδρο της Δημοκρατίας διενεργήθηκαν ξανά εκλογές. Η ΝΔ του Κων/νου Μητσοτάκη τις κέρδισε, εκλέγοντας 150 βουλευτές. Αμέσως, ο μοναδικός βουλευτής της ΔΗΑΝΑ Θεόδωρος Κατσίκης προσέφερε στήριξη στη ΝΔ ως ο 151ος βουλευτής. Δυο μήνες μετά ο Θ. Κατσίκης προσχώρησε στην κοινοβουλευτική ομάδα της ΝΔ. Η ΔΗΑΝΑ διαλύθηκε. Στις 4 Μάη 1990 εκλέχθηκε Πρόεδρος της Δημοκρατίας ο Κωνσταντίνος Καραμανλής με 153 ψήφους (150 της ΝΔ και τις ψήφους του Θ. Κατσίκη και των δύο ανεξάρτητων μουσουλμάνων βουλευτών Ξάνθης και Ροδόπης). Τον Ιούνιο 1991 το ΚΚΕ αποχώρησε από τον ενιαίο Συνασπισμό, προχωρώντας στην τρίτη διάσπαση στην ιστορία του.

¹⁵⁶ Βερναρδάκης Χριστόφορος, *Πολιτικά κόμματα, εκλογές και πολιτικό σύστημα*, Σάκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2011, σ. 7

¹⁵⁷ Η Συνθήκη του Μάαστριχτ υπεγράφη από την ελληνική κυβέρνηση στις 7 Φλεβάρη του 1992. Πρόκειται για την πιο καθοριστική Συνθήκη στην μέχρι τότε πορεία του κοινού ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Η υιοθέτηση, για πρώτη φορά, κοινού ευρωπαϊκού νομίσματος και η δέσμευση των κρατών μελών «να ασκούν την οικονομική πολιτική τους με σκοπό να συμβάλουν στην υλοποίηση των στόχων της Κοινότητας» (Άρθρο 3^Α, παρ. 1 ΣυνθΕΚ) συγκρότησαν την Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ). (Πλιάκος Αστέρης, «Η νομική φύση της ΕΕ» στο Χριστοδουλίδης-Στεφάνου (επιμ) *Συνθήκη του Μάαστριχτ*, Σιδέρη, Αθήνα 1993, σ. 32-33)

«ΕΘΝΟΣ» ΚΑΙ «ΠΑΤΡΙΔΑ» ΣΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΛΟΓΟ ΤΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ (1991-1995)

I. Η εθνική απειλή

Η επερχόμενη αποδόμηση της Γιουγκοσλαβικής ομοσπονδίας αιφνιδίασε και θορύβησε την ελληνική διπλωματία καθώς επανέφερε στο προσκήνιο το «μακεδονικό ζήτημα» που επί σχεδόν μισό αιώνα για την ελληνική κοινή γνώμη και το πολιτικό σύστημα της χώρας θεωρείτο ανενεργό. Η αμφισβήτηση της ελληνικότητας της Μακεδονίας δεν χωρούσε στην φαντασία του ελληνικού έθνους. Συνιστούσε πλήγμα στο εθνικό φρόνημα των Ελλήνων, ξυπνούσε μνήμες του παρελθόντος και διατάραζε τη συνέχεια και την ενότητα του έθνους.

Στις αρχές του καλοκαιριού του 1990, οι ισχυρισμοί περί «καταπίεσης της «σλαβομακεδονικής μειονότητας» στην ελληνική Μακεδονία μέσα από τις θέσεις του διακεκριμένου εκπροσώπου της εν κρίση Γιουγκοσλαβίας, έθεταν εμμέσως πλην σαφώς θέμα ύπαρξης «μακεδονικού έθνους». Η αντιπροσωπεία της Γιουγκοσλαβικής Ομοσπονδίας, στο πλαίσιο της ΔΑΣΕ που είχε ενεργοποιηθεί λόγω των αποσχιστικών τάσεων στη Γιουγκοσλαβία, προσπαθώντας να διατηρήσει τη συνοχή της, κυκλοφόρησε μνημόνιο με το οποίο ουσιαστικά υιοθετούσε τις θέσεις της «Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας» για παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων της «μακεδονικής μειονότητας» στην Ελλάδα. Για πρώτη φορά, ύστερα από δεκαετίες, η ελληνική απάντηση υπήρξε τόσο έντονη και λεπτομερής. Η επίσημη ελληνική διατυπώθηκε ξεκάθαρα και αναλυτικά, στις 25 Ιουνίου 1990 στην Κοπεγχάγη, υπενθυμίζοντας την πάγια ελληνική θέση: «[...]Το «μακεδονικό πρόβλημα» είναι ένα ανύπαρκτο ζήτημα. Η Μακεδονία είναι μια γεωγραφική έννοια και όχι εθνική. Πράγματι, μόνο μια χώρα μπορεί να ταυτιστεί με τη Μακεδονία. Αυτή η χώρα είναι η Ελλάδα, η οποία έχει αξεδιάλυτα συνδεθεί με τη Μακεδονία για περισσότερο από 30 αιώνες. Αυτή είναι μια πραγματικότητα που υποστηρίζουν όλα τα ελληνικά πολιτικά κόμματα. Επιπλέον, αποτελεί πεποίθηση των σχεδόν 2.500.000 ατόμων που ζουν στην ελληνική Μακεδονία, οι οποίοι είναι περήφανοι για το μακεδονικό τους όνομα, ως Έλληνες, και για την πολιτιστική τους κληρονομιά. Οποιασδήποτε προσπάθεια σφετερισμού του ονόματος τους και παραποίησης της ιστορίας τους θεωρείται χονδροειδής παραβίαση των δικαιωμάτων τους ως ανθρώπινα όντα[...]»¹⁵⁸

Όλα τα κόμματα, παρά τις διαφορετικές αφετηρίες των θέσεων τους, συνέκλιναν στην εκτίμηση ότι η κατάσταση στη Γιουγκοσλαβία, η εκδήλωση εθνικιστικών φαινομένων και η

¹⁵⁸ Βαληνάκης Γ. & Ντάλης Σ., *Το ζήτημα των Σκοπίων-Επίσημα Κείμενα 1990-1996*, Εκδόσεις Σιδέρη Αθήνα, 1996 σελ. 353-360

ανάδειξη μειονοτικών ζητημάτων στην ευρύτερη περιοχή εγκυμονούν κινδύνους και πως το εθνικό συμφέρον της Ελλάδας θα ήταν να διατηρηθεί η ενότητα της Γιουγκοσλαβίας.

Σε ό,τι αφορά τη Γιουγκοσλαβία δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι υπάρχει πρόβλημα. Η χώρα αυτή αντιμετωπίζει πρόβλημα ενότητας και τα σημάδια είναι επικίνδυνα –συμφωνώ απόλυτα με τον κ. Παπανδρέου– και το γεγονός, ότι στη Γιουγκοσλαβία τα πράγματα είναι άσχημα δημιουργεί πρόσθετες εντάσεις των εθνικιστικών κινημάτων και των μειονοτικών προβλημάτων. Διαγράφεται ένας άξονας, όχι ακριβώς όπως τον είπε ο κ. Παπανδρέου, αλλά ένας άξονας που αρχίζει από τον Βορρά, από τη Βοσνία και την Ερζεγοβίνη και κατεβαίνει ίσα με τη λεγόμενη Μακεδονία των Σκοπίων. Εγώ θα ήθελα, κύριοι συνάδελφοι, να πω ένα πράγμα, ότι η ελληνική πολιτική πρέπει να είναι πολιτική στήριξης της ενότητας της γείτονος και φίλης χώρας. Είμαι βέβαιος, ότι σ' αυτό είμαστε όλοι σύμφωνοι.¹⁵⁹

Η έκθεση του State Department¹⁶⁰ για τα ανθρώπινα δικαιώματα το 1990 ενδυνάμωσε ακόμη περισσότερο τις ανησυχίες της ελληνικής πλευράς. Ο επικεφαλής της αξιωματικής αντιπολίτευσης, Ανδρέας Παπανδρέου, ανήγαγε το περιεχόμενο της έκθεσης σε ζήτημα υψίστης εθνικής σημασίας.

«[...] αυτήν την έκθεση πώς θα τη χαρακτηρίσουμε; Την έχει χαρακτηρίσει η Κυβέρνηση σκληρά. Εξ ίσου σκληρά και σκληρότερα τη χαρακτηρίζουμε και εμείς. Δεν πιστεύω να είναι λάθος γραφειοκρατικό, ότι έτυχε κάποιος ο οποίος κ.λπ. Δεν είναι τυχαίο. Και γι' αυτό, όχι πρέπει να αναμένουμε, πρέπει να επιμείνουμε – είναι θέμα εθνικό πρώτου μεγέθους – οι Ηνωμένες Πολιτείες να κάνουν διορθωτική κίνηση. Διότι ειδάλλως έχουν ανοίξει νέο μέτωπο. Άλλο τίποτε που θα ήθελαν τα Σκόπια από το να έχουν την αμερικάνικη σφραγίδα, ότι υπάρχει θέμα Σλαβομακεδονικό.»¹⁶¹

Ούτε για τον Συνασπισμό υφίσταται θέμα «Σλαβομακεδονικής μειονότητας» στην ελληνική επικράτεια. Ο Γραμματέας του, Λεωνίδας Κύρκος αντιδρούσε στις «προπαγανδιστικές», όπως

¹⁵⁹Κων/νος Μητσοτάκης (12.2.91), *Πρακτικά της Βουλής Συζήτηση προ ημερησίας διατάξεως, σε επίπεδο αρχηγών κομμάτων με πρωτοβουλία του Πρωθυπουργού, για την ενημέρωση της Εθνικής Αντιπροσωπείας στα θέματα της εξωτερικής πολιτικής και της πορείας της οικονομίας της Χώρας.*, τόμος Ζ, σ. 5977

¹⁶⁰ Η έκθεση δημοσιεύτηκε τον Φεβρουάριο 1991 και εμφάνιζε την Ελλάδα να καταπιέζει τη μουσουλμανική μειονότητα στη Θράκη την οποία την παρουσίαζε ούτε λίγο ούτε πολύ ως τουρκική μειονότητα. Στην έκθεση για πρώτη φορά γινόταν αναφορά σε «σλαβομακεδονική μειονότητα. Ο πρωθυπουργός Κων/νος Μητσοτάκης προχώρησε σε διάβημα προς τον Αμερικανό πρεσβευτή Σωτήρη, επισημαίνοντας όχι μόνο τις διπλωματικές παραμέτρους του θέματος αλλά και τις επιπτώσεις στις εσωτερικές πολιτικές ισορροπίες. (Λυγερός Στ., *Άνεμοι Πολέμου στα Βαλκάνια*, Λιβάνη, Αθήνα 1992, σ. 94-95)

¹⁶¹Ανδρέας Παπανδρέου (12.2.91), *Πρακτικά της Βουλής...*, ο.π., τόμος Ζ, σ. 5975

τις χαρακτήριζε, ενέργειες των Σκοπίων για τη δημιουργία «μακεδονικού έθνους», αναγνώριζε ωστόσο την ύπαρξη σλαβόφωνων με ελληνική συνείδηση.

Στην έκθεση του 1988 δεν υπάρχει λέξη για Σλαβομακεδονική μειονότητα. Στην έκθεση του 1990 υπάρχει και καλείται η Βουλή να το σκεφθεί και να το αναλύσει. Σλαβομακεδονική μειονότητα δεν υπάρχει. Σλαβόφωνοι υπάρχουν. Οι Σλαβόφωνοι πόσους ξέρω εγώ! Έχουν ελληνικότατη συνείδηση. Ήταν πάρα πολλοί Σλαβόφωνοι του Μακεδονικού αγώνα, με ελληνικότατη συνείδηση. Σλαβόφωνοι ήταν μερικοί από τους γενναιότερους οπλαρχηγούς του Μακεδονικού αγώνα. Όμως από κύκλους που βρίσκονται και στις Η.Π.Α. και στον Καναδά και υποκινούνται, τις οίδε από ποιους, και συνδέεται με τα Σκόπια υπάρχει βεβαίως μια προπαγάνδα, η οποία εντείνεται και η οποία θα έπρεπε να συγκεντρώσει την προσοχή των Κυβερνήσεων. Σας είπα, όμως, ότι τα μειονοτικά προβλήματα ως τα προσεγγίζουμε με περισσότερη ευαισθησία.¹⁶²

Σε αντίθεση με τους κυρίους Μητσοτάκη και Παπανδρέου, ο Κύρκος δε θεωρούσε εθνική απειλή τα περί σλαβομακεδονικής μειονότητας. Προέτρεπε την κυβέρνηση αντί να σήκωνε τους τόνους, καλύτερα να διεκδικεί το δίκιο της στα θεσμοθετημένα όργανα της ευρωπαϊκής κοινότητας.

Στην παράγραφο 31 της συμφωνίας της ΔΑΣΕ, την οποία έχει προσυπογράψει η ελληνική Κυβέρνηση, υπάρχει μια φράση η οποία λέει ότι το να ανήκει κανένας σε μια εθνική μειονότητα, είναι πρόβλημα προσωπικής, ατομικής επιλογής. Και σε καμιά περίπτωση δεν επιτρέπεται να δημιουργηθούν εξ αυτού του λόγου μειονεκτικές καταστάσεις. Ας ξαναδιαβάξει η Κυβέρνηση την παράγραφο και ας πληροφορηθεί η Βουλή, τι έχουμε υπογράψει, ώστε και τα προβλήματα να τα αντιμετωπίζουμε στις διαστάσεις τους και αντί να βρισκόμαστε σε μια αμυντική θέση σε ό,τι αφορά τα προβλήματα αυτά που γνωρίζουμε τα υπόγεια ρεύματα που ενδεχομένως τα κινούν, ας εκπληρώνουμε τις διεθνείς μας υποχρεώσεις τις διεθνείς μας υποχρεώσεις και ας έχουμε μία ακόμα πιο επιθετική στάση στα προβλήματα αυτά. Στην κατεύθυνση που όλοι έχουμε συμφωνήσει ότι οι μειονότητες όπου υπάρχουν, να είναι πάντοτε αγωγή καλής επικοινωνίας, σχέσεων φιλίας και σε καμιά περίπτωση να μην επιτραπεί να δημιουργούν ζητήματα που άπτονται είτε των συνόρων είτε της κρατικής μας υπόστασης.¹⁶³

Το ΚΚΕ με γνώμονα τη σοσιαλιστική του πολιτική ιδεολογία είχε μία εντελώς διαφορετική προσέγγιση στις εξελίξεις. Όπως εξηγούσε ο πρόεδρος της κοινοβουλευτικής ομάδας, Δημήτρης Κωστόπουλος, το κομμουνιστικό κόμμα απέδιδε την αποσταθεροποίηση

¹⁶²Λεωνίδας Κύρκος (12.2.91), *Πρακτικά της Βουλής...*, ο.π., τόμος Ζ, σ. 5977

¹⁶³Λεωνίδας Κύρκος (12.2.91), Στο ίδιο, σ. 5977

των Βαλκανίων και την έξαρση του εθνικισμού στις ιμπεριαλιστικές πολιτικές της Ευρώπης και των ΗΠΑ οι οποίες αναζητούσαν νέες ζώνες επιρροής στην περιοχή μέσω της τακτικής του «διαίρει και βασίλευε».

Τα σύνορα στα Βαλκάνια, πρέπει να μείνουν απαραβίαστα. Μεγάλες ιμπεριαλιστικές δυνάμεις, παραβιάζοντας το Χάρτη του Ο.Η.Ε. και τις διεθνείς συμβάσεις, επιδίδονται σε ένα έντονο ανταγωνισμό στην περιοχή. Οι Η.Π.Α., η Γερμανία, η Ιταλία, κύκλοι της καθολικής εκκλησίας, η Τουρκία, εθνικιστικές δυνάμεις στην Αυστρία και Ουγγαρία και άλλοι υποδαυλίζουν και ενθαρρύνουν υπαρκτά ή τεχνητά προβλήματα των μειονοτήτων, των χωρών της περιοχής... Ποιοι είναι πίσω από τις κινήσεις για ανεξαρτησία της Σλοβενίας και Κροατίας; Ποιοι και γιατί κινητοποιούν τους Αλβανούς στο Κοσσυφοπέδιο; Ποιοι και για ποιους σκοπούς φιλοτεχνούν τους νέους χάρτες της Βαλκανικής και της μεγάλης Μακεδονίας; Ποιοι γράφουν στα παλιά τους παπούτσια την πράξη του Ελσίνκι και τη ΔΑΣΕ;¹⁶⁴

Μπροστά στο ορατό πλέον ενδεχόμενο της διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας και τη ρευστότητα που επικρατούσε στη βαλκανική χερσόνησο, η ελληνική κυβέρνηση, με υπουργό Εξωτερικών τον Αντώνη Σαμαρά, ακολουθούσε μία τακτική αποτροπής της ίδρυσης και αναγνώρισης μακεδονικού εθνικού κράτους. Κατά τις πεποιθήσεις της ελληνικής ιδεολογίας ένα τέτοιο ενδεχόμενο θα απειλούσε την ενότητα και συνέχεια του ελληνικού έθνους ως αιώνιας και αναλλοίωτης ιστορικής οντότητας. Η ελληνική διπλωματία στο ενδεχόμενο της αποδόμησης της Γιουγκοσλαβίας φαίνεται ότι προτιμούσε μία μεγάλη Σερβία με ενσωματωμένη τη ΣΔΜ, παρά τη δημιουργία ενός νέου ανεξάρτητου κράτους στα βόρεια σύνορα της χώρας. Για την επίτευξη του σκοπού αυτού επένδυε στις διμερείς επαφές, δηλαδή στη δημιουργία ενός ελληνοβουλγαρικού άξονα και μιας ισχυρής ελληνοσερβικής σχέσης.

Και θα ήθελα ακόμη να πω, ότι πρέπει να καλλιεργήσουμε και να αναπτύξουμε τις πατροπαράδοτες καλές σχέσεις, τις οποίες έχουμε με τη γειτονική Σερβία, με τη βασική χώρα της Γιουγκοσλαβικής Ομοσπονδίας. Είναι κάτι το οποίο η Κυβέρνηση επιδιώκει, είναι κάτι για το οποίο είμαι βέβαιος, ότι έχουμε τη συναίνεση όλων των παρισταμένων. Όπως επίσης για την πολιτική μας έναντι της Βουλγαρίας, δεν υπάρχει καμία αμφιβολία, ότι είμαστε όλοι σύμφωνοι. Τα πράγματα πάνε καλά. Έχουμε αυτές τις μέρες προσκεκλημένο εδώ τον Αντιπρόεδρο και Υπουργό Εξωτερικών. Θα έλθει μεθαύριο ο Πρωθυπουργός της Βουλγαρίας ο κ. Ποπόφ. Αναπτύσσουμε τις σχέσεις μας.¹⁶⁵

¹⁶⁴ Δημήτρης Κωστόπουλος (18.10.1991), *Πρακτικά της Βουλής...*, ο.π., τόμος Θ, σ. 0334-0335

¹⁶⁵ Κων/νος Μητσοτάκης (12.2.91) *Πρακτικά της Βουλής...*, ο.π., τόμος Ζ, σ. 5977

Τον Απρίλιο 1991 ο πρόεδρος της Σερβίας, Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς έγινε δεκτός με τιμές αρχηγού κράτους, παρά τη δυσαρέσκεια της ευρωπαϊκής κοινότητας και των ΗΠΑ προς το πρόσωπό του. Στα Βαλκάνια, τα εθνικά μας συμφέροντα ταυτίστηκαν με τη Σερβία καθώς υπήρχε η εκτίμηση ή η προσδοκία ότι η Σερβία θα κατάφερνε να μη δεχθεί την απόσχιση της ΣΔΜ. Τότε πρωτοεμφανίστηκαν και τα σενάρια περί πλήρους προσάρτησης της ΣΔΜ από τη Σερβία ή ακόμη και διαμελισμού της με το ένα τμήμα της να ενσωματώνεται στη μεγάλη Σερβία και το άλλο στην Ελλάδα.¹⁶⁶ Είναι προφανές ότι η κυβέρνηση Μητσοτάκη στον ανταγωνισμό των βαλκανικών εθνικισμών τασσόταν υπέρ της Σερβίας, την ώρα που για τη Δύση η Γιουγκοσλαβική κρίση οφειλόταν στον σερβικό εθνικισμό και την καταπίεση των άλλων εθνικοτήτων.

¹⁶⁶ Είναι ενδεικτικό όταν κατά την επίσκεψή του στην Αθήνα ρωτήθηκε ο Μιλόσεβιτς για τις απόψεις των Σκοπίων απάντησε ότι δεν είναι εκπρόσωπος της Γιουγκοσλαβίας και έσπευσε να διαχωρίσει τη θέση της χώρας του τονίζοντας ότι η σχέση Ελλάδας-Σερβίας δεν επιβαρύνονται από κανένα θέμα και ότι οι δυο χώρες είναι ομόδοξες και έχουν πολεμήσει τέσσερις φορές η μία με την άλλη. (Λυγερός Στ, *Άνεμοι πολέμου...*, ο.π., σ. 70-71, Βλ. επίσης, Γκλιγκόροφ Κίρο, *Απομνημονεύματα*, Κούριερ Εκδοτική, Αθήνα 2001, σ. 115, 117)

II. Η ανεξαρτητοποίηση της πΓΔΜ

Η διατήρηση της γιουγκοσλαβικής ενότητας απεδείχθη ανέφικτη λόγω του παλιρροϊκού κύματος των εθνικιστικών αισθημάτων και της πολιτικής ανεξαρτησίας που σάρωνε την Ανατολική Ευρώπη αλλά και εξαιτίας των γεωπολιτικών σχεδιασμών της Γερμανίας, της ευρωπαϊκής κοινότητας και των ΗΠΑ. Η ευρωπαϊκή κοινότητα και οι Ηνωμένες Πολιτείες, στο όνομα της πολυπολιτισμικότητας και του εκδημοκρατισμού των χωρών του πρώην Ανατολικού μπλοκ και φυσικά στα πλαίσια της επιδιωκόμενης διεύρυνσης της ΕΕ και του ΝΑΤΟ, δεν εξέφραζαν αντιρρήσεις για τα αιτήματα αυτοδιάθεσης και συγκρότησης εθνών-κρατών. Άλλωστε, η εθνική ιστοριογραφία των Βαλκανικών χωρών των αρχών του 20^{ου} αιώνα τους έδινε αυτό το δικαίωμα. Σε αντίθεση με την Κροατία και τη Σλοβενία, οι οποίες ενεπλάκησαν σε πολεμικές συρράξεις εναντίον της Σερβίας, διεκδίκησαν και απέκτησαν το καλοκαίρι του 1991 την ανεξαρτησία τους, η ΣΔΜ, λόγω της περιορισμένης πολιτικής ισχύος και της ανύπαρκτης στρατιωτικής δύναμης,¹⁶⁷ προωθούσε μία αναίμακτη όσο δυνατόν πιο ομαλή πορεία προς την ανεξαρτησία. Η υιοθέτηση πολυκομματικού συστήματος, η διεξαγωγή του δημοψηφίσματος στη ΣΔΜ που πλέον είχε αποβάλει τον σοσιαλιστικό προσδιορισμό της και είχε μετονομαστεί σε Δημοκρατία της Μακεδονίας (ΔΜ), οι πολιτικές κινήσεις αποδοχής του φιλελεύθερου πλαισίου από τον πρόεδρο Κίρο Γκλιγκόροφ αποτέλεσαν τον οδικό χάρτη, όπως αποδείχθηκε, για διεθνή αναγνώριση της ανεξαρτησίας της χώρας.¹⁶⁸

Η πΓΔΜ ετεροχρονισμένα ή όχι εξέφραζε το αίτημα για πολιτική αυτοδιάθεση και αυτονομία στις ευνοϊκές κοινωνικοιστορικές συνθήκες που προσέφερε η αποδόμηση της Γιουγκοσλαβίας. Το μόνο εμπόδιο ήταν η Ελλάδα, που αμφισβητούσε την οικοδόμηση «μακεδονικής συνείδησης», παρότι, όπως διαπιστώθηκε, η αναθεώρηση της μακεδονικής ιστοριογραφίας και η προβολή της μοναδικότητας του «μακεδονικού έθνους» στο εξωτερικό είχαν βρει απήχηση στη διεθνή κοινή γνώμη, ιδιαιτέρως με τη συζήτηση των δικαιωμάτων του «Μακεδόνα» που είχε ανοίξει με πρωτοβουλία πολιτιστικών και οικονομικών ελίτ της μακεδονικής διασποράς.¹⁶⁹ Παρόλα αυτά, ο υπουργός Εξωτερικών, Αντώνης Σαμαράς, τέσσερις ημέρες πριν το δημοψήφισμα στη γειτονική χώρα, διεμήνυε ότι *«η Ελλάδα δεν είναι διατεθειμένη να αναγνωρίσει κράτος ανεξάρτητο, που θα φέρει το ιστορικό όνομα της Μακεδονίας. Κάτι τέτοιο θα σήμαινε φαλκίδευση της ιστορικής και πολιτιστικής μας*

¹⁶⁷ Η μοναδική στρατιωτική δύναμη της πΓΔΜ ήταν 400 καραμπίνες παλαιού τύπου που είχαν ξεχαστεί στο Υπ. Εσωτερικών. (Γκλιγκόροφ Κ. *Απομνημονεύματα...*, ο.π., σ. 114)

¹⁶⁸ Στο ίδιο, σ. 129-134, Βλ. επίσης, Κωφός Ευ., *Η εθνική...*, ο.π., σ. 244

¹⁶⁹ Danforth L. *Η μακεδονική...*, ο.π., σ. 117-118

κληρονομιάς». ¹⁷⁰ Για τον Έλληνα υπουργό υπήρχε η απόλυτη πεποίθηση ότι η Μακεδονία είναι γεωγραφικός χώρος απόλυτα ταυτισμένος με τον ελληνικό πολιτισμό. Επομένως, με βάση την υποκειμενική θεώρηση της γεωγραφίας του κ. Σαμαρά η ιδιοποίηση του όρου «Μακεδονία» εκτός ελληνικών συνόρων ισοδυναμούσε με απώλεια εδάφους.

Στις 8 Σεπτεμβρίου διεξήχθη δημοψήφισμα στη ΔΜ και στις 17 του ίδιου μήνα ανακηρύχτηκε σε ανεξάρτητο κράτος με το όνομα «Δημοκρατία της Μακεδονίας». Η ελληνική κοινή γνώμη ουσιαστικά ερχόταν για πρώτη φορά σε επαφή με ένα ζήτημα που αγνοούσε την ύπαρξη του και το οποίο το γνώρισε ως «σκοπιανό» όπως επέβαλε στην καθομιλουμένη η εθνικιστική ελληνική προπαγάνδα. Με την ανοχή της κυβέρνησης και της αξιωματικής αντιπολίτευσης το ζήτημα επικοινωνήθηκε στην κοινή γνώμη από δημοσιολόγους, ειδικούς σε θέματα ιστορίας και ανθρωπολογίας οι οποίοι εξέφραζαν τόσο την εθνική θεωρία όσο και το εθνικό φρόνημα, αξιώνοντας από την κυβέρνηση να σταθεί στο ύψος της ιστορίας του ελληνικού έθνους. Η ομιλία του Σαμαρά, τον Ιανουάριο 1994, είναι αποκαλυπτική των απόψεων που επικρατούσαν στην ελληνική κυβέρνηση για την ανεξαρτησία της πΓΔΜ

Πρώτον. Εμείς αδικούμε τα Σκόπια ή εκείνα εμάς; Αν απαντήσουν ότι τα Σκόπια αδικούν τους Έλληνες, τότε πώς υπάρχει από πολλές πλευρές συνηγορία σ' αυτήν την αδικία; Δεύτερον. Θεωρούν οι οπαδοί της εύκολης τακτοποίησης δικό μας ή δικό τους το όνομα της Μακεδονίας; Αν απαντούν δικό μας, οφείλουν να απαντήσουν πώς τότε το παραχωρούν, είτε σαν Σλαβομακεδονία είτε σαν Νέα Μακεδονία είτε με τις όποιες φλύαρες φιλολογίες περί άχρηστης ονοματολογίας; Τρίτον. Ας μας απαντήσουν, κινδυνεύει ή δεν κινδυνεύει μελλοντικά η Ελλάδα, όχι βεβαίως από τα σημερινά Σκόπια, αλλά από τους ευρύτερους συνδυασμούς δυνάμεων στη περιοχή; Κινδυνεύει ή δεν κινδυνεύει από τον αλυτρωτισμό, που εκφράζεται κυρίως μέσα από τη χρησιμοποίηση του ελληνικού ονόματος της Μακεδονίας; Και ερωτώ πολύ γρήγορα: Γιατί μόνο επιμένει σ' αυτό και δεν υποχωρεί καθόλου στο θέμα του ονόματος ο Γκλιγκόροφ; ¹⁷¹

Για την ελληνική κυβέρνηση η ιστορία του «ανύπαρκτου μακεδονικού έθνους» άρχισε μόλις πριν από μισό αιώνα την εποχή του Τίτο, Από τότε η ΣΔ, ένα πολυπολιτισμικό κράτος επιχειρεί να οικοδομήσει «μακεδονικό έθνος» υφαρπάζοντας την ιστορία του ελληνικού πολιτισμού.

Τα Σκόπια θα πρέπει να καταλάβουν ότι βρίσκονται πλέον σε μια νέα εποχή, στην μετά - Τιτοϊκή εποχή που τους επιβάλλει να εγκαταλείψουν τις παλαιές ουτοπικές προσδοκίες που βασιζόταν σε εσκεμμένη πλαστογράφηση της ιστορίας. Είναι, δε εύλογο από μέρους μας - και οι σύμμαχοι μας το

¹⁷⁰ ΕΡΤ (1991), 4 Σεπτεμβρίου, βλ. επίσης, Βιργινία Τσουδερού (22.11.91), *Πρακτικά της Βουλής Συζήτηση επίκαιρης ερώτησης του βουλευτή ΠΑΣΟΚ, Στέλιου Παπαθεμελή σχετικά με την εντεινόμενη φημολογία αναγνώρισης από την Κυβέρνηση της ψευδώνυμης «Μακεδονίας» των Σκοπίων*, τόμος Β σ. 1571-1574

¹⁷¹ Αντώνης Σαμαράς (24.1.94) *Πρακτικά της Βουλής...*, ο.π., τόμος Γ σ. 1843

αντιλαμβάνονται πλέον σαφώς – να απαιτούμε από τις Αρχές των Σκοπίων απτές αποδείξεις και όχι απλές διακηρύξεις.¹⁷²

Τόσο ο Μητσοτάκης όσο και ο Παπανδρέου θεωρούσαν εντελώς ανιστόρητη, προκλητική και προσβλητική την επιδίωξη των γειτόνων να αυτοκαθορίζονται ως Μακεδόνες, οικειοποιούμενοι την ελληνικότητα της έννοιας και της χρήσης του όρου «Μακεδονία».

Οι εξελίξεις στη γειτονική και φίλη Γιουγκοσλαβία, θέτουν αυτομάτως ένα άλλο θέμα – ανάγλυφα το θέτουν – το θέμα που από μακρού αποτελούσε αγκάθι στις σχέσεις μας με το Βελιγράδι, το θέμα της δημοκρατίας των Σκοπίων που αποτελεί πολυεθνική πανσπερμία και στην οποία μόνο Μακεδόνες δεν κατοικούν. Η οικειοποίηση και η προσπάθεια μονοπωλήσεως του μακεδονικού ονόματος, οι βλέψεις της δημοκρατίας αυτής έναντι ελληνικών περιοχών, η καπήλευση της ιστορίας των παραδόσεων και της αρχαίας και νεότερης πολιτιστικής κληρονομιάς μας, αποτελούν διαστρεβλώσεις και βλέψεις, που αν συνεχιστούν θα αποκλείσουν την ομαλή γειτονία.¹⁷³

Στη Βουλή διαπιστωνόταν πλήρης ταύτιση κυβέρνησης και αξιωματικής αντιπολίτευσης για την «εθνική απειλή» στα βόρεια σύνορα της χώρας. Η διεκδίκηση ίδρυσης μακεδονικού κράτους υπέκρυπτε εδαφικές διεκδικήσεις που θύμιζαν τις αρχές του 20^{ου} αιώνα και ταυτόχρονα συνιστούσαν προσβολή στη ελληνική πολιτιστική κληρονομιά. Ο κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος του ΠΑΣΟΚ, Αναστάσιος Πεπονής παρότρυνε τον πρωθυπουργό Μητσοτάκη να μη αποκλίνει στο ελάχιστο από τη θέση Σαμαρά.

Κύριε Πρωθυπουργέ, σε ό,τι αφορά τα όσα είπατε για την ιστορική αλήθεια, για την αλήθεια σε ό,τι αφορά την ανυπαρξία ιδιαίτερης εθνικής υπόστασης και εθνικής οντότητας, όλα όσα είπατε για την απόπειρα χάλκευσης της ιστορίας, όλα αυτά, βεβαίως, μας βρίσκουν σύμφωνους. Και ακόμα θα σας έλεγα, ότι εμείς κρατούμε στη μνήμη μας, κάτι το οποίο εσείς δεν αναφέρατε. Μία κατηγορηματική δήλωση του κυρίου Υπουργού Εξωτερικών για το θέμα των Σκοπίων.¹⁷⁴

Κυβέρνηση και αξιωματική αντιπολίτευση διεμήνυαν σε υψηλούς τόνους ότι η ιδιοποίηση και ο σφετερισμός της ιστορικότητας του όρου «Μακεδονία» αμφισβητεί καίριες πολιτισμικές ορίζουσες του ελληνικού έθνους, με αποτέλεσμα να υπονομεύεται η φαντασιακή σύλληψη της αέναης συνέχειας και μοναδικότητας του ελληνικού πολιτισμού. Η κληρονομιά της ελληνικής ελληνιστικής Μακεδονίας, της μεσαιωνικής- βυζαντινής αυτοκρατορίας και οι παραδόσεις της ελληνόφωνης ορθόδοξης εκκλησίας, όπως την είχε πλάσει η εθνική ιστοριογραφία, δεν επέτρεπε καμία χρήση του όρου «Μακεδονία» που να μην παραπέμπει

¹⁷² Κων/νος Μητσοτάκης (18.10.91), *Πρακτικά της Βουλής...*, ο.π., τόμος Θ, σ. 0316

¹⁷³ Κων/νος Μητσοτάκης (18.10.91), Στο ίδιο, σ. 0316

¹⁷⁴ Αναστάσιος Πεπονής (18.10.91), Στο ίδιο, σελ. 0324

στον ελληνικό πολιτισμό. Το ελληνικό έθνος είναι ομογενές, σταθερό. Έχει βαθιές και στέρεες ρίζες μέσα στον χρόνο, εν αντιθέσει με το ιστορικά ρηχό εθνικιστικό κατασκεύασμα της τιτοϊκής γιουγκοσλαβικής περιόδου. Ο χαρακτηρισμός της πΓΔΜ ως «κρατιδίου αμφισβητούμενης βιωσιμότητας», παραπέμπει στην «αρχή των εθνοτήτων» του 19^{ου} αιώνα. Σύμφωνα με αυτή την άποψη η πΓΔΜ δε δικαιούται να αποτελεί μακεδονικό έθνος, αφενός διότι είναι μικρή οντότητα αλλά και για το λόγο ότι ο πληθυσμός της είναι ετερογενής γλωσσικά και θρησκευτικά. Από τα επιχειρήματα δεν απουσίαζε και ο χαρακτηρισμός της πΓΔΜ ως δυνητικού παράγοντα αστάθειας στα Βαλκάνια.

Και εμείς από την πλευρά μας θα πρέπει να σας επισημάνουμε και παρακαλούμε, αν θέλετε να προσέξετε ότι δεν πρόκειται απλώς για τη σκοπούμενη σύσταση ενός κράτους ή κρατιδίου σε κάθε περίπτωση αμφισβητήσιμης βιωσιμότητας. Πρόκειται για την κρατική έκφραση και οργάνωση ενός ξέφρενου, ταραχοποιού και ευρύτερα επικίνδυνου μεγαλοϊδεατισμού. Πρόκειται για έναν μεγαλοϊδεατισμό επικίνδυνο, ο οποίος προσπαθεί να στηριχθεί σε μία κυνική και γελοία διαστροφή της ιστορικής αλήθειας. Στη δική μας χώρα, κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, στο δικό μας λαό, κάθε κατάλοιπο στείρου μεγαλοϊδεατισμού, έχει εκλείψει.Και εδώ πρέπει ακόμα να υπενθυμίσουμε - διότι αυτός ο λαός δικαιούται και έχει ανάγκη να γνωρίζει - και τις δυνατότητες του και όχι μόνο τα όσα αποτελούν κίνδυνο ή απειλή... Ανάμεσα στις γειτονικές μας ολοκληρωτικά Βαλκανικές χώρες, έχουμε κάποια σταθερά πλεονεκτήματα, είμαστε η Χώρα με τη μεγαλύτερη εθνική ομοιογένεια. Υπάρχει και εκ των πραγμάτων και ιστορικά μία αδιατάρακτη, αδιάσπαστη, μη υποκειμένη σε ρήγματα, εθνική ενότητα. Έχουμε τη μεγαλύτερη θρησκευτική ομοιογένεια, με ελάχιστες ή μικρές μειοψηφίες.¹⁷⁵

Ο εθνικισμός, ως ιδεολογία, έχει την ιδιαιτερότητα να μην αναγνωρίζεται ως τέτοια από τους φορείς της εθνικιστικής ιδεολογίας.

Μέχρι τα μέσα Νοεμβρίου 1991 η ελληνική θέση διατυπωνόταν με βάση τη δήλωση του Α. Σαμαρά. Όταν όμως έγινε αντιληπτό το αναπόφευκτο της διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας και της γέννησης ενός νέου κράτους στα σύνορά μας, η ελληνική πλευρά μετατοπίστηκε από τον αρχικό στόχο της αποτροπής δημιουργίας κράτους στη θέση της αποδοχής της δημιουργίας ανεξάρτητου κράτους στα βόρεια σύνορά, το οποίο φυσικά δε θα είχε εδαφικές διεκδικήσεις ή θα υπονόμει, με τη χρήση του όρου «Μακεδονία», την ελληνική πολιτιστική κληρονομιά. *«Η Ελλάδα δεν έχει καμία βλέψη εις βάρος οποιουδήποτε γειτονικού μας κράτους. Δεν επιτρέπουμε όμως παράλληλα να διατυπώνονται ούτε εδαφικές διεκδικήσεις εις βάρος της χώρας μας ούτε ανιστόρητοι και αβάσιμοι ισχυρισμοί. Η όποια προσπάθεια ιστορικής ή πολιτισμικής παραχάραξης εξυφάνεται εις βάρος της Ελλάδος γνωρίζετε όλοι σας ότι δε θα περάσει. Τα πλαστά κατασκευάσματα όχι μόνο δεν ωφέλησαν ποτέ κανένα αλλά αντιθέτως έβλαψαν αυτούς που τα χρησιμοποίησαν. Οι μύθοι κατέρρευσαν. Αυτή είναι η αναπόδραστη*

¹⁷⁵ Αναστάσιος Πεπονής (18.10.91), Στο ίδιο, σ. 0324-0326

πορεία της ιστορίας. Οι σφετεριστές και πλαστογράφοι στο τέλος θα απομονωθούν και η αλήθεια θα λάμψει.»¹⁷⁶

Κατά την άποψη της αξιωματικής αντιπολίτευσης η δήλωση αυτή, σε συνδυασμό με δημοσιεύματα, ακριτομυθίες και προβληματισμούς που διατυπώνονταν ανεπισημώς και αποδίδονταν στον πρωθυπουργό Μητσοτάκη αλλά και σε άλλους πολιτικούς κύκλους, έθετε σε αμφισβήτηση την πάγια ελληνική θέση ότι δε αναγνωρίζεται κράτος που οικειοποιείται το ελληνικό όνομα «Μακεδονία».¹⁷⁷ Για το ΠΑΣΟΚ δεν υπήρχε λύση που να στηρίζεται στη βάση: εάν τα Σκόπια εγκαταλείψουν επισήμως κάθε εδαφική και μειονοτική διεκδίκηση τότε θα είχαμε συμφέρον να αναγνωρίσουμε εν μικρό και αδύναμο κράτος. Σε αυτό το ενδεχόμενο ο βουλευτής ΠΑΣΟΚ στην Α Θεσσαλονίκης, Στέλιος Παπαθεμελής, ενίσταται σθεναρά καταθέτοντας την περίοδο που εξετάζουμε ερωτήσεις στη Βουλή. Απαιτούσε επιτακτικά από την κυβέρνηση να επαναλάβει τη δήλωση Σαμαρά περί μη αναγνώρισης μακεδονικού κράτους, δήλωση η οποία ουσιαστικά ερμήνευε τη Μακεδονία όχι σαν μια ευρύτερη γεωγραφική περιοχή αλλά μια περιοχή που αρχίζει και τελειώνει εντός της ελληνικής επικράτειας. Η υφυπουργός εξωτερικών, Βιργινία Τσουδερού, απαντούσε δίχως όμως να ικανοποιεί τον βουλευτή του ΠΑΣΟΚ.

"Η οικειοποίηση και προσπάθεια μονοπώλησης του μακεδονικού ονόματος, οι απαράδεκτες και αστείες βλέψεις της δημοκρατίας αυτής, έναντι ελληνικών περιοχών, η καπήλευση της ιστορίας, των παραδόσεων και της αρχαίας και νεότερης πολιτιστικής κληρονομιάς μας, αποτελούν διαστρεβλώσεις που είναι φυσικό, όσο υπάρχουν, να αποκλείουν την ομαλή γειτνίαση. Θα πρέπει οι γείτονές μας των Σκοπίων, να κατανοήσουν ορισμένες βασικές αλήθειες. Πρώτον, ότι η δημοκρατία τους αποτελεί μια πολυεθνική πανσπερμία και οι σημερινοί κάτοικοί της, δεν έχουν καμία ιστορική σχέση με τους αρχαίους, ακόμα και νεοτέρους Μακεδόνες, που ήταν Έλληνες. Η ιστορία των Ελλήνων στο χώρο αυτό, είναι διαχρονική από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερα. Δεύτερον, βρισκόμεθα σε μια νέα εποχή που επιβάλλει να εγκαταλείψουν τις όποιες ουτοπικές προσδοκίες τους που στηρίζονται σε πλαστογράφηση της ιστορίας. Τρίτον, είναι προς το συμφέρον τους να μη προβαίνουν σε προκλήσεις και να επιδιώξουν τη συνεργασία με την Ελλάδα, που θα είναι προς όφελος και της οικονομίας τους και του λαού τους. Οι σχέσεις καλής γειτονίας είναι δυνατές, όταν στηρίζονται στην αλήθεια, στην καλή θέληση και στο κοινό συμφέρον για πρόοδο και ευημερία των λαών."¹⁷⁸

Σε αυτό το κλίμα διαμορφώθηκε η θέση της ελληνικής κυβέρνησης έναντι των εξελίξεων στη Γιουγκοσλαβία και του μακεδονικού ζητήματος, ενόψει του συμβουλίου των

¹⁷⁶ Κων/νος Μητσοτάκης (1991) *ΕΡΤ* στις 16 Νοεμβρίου

¹⁷⁷ Λυγερός Στ., *Άνεμοι πολέμου...*, ο.π., σ. 103-104

¹⁷⁸ Βιργινία Τσουδερού (22.11.91), *Πρακτικά της Βουλής...*, ο.π., τόμος Β, σ. 1573

Ευρωπαϊών υπουργών Εξωτερικών στις Βρυξέλλες. Στις 5 Δεκεμβρίου 1991, το υπουργικό συμβούλιο τάχθηκε υπέρ της διατήρησης της ενωμένης Γιουγκοσλαβίας και έθεσε τρεις όρους στη «Δημοκρατία των Σκοπίων», τους οποίους θα έπρεπε να αποδεχθεί η τελευταία αν επιθυμούσε την αναγνώριση της. Πρώτον, να αλλάξει την ονομασία «Μακεδονία» η οποία έχει γεωγραφική και όχι εθνική υπόσταση, δεύτερον να αναγνωρίσει ότι δεν έχει εδαφικές διεκδικήσεις εις βάρος τη χώρας μας και τρίτον να αναγνωρίσει ότι δεν υπάρχει μακεδονική μειονότητα.

III. Σύνοδος κορυφής των υπουργών Εξωτερικών της ΕΕ

Στις 16 Δεκεμβρίου οι υπουργοί εξωτερικών της ευρωπαϊκής κοινότητας αποδέχτηκαν τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας.¹⁷⁹ Η πΓΔΜ αποκλείστηκε από την αρχική ομάδα των αναγνωρισθέντων κρατών, χάρη στα παζάρια μεταξύ του Αντώνη Σαμαρά και του Γερμανού υπουργού Εξωτερικών, Ντίτριχ Γκένσερ. Οι Γερμανοί και οι Ευρωπαίοι ανέστειλαν την αναγνώριση της πΓΔΜ σε αντάλλαγμα της εξασφάλισης της ομοφωνίας στην Ε.Ε για την αναγνώριση της διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας. Στη διπλωματική γλώσσα ο Σαμαράς θυσίασε μία αναντίρρητη αρχή στο θέμα της αναγνώρισης των δημοκρατιών για χάρη μιας όπως αποδείχθηκε εκ των υστέρων προσωρινής αναστολής.¹⁸⁰ Η αναστολή στην αναγνώριση της πΓΔΜ δόθηκε με την προσθήκη της τελευταίας παραγράφου στο κοινό ανακοινωθέν της συνόδου η οποία περιόριζε την αναγνώριση σε εκείνες τις δημοκρατίες που δεν προέβλεπαν εδαφικές διεκδικήσεις.¹⁸¹ Ως πιθανή εδαφική διεκδίκηση οι Ευρωπαίοι εκλάμβαναν τις αναφορές στο Σύνταγμα της χώρας¹⁸² για ύπαρξη μακεδονικής μειονότητας στις άλλες επικράτειες της Μακεδονίας¹⁸³ και την ιδιοποίηση μνημείων και ιστορικών συμβόλων που σχετιζόνταν με την ιστορική εποχή του Μ. Αλεξάνδρου. Η πΓΔΜ απέναντι στην απόφαση της Ευρώπης δεσμεύτηκε ότι θα συμμορφωθεί με όλες τις υποδείξεις που υπαγορεύει το κοινοτικό πλαίσιο, ενώ δύο ημέρες αργότερα ο Γκλιγκόροφ δήλωσε δημόσια ότι το συνταγματικό όνομα «Μακεδονία» δεν υποδηλώνει εδαφικές διεκδικήσεις. Την ίδια δήλωση επανέλαβε πολλές φορές ως απάντηση στην Κοινότητα.

¹⁷⁹ Δελτίο τύπου από τη Σύνοδο των υπουργών Εξωτερικών της ΕΕ στις Βρυξέλλες, στις 16.12.1991 (Βαληνάκης Γ. & Ντάλης Σ., *Το ζήτημα...*, ο.π., σ. 51-52)

¹⁸⁰ Βερέμης Θ., *Βαλκάνια από...*, ο.π., σ. 149

¹⁸¹ Απόσπασμα από το κοινό ανακοινωθέν της Συνόδου των ΥΠΕΞ της ΕΕ: «Η Κοινότητα και τα κράτη –μέλη της επίσης από τη Γιουγκοσλαβική δημοκρατία αν αναλάβει την υποχρέωση, πριν την αναγνώριση, να υιοθετήσει συνταγματικές και πολιτικές εγγυήσεις ότι δεν έχει εδαφικές διεκδικήσεις έναντι γειτονικού κοινοτικού κράτους και ότι δεν προβαίνει σε ενέργειες εχθρικής προπαγάνδας εναντίον γειτονικού κοινοτικού κράτους συμπεριλαμβανόμενης της χρήσης ονομασίας η οποία υποδηλώνει εδαφικές διεκδικήσεις» (Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Το ημερολόγιο ενός πολιτικού*, Βιβλιοπωλείο της ΕΣΤΙΑΣ, Αθήνα 1994, σ.24)

¹⁸² Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις του καθηγητή Ευ. Κωφού, οι οποίες αξιοποιήθηκαν από την ελληνική κυβέρνηση στις διαπραγματεύσεις με τους ειδικούς απεσταλμένους του ΟΗΕ, Vance και Owen, την άνοιξη του 1993, τα αμφισβητούμενα άρθρα του Συντάγματος της πΓΔΜ είναι: καταρχάς, η αναφορά στο προοίμιο του Συντάγματος στη Δημοκρατία του Κουσσόβου και την Εξέγερση του Ίλιντεν, το άρθρο 3 που ερμηνεύεται ότι υποκρύπτει εδαφικές διεκδικήσεις και το άρθρο 49 που αναφέρεται σε μειονοτικά δικαιώματα του μακεδονικού λαού εκτός της επικράτειας της χώρας (Βαληνάκης Γ & Ντάλης Σ., *Το ζήτημα...*, ο.π. σ. 48)

¹⁸³ Στο εθνικιστικό αφήγημα της πΓΔΜ υπάρχουν τρεις μακεδονικές περιφέρειες: η «Μακεδονία του Βαρδάρη» (πΓΔΜ), η «Μακεδονία του Πιρίν» (Βουλγαρία) και η «Μακεδονία του Αιγαίου» (Ελλάδα)

Είναι προφανές ότι ο Γκλιγκόροφ γνώριζε ότι το μόνο ουσιαστικό αγκάθι για την αναγνώριση της ανεξαρτησίας της χώρας του, ήταν να μην αντιλαμβάνεται η διεθνής κοινότητα ως απειλή ή αποσταθεροποιητικό παράγοντα τη δημιουργία ενός μακεδονικού κράτους. Στον αντίποδα, ο Αντώνης Σαμαράς ερμήνευε τη δήλωση της Συνόδου ως καθαρή δέσμευση της ΕΕ ότι δεν αναγνωρίζει κράτος με το όνομα «Μακεδονία» και πως το ζήτημα της αναγνώρισης της πΓΔΜ βρίσκεται υπό την ελληνική κρίση! Η τοποθέτηση του στη Βουλή μετά από ένα χρόνο είναι ενδεικτική της άποψης που είχε διαμορφώσει.

Οι 11 εταίροι μας τότε δέχθηκαν -και αυτό ήταν το μέγιστο- πως μόνο η Ελλάδα θα μπορούσε να κρίνει και να απορρίψει όποια άλλη ονομασία των Σκοπίων έκρινε ακατάλληλη, γιατί η υπόθεση για το όποιο όνομα έμενε στενά ανάμεσα στους 12. Ο τρίτος όρος δεν περιείχε μόνο τη λέξη "Μακεδονία", περιείχε τα πάντα. Για παράδειγμα -και ας μη σας φαίνεται παράλογο γιατί πολλά παράλογα έχουν δει τα μάτια μας σ' αυτό το θέμα- μπορεί να μας παρουσίαζαν κάποια δήθεν "δημοκρατία της Θεσσαλονίκης" -αυτή, άλλωστε, δε λένε ότι είναι η νέα πρωτεύουσα της μεγαλύτερης Μακεδονίας- ή του Θερμαϊκού ή της Βεργίνας ή ό,τι άλλο τους εξυπηρετούσε; Αν είχαμε περιορισθεί μόνο στην απάλειψη του όρου "Μακεδονία", πάλι θα είχαμε πρόβλημα. Αφ' ενός, λοιπόν, επρόκειτο για την ευρύτερη δυνατή διατύπωση και αφετέρου μας παρείχε το δικαίωμα της μονομερούς δικής μας κρίσης και απόφασης.¹⁸⁴

Η ελληνική κυβέρνηση θεωρούσε ισχυρή τη θέση της Ελλάδας ως μέλους της ΕΕ και του ΝΑΤΟ και ότι η σύνδεση της ευρωπαϊκής ιστορίας με την αρχαιοελληνική παράδοση, η ανωτερότητα του ελληνικού πολιτισμού θα έπειθαν την ΕΕ για τις δίκαιες και βάσιμες ενστάσεις της ελληνικής πλευράς. Εν ολίγοις, η στρατηγική μας επικεντρωνόταν στην εξασφάλιση από τους ευρωπαίους ενός μονολεκτικού «όχι» σε όνομα που να περιλαμβάνει τον όρο «Μακεδονία».

[...]είμαι βέβαιος ότι δεν είναι δυνατόν παρά να εκτιμηθεί από τη Παγκόσμια Κοινότητα και ιδιαίτερα από τους Ευρωπαίους Εταίρους μας, ότι η Ελλάς υποστηρίζει αυτή τη θέση, γιατί πράγματι πρόκειται για μία πραγματική εθνική της ανάγκη. Αφορά η υπόθεση αυτή στο υπέρτατο εθνικό μας συμφέρον.

Στην υποστήριξη της άποψης αυτής από πλευράς προπαγάνδας δεν δυσκολεύομαι να πω ότι έχουμε καθυστερήσει. Είχαμε βρεθεί σε μειονεκτική θέση έναντι της Δημοκρατίας των Σκοπίων που δραστηριοποιείται στο τομέα αυτό τέσσερις τώρα δεκαετίες.¹⁸⁵

¹⁸⁴ Αντώνης Σαμαράς (24.1.94), *Πρακτικά της Βουλής...*, ο.π., τόμος Γ, σ. 1845-1851

¹⁸⁵ Κων/νος Μητσοτάκης (24.2.92), *Πρακτικά της Βουλής Συζήτηση προ ημερησίας διατάξεως σε επίπεδο Αρχηγών Κομμάτων με θέμα: Η ακολουθούμενη από την Κυβέρνηση εξωτερική πολιτική και οι επιπτώσεις στα Εθνικά μας θέματα*, τόμος Ε, σ. 4161-4162

Υπήρχε η άποψη, υπό την πίεση της αξιωματικής αντιπολίτευσης, ότι η υπεράσπιση του εθνικού αφηγήματος μέσα από πολυπληθή συλλαλητήρια και εκδηλώσεις της ελληνικής ομοιογένειας στο εξωτερικό, όπως έκανε η μακεδονική προπαγάνδα,¹⁸⁶ θα μπορούσαν να αποτρέψουν το δικαίωμα αυτοδιάθεσης ενός λαού που αυτοπροσδιορίζεται «μακεδονικός».

Η Ελλάδα δεν μπορεί να αναγνωρίσει το όνομα "Μακεδονία" στα Σκόπια. Το τεράστιο συλλαλητήριο της Θεσσαλονίκης, νομίζω το απέδειξε αυτό, ήταν κάτι πρωτόγνωρο, ξεπέρασε όλες τις κομματικές συγκεντρώσεις. Ήταν μία αφύπνιση, πραγματικά, του Έθνους. Και αντίστοιχα στην Αυστραλία, στην Μελβούρνη, είχαμε μία τεράστια εκδήλωση που με τα μέτρα τους ήταν φανταστική, της τάξης των 100.000.¹⁸⁷

Η ΕΕ και οι ΗΠΑ, μετά τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, αντιλαμβάνονταν τη διένεξη Αθήνας-Σκοπίων στα πλαίσια των ιστορικών εθνοτικών ανταγωνισμών των Βαλκανίων και ουσιαστικά εκείνο που τους ενδιέφερε ήταν αν το αίτημα πολιτικής αυτοδιάθεσης έχει δημοκρατική βάση, και αν το νεοσυσταθέν κράτος απειλεί την ειρήνη και την ασφάλεια στην περιοχή. Η ελληνική κυβέρνηση, όμηρος της εθνικιστικής ιδεολογίας, αρνούταν πεισματικά να δεχθεί την ύπαρξη «μακεδονικής εθνότητας».¹⁸⁸ Με βάση την αντίληψη για τις καταβολές, τη συνέχεια και την πολιτισμική υπεροχή του ελληνικού έθνους προσλάμβανε την οποιαδήποτε χρήση του όρου «Μακεδονία» ως αμφισβήτηση του μεγαλείου και της διαχρονικότητας του ελληνικού πολιτισμού. Η αναστολή της ανεξαρτησίας της πΓΔΜ από την ΕΕ παρουσιάστηκε από την κυβέρνηση στην ελληνική κοινή γνώμη ως αναγνώριση του ιστορικού δικαίου της Ελλάδας. Το ΠΑΣΟΚ εξέφραζε μεν την ικανοποίηση του για την αναστολή της αναγνώρισης της πΓΔΜ, αλλά διατηρούσε επιδεικτικά τους προβληματισμούς του για την τελική έκβαση των πραγμάτων. Η επικεφαλής του Συνασπισμού Μαρία Δαμανάκη, η οποία από την αρχή συνιστούσε τη διαχείριση του θέματος με βάση τις ευρωπαϊκές επιδιώξεις, πρότεινε στην κυβέρνηση να επιμείνει στις αλυτρωτικές αναφορές του Συντάγματος της πΓΔΜ και όχι στα εθνικιστικά ιστοριογραφικά επιχειρήματα.

Ιδιαίτερα, θα έλεγα επίσης, ότι χρειάζεται να επιμείνουμε στους όρους εκείνους που πείθουν και τους Ευρωπαίους εταίρους ότι υπάρχουν εδαφικές διεκδικήσεις, σε βάρος της Χώρας μας, από τη Δημοκρατία αυτή. Και αναφέρομαι εδώ στο γεγονός, που δεν το έχουμε αγγίξει όσο πρέπει και πρέπει ιδιαίτερα να το τονίσουμε, ότι στο σύνταγμα της Δημοκρατίας των Σκοπίων υπάρχει αναφορά σ' εκείνη την περίφημη διακήρυξη του 1944, που καλεί σε αυτοδιάθεση τους Μακεδόνες -όπως λέει- στη Βουλγαρία, στην Ελλάδα.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Γρυλάκης Νίκος, *...Αποκαλύπτω*, Λιβάνη, Αθήνα 2001, σ. 213, 219-220, 230-231

¹⁸⁷ Ανδρέας Παπανδρέου (24.2.92), *Πρακτικά της Βουλής...*, τόμος Ε, σ. 1828

¹⁸⁸ Danforth L., *Η μακεδονική...*, ο.π., σ. 37-39

¹⁸⁹ Μαρία Δαμανάκη (24.2.1992), *Πρακτικά της Βουλής...*, ο.π., τόμος Ε, σ. 4162

IV.Η Επιτροπή Badinter, το «πακέτο Πινέρο» και το Συμβούλιο των αρχηγών

Ο πρόεδρος Γκλιγκόροφ προχωρούσε στην αναθεώρηση των επίμαχων άρθρων του Συντάγματος, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες οδηγίες της λεγόμενης επιτροπής Badinter, δηλαδή της «Επιτροπής Διαιτησίας της Διάσκεψης για τη Γιουγκοσλαβία». Στις 11 Ιανουαρίου 1991, λίγες μέρες μετά την τροποποίηση του Συντάγματος, εκδόθηκε η υπ' αριθμόν 6 γνωμάτευση τη επιτροπής σύμφωνα με την οποία σε τελική ανάλυση η πΓΔΜ «πληροί τι προϋποθέσεις κρατικής οντότητας και ικανοποιεί τις απαιτήσεις της κοινότητας για αναγνώριση».¹⁹⁰ Με τη γνωμάτευση της επιτροπής Badinter και ακολουθώντας τις κατευθυντήριες οδηγίες για τον εκδημοκρατισμό της χώρας, η πΓΔΜ υπέβαλε αίτημα αναγνώρισης της στον ΟΗΕ συνοδευόμενο από τον καταστατικό χάρτη των Ηνωμένων εθνών.¹⁹¹

Η εκτίμηση των εξελίξεων του ΚΚΕ αποδείχθηκε ορθή σε ό,τι αφορά στην πρόθεση των Ευρωπαίων να αναγνωρίσουν την πΓΔΜ με όνομα που να περιλαμβάνει τον όρο «Μακεδονία», αλλά μη επιβεβαιωμένη ως προς την πρόβλεψη ότι η αποδόμηση της Γιουγκοσλαβίας θα προκαλούσε ντόμινο εξελίξεων στα Βαλκάνια.

Οι προϋποθέσεις της 16ης Δεκεμβρίου 1991 που καθόρισε η ΕΟΚ για την αναγνώριση των ομόσπονδων δημοκρατιών της Γιουγκοσλαβίας σαν ανεξάρτητων κρατών και η αναγνώριση στις 15 Γενάρη 1992 της ανεξαρτησίας της Σλοβενίας και Κροατίας άνοιξε το δρόμο για την απόσχιση και των υπόλοιπων δημοκρατιών. Ήδη η Βουλγαρία έσπευσε να διακηρύξει την πρόθεσή της για αναγνώριση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης και της Δημοκρατίας των Σκοπίων καθώς και η Τουρκία. Περιορίστηκε να απαντήσει με όρους ιστορίας και υποβάθμισε το κύριο ζήτημα της διατήρησης των συνόρων και της ασφάλειας της Χώρας κατά τη γνώμη μας. Αναμφίβολα ένας αρνητικός παράγοντας για την εξέλιξη αυτών των σχέσεων είναι η ονομασία που δίνουν στο κράτος αυτό οι κυρίαρχοι κύκλοι του. Φορτίζει την ατμόσφαιρα και πυροδοτεί την ένταση. Φυσικά οι σοβινιστικοί κύκλοι της Ελλάδας θυμήθηκαν ξαφνικά την ονομασία, ενώ για 50 χρόνια δεν μιλούσαν. Θα ήταν πιο πειστικοί πάντως, αν έλεγαν ότι οι διάφοροι χάρτες που λανσάρουν οι εθνικιστές των Σκοπίων, και όχι μόνο δυστυχώς αυτοί σήμερα, φιλοτεχνούνται κυρίως στις ΗΠΑ. Δεν το ομολογούν, αυτή η υποκρισία δημιουργεί πρόσθετα ερωτηματικά. Η Ελληνική Κυβέρνηση πιέζει να μην υπάρχει η ονομασία Μακεδονία στο νέο

¹⁹⁰ Γνωμοδότηση Επιτροπής Διαιτησίας για το ζήτημα αναγνώρισης της πΓΔΜ (Βαληνάκης Γ. & Ντάλης Σ., *Το μακεδονικό...*, ο.π., σ. 65-71)

¹⁹¹ Σύμφωνα με το αίτημα την πΓΔΜ πληρούνταν όλες οι νομικές προϋποθέσεις που προβλέπονται για την εισδοχή νέων κρατών στα Ηνωμένα Έθνη. Στο αίτημα παρουσιάζονταν τα γεγονότα που οδήγησαν στην ανεξαρτητοποίηση της χώρας. Η πΓΔΜ με το αίτημα της δήλωνε παράλληλα την πλήρη αποδοχή των προβλεπομένων στην Τελική Πράξη του Ελσίνκι και στον Χάρτη των Παρισίων, ζητώντας το συντομότερο δυνατόν απάντηση από το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ. (Στο ίδιο, σ. 29)

κράτος. Τι θα γίνει όμως που στην περίπτωση οι εταίροι της ΕΟΚ αποφασίσουν διαφορετικά. Ερώτημα. Επιμένουμε, αν υπάρξουν οι βασικές εγγυήσεις για τη διασφάλιση των συνόρων, σταματήσουν οι απειλές και οι μεγάλες δυνάμεις πάψουν να παίζουν με τους χάρτες, ανοίγουν μεγάλες προοπτικές ανάπτυξης σχέσεων με αμοιβαίο οικονομικό όφελος.¹⁹²

Ο επικεφαλής τη κοινοβουλευτικής ομάδας του ΚΚΕ¹⁹³ ουσιαστικά πρότεινε στην κυβέρνηση να υπαναχωρήσει από τη θέση της στο ονοματολογικό εφόσον πληρούνταν οι όροι που προανέφερε.

Δημοσίως, τόσο η κυβέρνηση όσο και η αξιωματική αντιπολίτευση δεν άφηναν κανένα περιθώριο να κάνουν δεκτή την πρόταση του ΚΚΕ. Η εθνική αλήθεια, το εμφυλιακό παρελθόν του «μακεδονικού ζητήματος», ο εθνικός παροξυσμός με τα υποκινούμενα συλλαλητήρια, οι εθνικόφρονες δηλώσεις του ιδίου του πολιτικού προσωπικού καθιστούσαν, αν μη τι άλλο, προδοτική την αποδοχή ονομασίας με τον όρο «Μακεδονία».

Ψ Η Φ Ι Σ Μ Α

Η Βουλή των Ελλήνων χαιρετίζει και θέτει υπό την αιγίδα της τη σημερινή συγκέντρωση που οργανώνεται στη Θεσσαλονίκη με πρωτοβουλία του Δήμου, εκφράζει δε την αλληλεγγύη της και την πλήρη υποστήριξή της στον Λαό της Βόρειας Ελλάδας. Όσοι κακόπιστοι πλαστογράφοι της Ιστορίας αμφισβητούν την Ελληνικότητα της Μακεδονίας πρέπει να γνωρίζουν ότι η απάντηση που θα τους δίδεται πάντα από ολόκληρο το Ελληνικό Έθνος, του οποίου οι Μακεδόνες αποτελούν εδώ και τρεις χιλιάδες χρόνια αναπόσπαστο τμήμα, είναι μία: η Μακεδονία ήταν, είναι και θα παραμείνει Ελληνική".¹⁹⁴

Το ευρωπαϊκό διακύβευμα της υπογραφής της Συνθήκης του Μάαστριχτ, η διάθεση διεύρυνσης της ΕΕ στα Βαλκάνια και οι σφοδρές αντιδράσεις της Ελλάδας για αλυτρωτικές αναφορές του Συντάγματος της πΓΔΜ και τις παραποιήσεις της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς ελήφθησαν υπόψη από την πορτογαλική προεδρία, το πρώτο εξάμηνο του 1992. Ο Πορτογάλος υπουργός Εξωτερικών, Τζάο Ντι Ντέους Πινέιρο, ανέλαβε να βρει μια λύση στο πρόβλημα της ονομασίας και στις έτερες ελληνικές ενστάσεις. Οι προτάσεις του Πορτογάλου υπουργού, γνωστές ως «πακέτο Πινέιρο», προέβλεπαν σύνθετη ονομασία με προτεινόμενη τη

¹⁹² Δημήτρης Κωστόπουλος (24.2.1992), *Πρακτικά της Βουλής...*, ο.π., τόμος Ε, σ. 4175

¹⁹³ Η Γενική Γραμματέας του ΚΚΕ, Αλέκα Παπαρήγα δεν συμμετείχε στις συνεδριάσεις της Βουλής γιατί δεν ήταν εκείνη την κοινοβουλευτική περίοδο βουλευτής.

¹⁹⁴ Ψήφισμα της Βουλής για το Συλλαλητήριο στη Θεσσαλονίκη (14.2.92), *Πρακτικά της Βουλής...*, ο.π., τόμος Ε, σ. 3906

«Νέα Μακεδονία».¹⁹⁵ Οι προτάσεις της πορτογαλικής απορρίφθηκαν και από τις δύο πλευρές. «Το «πακέτο Πινέρο» ήταν η καλύτερη συμβιβαστική λύση.»¹⁹⁶ Η εμμονή της ελληνικής πλευράς στους κινδύνους του παρελθόντος την οδήγησε στην απομόνωση από τους βόρειους γείτονες ενώ η υπόληψη μεταξύ των εταιρών της στην ΕΕ πέρασε από δοκιμασία.¹⁹⁷ Η ελληνικότητα της Μακεδονίας ήταν αδιαπραγμάτευτη για τις επιταγές του εθνικού φρονήματος. Στις 13 Απριλίου συγκλήθηκε, για δεύτερη φορά, υπό τον πρόεδρο της Δημοκρατίας, Κωνσταντίνο Καραμανλή, το Συμβούλιο των πολιτικών αρχηγών.¹⁹⁸ Ο Σαμαράς κατέθεσε πρόταση επτά σημείων με την οποία προέκρινε την επιβολή κυρώσεων στην πΓΔΜ εφόσον επιμένει στο ονοματολογικό. Ο Μητσοτάκης δεν την απεδέχθη και ο Σαμαράς παραιτήθηκε από τη θέση του υπουργού Εξωτερικών. Τον διαδέχθηκε ο ίδιος ο Μητσοτάκης. Δύο χρόνια αργότερα, ο πρώην υπουργός Εξωτερικών εξηγούσε γιατί διαφώνησε και πως οδηγήθηκε στην έξοδο από την κυβέρνηση και αργότερα και από τη ΝΔ.

Στις 18 Φεβρουαρίου του 1992 όλα τα Κόμματα, πλην του ΚΚΕ, συμφωνούν στο πρώτο Συμβούλιο Αρχηγών με τη στρατηγική για τα Σκόπια. Όμως στις 6 Μαρτίου το σκηνικό αλλάζει δραματικά. Συγκαλείται, χωρίς να ανακοινωθεί επίσημα, σύσκεψη με τη συμμετοχή του Πρωθυπουργού, του Γενικού Γραμματέα της Προεδρία της Δημοκρατίας κ. Μολυβιάτη, του πρέσβη του κ. Τζούνη, τριών εν ενεργεία πρέσβων και βέβαια και εγώ. Θέμα της σύσκεψης η ελληνική απάντηση σε ξαφνική αμερικανική πρωτοβουλία Μπέικερ για το Γιουγκοσλαβικό. Τότε συντελείται και η μεγάλη ρήξη. Μου ζητείται να αποδεχθώ μία δεύτερη γραμμή άμυνας στο θέμα του ονόματος, σε περίπτωση που θα συναντούσα δυσκολίες στο επικείμενο συμβούλιο Υπουργών στις Βρυξέλλες. Μου ζητούσαν δηλαδή, ως Υπουργός Εξωτερικών να προσχωρήσω και εγώ σε αυτήν την πολιτική του συμβιβασμού. Στη σύσκεψη δηλώνω ξεκάθαρα τη διαφωνία μου και επικαλούμαι τη δέσμευση που είχαν αναλάβει οι πολιτικοί αρχηγοί στο πρώτο συμβούλιό τους, για μία νέα σύσκεψη πολιτικών αρχηγών σε

¹⁹⁵ Συνοπτικά το «πακέτο Πινέρο» προέβλεπε: α) Αναθεώρηση του Συντάγματος της πΓΔΜ ώστε να μην υπάρχει πιθανότητα εδαφικών διεκδικήσεων και περιθώρια άσκησης εχθρικής προπαγάνδας. β) Δήλωση της πΓΔΜ ότι δεν υπάρχει μακεδονική μειονότητα στην ελληνική Μακεδονία. γ) Διμερή συμφωνία σεβασμού των συνόρων. δ) Χορήγηση κοινοτικής βοήθειας μέσω της Ελλάδας στη πΓΔΜ. ε) Η ονομασία να μην περιλαμβάνει εδαφικές διεκδικήσεις. (Παπακωνσταντίνου Μ., *Το ημερολόγιο...*, ο.π., σ. 25

¹⁹⁶ Βερέμης Θ., *Βαλκάνια από...*, ο.π., σ. 151

¹⁹⁷ Στο ίδιο, σελ. 147

¹⁹⁸ Η σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών της 13ης Απριλίου 1992 υπό τον τότε Πρόεδρο της Δημοκρατίας Κωνσταντίνο Καραμανλή, καθόρισε τη στάση των περισσότερων κυβερνήσεων που κληρονόμησαν το ονοματολογικό τα χρόνια που ακολούθησαν. Συμμετείχαν ο πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Μητσοτάκης, ο πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ Ανδρέας Παπανδρέου και οι –μοναδικοί εν ζωή πρωταγωνιστές– Μαρία Δαμανάκη ως πρόεδρος του Συνασπισμού, Αλέκα Παπαρήγα ως Γενική Γραμματέας του ΚΚΕ. Είχε προηγηθεί άλλη μία σύσκεψη στις 13 Φεβρουαρίου 1992 και η Αλέκα Παπαρήγα είχε κρατήσει την ίδια στάση, ενώ η τρίτη και τελευταία σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών πραγματοποιήθηκε στις 14 Ιουνίου 1992, χωρίς τη συμμετοχή της Γραμματέως του ΚΚΕ.

περίπτωση που θα άλλαζε η ελληνική πολιτική. Το επίμονο αίτημά μου, με επιστολές στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και στον τότε Πρωθυπουργό, δεν βρήκε ανταπόκριση και μάλιστα σε κρίσιμο χρονικό διάστημα για το θέμα και αυτό παρά τις εκκλήσεις μου και παρά την κατηγορηματική μου άρνηση να συμπράξω στον παραλογισμό, δηλαδή η Ελλάδα που κατήγγειλε τους πλαστογράφους να καλείται να υπογράψει την πλαστογραφία, επιτρέποντας έτσι στους Σκοπιανούς να νομιμοποιήσουν με ελληνική υπογραφή μία ξένη Ελλάδα. Μία τέτοια εκχώρηση δικαιώματος, όπως είπα και στα μέλη της σύσκεψης, ως Υπουργός Εξωτερικών, δεν πρόκειται ποτέ να την συνυπογράψω στο όνομα της οποιασδήποτε λογικής.¹⁹⁹

Στη σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών, σύμφωνα με τις δηλώσεις τους, με εξαίρεση την Αλέκα Παπαρήγα, αποφασίστηκε να μη δεχθεί η Ελλάδα ονομασία με τον όρο «Μακεδονία»²⁰⁰ προσυπογράφοντας έτσι το κεντρικό εθνικό σύνθημα ότι «η Μακεδονία είναι μία και είναι ελληνική».²⁰¹

Συμβούλιο αρχηγών 14 Φεβρουαρίου 1992, Φωτογραφία, αρχείο Αριστοτέλη Σαρκιώστα, στο <https://www.kathimerini.gr/>

¹⁹⁹ Αντώνης Σαμαράς (24.1.1994), *Πρακτικά της Βουλής...*, ο.π., τόμος Γ, σ. 1847-1848

²⁰⁰ Στο κοινό ανακοινωθέν που εκδόθηκε από το γραφείο της Προεδρίας το μόνο που αναφέρεται είναι ότι «οι πολιτικοί αρχηγοί συμφώνησαν να μελετήσουν τις απόψεις που διατυπώθηκαν και να επαναλάβουν τη σύσκεψη εφόσον κριθεί αναγκαίο». (Βαληνάκης Γ. & Ντάλης Σ. *Το ζήτημα...*, ο.π., σ. 85) Εντούτοις, έχει καταγραφεί στη μνήμη όλων ότι το Συμβούλιο, με εξαίρεση την Παπαρήγα, χάραξαν την εθνική γραμμή του «όχι» σε όνομα με τον όρο Μακεδονία. Προφανώς, κανείς για πολλά χρόνια δεν το διέψευσε καθώς οποιαδήποτε διαφορετική θέση εκείνη την περίοδο θα ισοδυναμούσε με εθνική προδοσία. Βλ. επίσης, Ναυτεμπορική (2007) *Διευκρίνιση Κ. Μητσοτάκη για το Συμβούλιο των πολιτικών αρχηγών* [online]. Διαθέσιμο στο <https://m.naftemporiki.gr/story/158150/dieukrinisi-kmitsotaki-gia-tin-apofasi-tou-symbouliou-arxigon-tis-1341992> (Ανακτήθηκε 1 Σεπτεμβρίου 2019) και Καθημερινή (2018) *Οι ιστορικοί διάλογοι του 1992* [online]. Διαθέσιμο στο <https://www.kathimerini.gr/946808/article/epikairothta/politikh/oi-istorikoi-dialogoi-ths-syskeyhs-toy-1992> (Ανακτήθηκε 1 Σεπτεμβρίου 2019)

²⁰¹ Βαληνάκης Γ. & Ντάλης Σ., *Το ζήτημα...*, ο.π., σ. 91

Η αξιωματική αντιπολίτευση επένδυε στην κινδυνολογία η οποία πάντα συνοδευόταν από βαρύγδουπες δηλώσεις ανύψωσης του εθνικού φρονήματος, αξιοποιώντας το ζήτημα για πολιτικό της όφελος. Κατηγορούσε την κυβέρνηση για διγλωσσία, ανάμεσα στο Μητσοτάκη και Σαμαρά, με τον πρώτο να καταγγέλλεται επί της ουσίας για ενδοτισμό, αφού δεχόταν να αναγνωριστεί η πΓΔΜ ως ανεξάρτητη κρατική οντότητα χωρίς προηγουμένως να έχει διασφαλίσει όνομα που να μην περιλαμβάνει τον όρο Μακεδονία.

Και δεν είναι αυτό κάτι το οποίο το κάνουμε μόνο για να διατηρήσουμε τις επαφές μας με τις πηγές μας και τον πολιτισμό μας. Είναι κάτι ακόμα σοβαρότερο. Το όνομα Μακεδονία είναι απαραίτητο για να κτιστεί γύρω από το όνομα αυτό ένα νέο κράτος Μακεδονικό, το οποίο θα συρρικνώσει την Ελλάδα μας. Αυτός είναι ο πραγματικός κίνδυνος. Είναι θέμα εθνικής ασφαλείας και όχι απλώς θέμα πολιτιστικό. Είναι και πολιτιστικό, αλλά είναι θέμα εθνικής ασφαλείας.²⁰²

Ο Παπανδρέου τασσόταν και εκείνος υπέρ της λήψης μέτρων κατά της πΓΔΜ.

Μας είπε απόψε ο κ. Μητσοτάκης ότι θα έχουμε την ευκαιρία να συζητήσουμε τα μέτρα και όταν λέμε τα μέτρα, εννοούμε εάν υπάρχει αναγνώριση ή όχι αναγνώριση, γιατί το καθεστώς της μη αναγνώρισης είναι ένα σκληρό καθεστώς, άς το ξέρουμε. Σημαίνει ότι οι συνοριακοί σταθμοί κλείνουν, σημαίνει πολλά πράγματα. Χθές είχα μία συνάντηση με τους Βουλευτές του κόμματός μου, του ΠΑΣΟΚ της Μακεδονίας και τους είπα κάτι που πρέπει όλοι να ξέρουμε ότι η πλήρης μη αναγνώριση μπορεί να έχει κάποιο κόστος, όχι πολιτικό. Αντίθετα, η Ελλάδα, επιτέλους, θα αποκτήσει φωνή, θα πει και ένα όχι (Παρατεταμένα χειροκροτήματα από την Πτέρυγα του ΠΑΣΟΚ)

ΗΛΙΑΣ ΒΟΥΓΓΙΟΥΚΛΑΚΗΣ: Από όλους τους Έλληνες.

ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ (Πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ): Αλλά, πώς να έχουμε αίσθημα εμπιστοσύνης όταν την θέση του Υπουργού Εξωτερικών καταλαμβάνει ως Υφυπουργός ο κύριος Τζούνης, του οποίου το μνημόνιο εδημοσιεύθη και το οποίο σαφώς συνιστά πολιτική αναγνώρισης *de facto*. Το συνιστά, όταν ο Πρωθυπουργός τον επιλέγει, ύστερα από το μνημόνιο αυτό, να γίνει Υφυπουργός Εξωτερικών. Αυτό σημαίνει ότι προσυπογράφει την πολιτική του κ. Τζούνη.²⁰³

Ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης εμφανώς σε θέση άμυνας προσπαθούσε να εξηγήσει ότι η παραίτηση Σαμαρά δε συνιστούσε υποχώρηση στις πάγιες θέσεις της ελληνικής πλευράς και υποστήριζε δημοσίως ότι η μόνη διαφορά που θα μπορούσε να ερμηνευθεί από τους

²⁰² Ανδρέας Παπανδρέου (15.4.92), *Πρακτικά της Βουλής Συζήτηση επί της προτάσεως εμπιστοσύνης που υπέβαλε ο πρόεδρος της κυβερνήσεως μετά την παραίτηση Σαμαρά*, τόμος Ζ, σ. 5589

²⁰³ Ανδρέα Παπανδρέου (15.4.92), Στο ίδιο, σ. 5589

Ευρωπαίους ως διγλωσσία δεν σχετιζόταν με το ονοματολογικό, συνίστατο στο ότι ο κ. Σαμαράς επιθυμούσε μια πιο επιθετική τακτική.

Θα ήθελα, πρώτον, κύριε Παπανδρέου, να σας πω, ότι αυτά τα οποία είπα απόψε για την πολιτική μας έναντι της Δημοκρατίας των Σκοπίων, εξέφρασαν την απόφαση -με εξαίρεση το ΚΚΕ- την οποία επήραμε όλοι μαζί στη σύσκεψη υπό την προεδρία του κ. Καραμανλή, της περασμένης Δευτέρας. Και η απόφαση την οποία επήραμε είχε δύο σημεία: Το ένα είναι η ανυποχώρητη μάχη μας για το όνομα, για το οποίο μείναμε όλοι απολύτως σύμφωνοι. Και το δεύτερο ήταν, ότι θα συνέλθουμε και πάλι, όταν τα πράγματα είναι ώριμα -το είπε και ο κ. Παπανδρέου, αλλά θέλω να το ξεκαθαρίσω, δεν είναι θέση της Κυβέρνησης, είναι θέση στην οποία έχουμε όλοι συμφωνήσει- για να πάρουμε τα περαιτέρω μέτρα. Και κατέστησα απόλυτα σαφές ότι τίποτε δεν αποκλείεται. Δεν εμμείναμε, όμως, σύμφωνοι, αντίθετα με την άποψη την οποία εισηγήθηκε ο κ. Σαμαράς τότε, να αναγγείλουμε από τώρα τα μέτρα. Ήταν η διαφωνία μας με τον κ. Σαμαρά. Και ήταν η διγλωσσία για την οποία μίλησα. Διότι εγώ δεν μίλησα για διγλωσσία στο παρελθόν. Είπα, εάν παρέμενε ο κ. Σαμαράς, υποστηρίζων αυτή την πολιτική -το είπα και μέσα και απ' έξω- θα υπήρχε διγλωσσία από εδώ και πέρα, εις ό,τι αφορά αυτό το συγκεκριμένο θέμα, το οποίο θέτω.²⁰⁴

Ο Συνασπισμός δεν δεχόταν την ύπαρξη «μακεδονικού έθνους» ωστόσο ασκούσε κριτική στην εμμονή της κυβέρνησης για το θέμα του ονόματος προφανώς διότι στη δική του αντίληψη θα μπορούσε να υπάρχει ένα εθνικό κράτος που να ορίζεται γεωγραφικά στον χώρο της Μακεδονίας, αλλά να μην ανάγει τον γεωγραφικό προσδιορισμό σε εθνικό. *«Τι θέλαμε, κύριοι συνάδελφοι, να αποδείξουμε; Ότι η Μακεδονία είναι ελληνική;»* Αναρωτιόταν ο κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος, Φώτης Κουβέλης.

Ποιος μπορεί να το αμφισβητήσει; Ποιος μπορεί να το αμφισβητήσει σοβαρά μετά το τέλος του Μακεδονικού αγώνα και τις διεθνείς συνθήκες που από το 1913 επικύρωσαν τα όρια της ελληνικής επικράτειας; Μήπως σπέρνουμε το σπόρο της αμφιβολίας διακηρύσσοντας το επιβεβαιωμένο και αυταπόδεικτο; Η Κυβέρνηση θα έπρεπε να υπογραμμίσει έγκαιρα στους κοινοτικούς εταίρους ότι τα Σκόπια προσπαθούν να διαμορφώσουν μια τεχνητή ταυτότητα ενός ανύπαρκτου Μακεδονικού έθνους, με την αναφορά στο Σύνταγμά τους του μανιφέστου του 1944 και τη διακήρυξη του δήθεν δικαιώματός τους να ενδιαφέρονται για το καθεστώς ζωής των μελών του λεγόμενου "Μακεδονικού λαού", που ζουν σε γειτονικές χώρες και την κήρυξη της Μακεδονίας, μαζί με άλλες περιοχές άλλων χωρών, σε αλύτρωτη περιοχή[...]Εμείς δεν συμφωνούμε με την υποβάθμιση που γίνεται -και γίνεται σήμερα και εδώ, και από τον κύριο Πρωθυπουργό αλλά και από τον αρχηγό της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης- στους δύο άλλους όρους της Κοινότητας, πέραν από τον όρο που εμπεριέχει το όνομα Μακεδονία". Γνωρίζει ο Ελληνικός Λαός ότι ουσιαστικά και στο Σύνταγμα των Σκοπίων

²⁰⁴ Κων/νος Μητσotάκης (15.4.92), Στο ίδιο, σ. 5589-5590

θεμελιώνονται διεκδικήσεις σε βάρος της Ελλάδας; Αυτά δεν μας ενδιαφέρουν; Αυτά τα προέβαλε προς τα έξω η ελληνική εξωτερική πολιτική; Προέβαλε τις αναγκαίες αλλαγές που πρέπει να γίνουν; Προέβαλε την ανάγκη να δηλώσουν ρητά τα Σκόπια ότι δεν έχουν, αν θέλετε, μειονοτικές, ή άλλες αξιώσεις στην Ελλάδα; Γιατί τα αποσιωπούμε όλα αυτά;²⁰⁵

Το ΚΚΕ θεωρούσε ότι μετά τη διάσπαση της Γιουγκοσλαβίας η αναγνώριση «σλαβομακεδονικής εθνότητας» από την ΕΕ και τις ΗΠΑ ήταν δεδομένη. Γεγονός που εξέθετε ιστορικά τους εθνικόφρονες των περασμένων δεκαετιών που μονοπωλούσαν την πατριωτική έκφραση και θεωρούσαν τη σοσιαλιστική ιδεολογία εθνοπροδοτική, επικαλούμενοι τον ελληνικό εμφύλιο και το όραμα της ΚΟΜΙΝΤΕΡ τον Μεσοπόλεμο για «ανεξαρτητοποίηση της κομμουνιστικής Μακεδονίας».

Ποια, λοιπόν, είναι τα μεγάλα μας όπλα; Αφού είναι προδοσία η αναγνώριση του κράτους αυτού με αυτήν την ονομασία, αφού οι σύμμαχοί μας μας πρόδωσαν, αφού για 49 ολόκληρα χρόνια είμαστε στην Ελλάδα προδότες όλοι, που αναγνώρισαμε τη δημοκρατία της Μακεδονίας, αφού κάναμε αυτήν την προδοσία, επειδή στηρίξαμε τον Τίτο ενάντια στη Σοβιετική Ένωση και την Κομιντέρ, τότε τίθεται ζήτημα χρησιμοποίησης των μεγάλων όπλων, έστω και αργά. Δηλαδή μπαίνει, με αυτήν τη λογική, θέμα άμεσης αποχώρησης από το ΝΑΤΟ, καταγγελία κατά της ΕΟΚ. Και όχι μόνο καταγγελία, ίσως και κάτι περισσότερο. "Ιδού η Ρόδος, ιδού και το πήδημα." Ας σταματήσει, πάντως, η τακτική της γάτας με το ποντίκι. Τα ζητήματα είναι πολύ σοβαρά, για να παίζει κανείς μαζί τους για εκλογικές και κομματικές σκοπιμότητες. Θα επιθυμούσαμε να μη συνεχιστεί η συζήτηση στο έδαφος του πατριωτισμού και του μη πατριωτισμού. Φοβούμαστε ότι αυτή η συζήτηση επιχειρεί να κρύψει τον εθνικισμό ή, αντικειμενικά τουλάχιστον, αυτό το άρρωστο φαινόμενο, που συχνά πληρώνεται ακριβά. Το ΚΚΕ δεν δέχεται μαθήματα πατριωτισμού και μάλιστα, από κακούς δασκάλους. Το επαναλαμβάνω: Ή όλα τα όπλα της φαρέτρας και όχι χειροκροτήματα για το Μάαστριχτ ή δώστε απάντηση στην απλή απορία του Λαού που σας ρωτάει, που μας ρωτάει, αν θέλετε: "Γιατί τα λέτε αυτά τα μεγάλα κούφια λόγια, αφού, τελικά, θα πείτε, κάποια στιγμή, υπό κάποιες προϋποθέσεις και με την πάλη που διεξάγει η Χώρα μας το "ο γέγονε, γέγονε" Συνοψίζοντας, υποστηρίζουμε σχετικά με το ειδικό θέμα των Σκοπίων, να υπάρξουν διεθνείς εγγυήσεις για τη διασφάλιση των συνόρων. Να υπάρξει συμφωνία ότι δεν αναγνωρίζεται Μακεδονική μειονότητα. Να γίνει καθαρό από όλους ότι δεν υπάρχει Μακεδονική εθνότητα.²⁰⁶

Δύο χρόνια αργότερα και ενώ σοβούσε η κρίση στη Βοσνία η γραμματέας του Κομμουνιστικού Κόμματος, Αλέκα Παπαρήγα, μιλώντας στην Ολομέλεια της Βουλής, τον

²⁰⁵ Φώτης Κουβέλης (15.4.92), *Πρακτικά της Βουλή...*, ο.π., τόμος Ζ, σ. 5553, 5604-5605

²⁰⁶ Δημήτρης Κωστόπουλος (15.4.92), *Πρακτικά της Βουλής...*, ο.π., τόμος Ζ, σ. 5599

Ιανουάριο 1994, στηλίτευε όλα τα κόμματα για τους πολιτικούς τακτικισμούς που ακολούθησαν στο «μακεδονικό ζήτημα».

...όλα τα κόμματα στις 13 Απριλίου 1992 και στις 14 Ιουνίου 1992, πλην βεβαίως του ΚΚΕ, υπέγραψαν, συνυπέγραψαν και νομιμοποίησαν μια λαθεμένη και αδιέξοδη πολιτική, που το αδιέξοδο, τουλάχιστον, το αναγνώρισαν και οι προλαλήσαντες. Η διαφορά είναι μικρή. Τότε κυβέρνηση ήταν η Νέα Δημοκρατία. Προσπαθούσε να είναι πιο ευέλικτη, ενώ φαινομενικά ήταν αδιάλλακτη η τότε αντιπολίτευση, το ΠΑΣΟΚ και ο Συνασπισμός. Σήμερα που Κυβέρνηση είναι το ΠΑΣΟΚ, προσπαθεί να δείξει μια μεγαλύτερη ευελιξία και φαινομενικά αδιάλλακτη είναι η Νέα Δημοκρατία και η Πολιτική Άνοιξη. Απλώς άλλαξε ένα κόμμα και στη θέση, αντί του Συνασπισμού, βρίσκεται η Πολιτική Άνοιξη.²⁰⁷

Η Παπαρήγα διαφωνούσε και με την τακτική του Συνασπισμού ο οποίος, κατά την άποψη του κομμουνιστικού κόμματος, θεωρούσε ότι η κρίση στη Γιουγκοσλαβία ήταν απότοκος των εθνικισμών των λαών και όχι συνέπεια του ανταγωνισμού των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων. Ο Συνασπισμός προέκρινε τη διαχείριση του θέματος σε συνεργασία με την ευρωπαϊκή κοινότητα ενώ το ΚΚΕ, που δεν πίστευε στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα και είχε καταψηφίσει τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, θεωρούσε ότι η διευθέτηση του ζητήματος θα μπορούσε να επιτευχθεί ανάμεσα στα Σκόπια και την Αθήνα χωρίς καμία διεθνή διαμεσολάβηση.

Τα Βαλκάνια και η βαλκανική επέμβαση ήταν το δεύτερο πείραμα που πραγματοποιήθηκε ύστερα από τον Περσικό κόλπο... Ήταν το δεύτερο πείραμα για να υλοποιηθεί στην πράξη η νέα τάξη πραγμάτων, η πολιτική του διαίρει και βασιλεύει. Αυτήν την πολιτική του διαίρει και βασιλεύει, κανένα κόμμα στην Ελλάδα δεν την κατήγγειλε. Και σήμερα πανηγυρικά επιβεβαιώνεται το γεγονός ότι, συμβιβασμός δεν είναι η μη πρόταξη του θέματος του ονόματος. Συμβιβασμός δεν είναι να ζητάς από τη γειτονική δημοκρατία να σου δώσει εγγυήσεις, αφήνοντας σε δεύτερη μοίρα το θέμα του ονόματος που δεν αποτελεί από μόνο του απειλή στο βαθμό που έχει η γεωγραφική έννοια. Αυτό δεν είναι συμβιβασμός. Συμβιβασμός είναι να μην έχεις την τόλμη, τη θέληση, να καταγγείλεις αυτούς που υποκίνησαν τον πόλεμο στα Βαλκάνια, αυτούς που είναι υπεύθυνοι για την πυροδότηση των εθνικισμών και των σωβινισμών. Δυστυχώς, δεν είναι η πρώτη φορά και από την προηγούμενη Κυβέρνηση και από τη σημερινή που ακούσαμε, ότι ο πόλεμος στα Βαλκάνια οφείλεται σε εθνικά πάθη. Για άλλη μια φορά δηλαδή φορτώνονται στους λαούς οι ευθύνες ενός εμφύλιου και παρατεταμένου πολέμου που εξακολουθεί να βρίσκεται σε εξέλιξη. Ας μην ξεχνάμε όμως, ότι στη σημερινή φλεγόμενη περιοχή της Βοσνίας, έως πριν

²⁰⁷ Αλέκα Παπαρήγα (24.1.94), *Πρακτικά της Βουλής...*, ο.π., σ. 1850

λίγα χρόνια ζούσαν 3 εκατομμύρια μεικτές οικογένειες και καμιά διαφορά καταγωγής ή θρησκείας ή πολιτισμού δεν έφθανε για να οδηγήσει στον εμφύλιο.²⁰⁸

²⁰⁸ Αλέκα Παπαρήγα (24.1.94), Στο ίδιο, σ. 1850-1851

Υ.Η Σύνοδος της Λισαβόνας

Οι εξελίξεις στο «μακεδονικό ζήτημα», μετά τη απόρριψη του «πακέτου Πινέρο», την γνωμοδότηση Badinter και τις αναγνωρίσεις της πΓΔΜ με τη συνταγματική της ονομασία από τη Βουλγαρία, την Τουρκία και τις νεόκοπες πρώην γιουγκοσλαβικές δημοκρατίες, είχαν δημιουργήσει δυσμενές περιβάλλον για την ελληνική πλευρά. Ο Μητσοτάκης πάντως, λίγο πριν την αναχώρηση του για την άτυπο σύνοδο στο Γκιμαράες της Πορτογαλίας, επέμενε στην εκτίμηση ότι *«οι Ευρωπαίοι αντιλαμβάνονται ότι το θέμα της αλλαγής του ονόματος που θέτουμε εμείς είναι θέμα ύψιστης εθνικής σημασίας και ότι πρέπει οι χώρες της ΕΕ να επιδείξουν την αλληλεγγύη την οποία οφείλουν σε μία φίλη – σύμμαχο χώρα, που αποτελεί τακτικό μέλος της ευρωπαϊκής κοινότητας»*.²⁰⁹ Στην άτυπη σύνοδο των Ευρωπαίων ηγετών στο Γκιμαράες, στις αρχές Μαΐου, η θέση των εταίρων δεν ήταν τόσο ξεκάθαρη όσο θα επιθυμούσε η ελληνική πλευρά. *«Η κοινότητα είναι διατεθειμένη να αναγνωρίσει αυτό το κράτος ως κυρίαρχο και ανεξάρτητο μέσα στα υπάρχοντα σύνορά του και υπό όνομα που μπορεί να είναι αποδεκτό από όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη»*, ανέφερε το τελικό ανακοινωθέν.²¹⁰

Ενόψει της Συνόδου στη Λισαβόνα και με δεδομένο πλέον το αρνητικό κλίμα που δημιουργούσαν οι αλληπάλληλες αναγνωρίσεις της πΓΔΜ με τη συνταγματική της ονομασία, η ελληνική κυβέρνηση και ο ίδιος ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης, κινητοποιήθηκαν έντονα για την προβολή των ελληνικών θέσεων μέσω του Τύπου στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης, πιστός στο αφήγημα περί «τιτοϊκής κατασκευής του μακεδονικού έθνους» σε συνέντευξη τύπου σε Έλληνες και ξένους δημοσιογράφους, πέραν των ελληνικών ιστορικών επιχειρημάτων για το «μακεδονικό ζήτημα» επιχειρούσε να «πλήξει» την πΓΔΜ εκθέτοντας την στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ ως δυνητική κομμουνιστική απειλή. *«Η χρησιμοποίηση του ονόματος της Μακεδονίας από τη Δημοκρατία των Σκοπίων αποτελεί το τελευταίο κατάλοιπο του Σταλινισμού στην Ευρώπη... Το πρόβλημα των Σκοπίων πρέπει να λυθεί αμέσως επειδή κάθε περεταίρω καθυστέρηση θα αποβεί επιζήμια για τη σταθερότητα της περιοχής.»*²¹¹ Σε επιστολή του ο Έλληνας πρωθυπουργός προς τους Ευρωπαίους ηγέτες,

²⁰⁹ Κων/νος Μητσοτάκης (1992), *ΑΠΕ-ΜΠΕ* Δήλωση 1 Μαΐου

²¹⁰ Απόφαση Συμβουλίου υπουργών Εξωτερικών ΕΕ στις 3 Μαΐου 1992. (Βαληνάκης Γ. & Ντάλης. Σ., *Το ζήτημα...*, ο.π., σ. 94)

²¹¹ Κων/νος Μητσοτάκης (1992) *ΑΠΕ-ΜΠΕ*, Συνέντευξη Τύπου 8 Μαΐου. Ο Κων/νος Μητσοτάκης, λίγες ημέρες αργότερα προέβη σε αντίστοιχη δήλωση. «Αυτή τη δημοκρατία την έφτιαξαν το 1945 ο Στάλιν με τον Τίτο για να εξυπηρετήσουν τα σχέδια του κομμουνισμού. Την εποχή εκείνη που ήταν η εξάπλωση της επιρροής του στην περιοχή της Ελλάδας με έξοδο τη Θεσσαλονίκη και αποτέλεσε τη δημιουργία αυτής της δημοκρατίας, που για πρώτη φορά το 1945 πήρε το ελληνικό όνομα της Μακεδονίας. Το έναυσμα για την έκρηξη του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα που το πληρώσαμε με δεκάδες χιλιάδες ανθρώπους που θυσιάστηκαν και με βαρύτερες

στις 18 Ιουνίου 1992 παραμονές της Συνόδου στη Λισσαβόνα, αφού διατύπωνε τις ελληνικές θέσεις για το τι σημαίνει για το ελληνικό έθνος η παραχώρηση του όρου «Μακεδονία» κατέληγε: «έχει έρθει η ώρα να πούμε στα Σκόπια ότι η Σοβιετική Ένωση άλλαξε το όνομα της για να ξεφύγει από το παρελθόν της».²¹²

Στις 26-27 Ιουνίου πραγματοποιήθηκε η Σύνοδος Κορυφής στη Λισσαβόνα. Το ευρωπαϊκό συμβούλιο επανέλαβε τη θέση που είχε λάβει η Κοινότητα και τα κράτη μέλη της στις 16 Δεκεμβρίου 1991, λαμβάνοντας υπόψη τα όσα ειπώθηκαν στις αρχές του περασμένου Μαΐου στην άτυπη σύνοδο στο Γκιμαράες. Συνοπτικά η ΕΕ εξέφραζε την πρόθεσή του «να αναγνωρίσει τη Δημοκρατία αυτή μέσα στα υφιστάμενα σύνορά της σύμφωνα με τη δήλωση της 16^{ης} Δεκεμβρίου υπό μία ονομασία που δε θα περιλαμβάνει τον όρο Μακεδονία».²¹³ «Αυτό που θα ήθελα να πω ότι γυρίζω πλήρως ικανοποιημένος. Πετύχαμε μία σημαντική εθνική νίκη. Είναι μεγάλη μέρα για την Ελλάδα σήμερα. Ενωμένος ο λαός με την κυβέρνησή του επικεφαλής κέρδισε κρίσιμη εθνική μάχη. Όταν είμαστε ενωμένοι είμαστε δυνατοί.»²¹⁴

Ο Μητσοτάκης σε πανηγυρικό κλίμα υποστήριζε ότι έφερε εις πέρας την εντολή του Συμβουλίου των πολιτικών αρχηγών πείθοντας την ευρωπαϊκή κοινότητα να μην αναγνωρίσει κράτος με το όνομα «Μακεδονία», όπως ανέφερε η κοινή δήλωση της Λισσαβόνας. Ο Ανδρέας Παπανδρέου, εν αντιθέσει με τη Μαρία Δαμανάκη που χαρακτήριζε «θετική»²¹⁵ την απόφαση της Λισσαβόνας, είχε διαφορετική άποψη για το αποτέλεσμα της Συνόδου: «[...]καλό είναι να είμαστε επιφυλακτικοί στις ερμηνείες που θα δοθούν. Ουσιαστικά το θέμα της ονομασίας των Σκοπίων δεν έχει λυθεί επίσημα.»²¹⁶ Η επιφυλακτικότητα της αντιπολίτευσης στις δηλώσεις Μητσοτάκη οφειλόταν στα πεπραγμένα της προηγούμενης περιόδου. Η αναγνώριση του νέου κράτους ήταν γεγονός και η μόνη διαφορά, λόγω της ελληνικής αντίδρασης, αφορούσε στην εκκρεμότητα για την ονομασία της πΓΔΜ και των συνδηλώσεων που εκείνη επιφέρει.

Η απόφαση της Λισσαβόνας προκάλεσε αντιδράσεις στη πΓΔΜ. Τον Αύγουστο 1992 υιοθέτησαν το δεκαεξάκτινο αστέρι της Βεργίνας σε κόκκινο φόντο στη σημαία τους, ενώ την ίδια ώρα οι εθνικιστικές φωνές στην πΓΔΜ δυνάμωναν εναντίον της ελληνικής κυβέρνησης. Ο

οικονομικές ζημιές. Έτσι είναι τουλάχιστον περίεργο αυτή την ώρα να μας ρωτούν «γιατί είμαστε ευαίσθητοι» (*EPT*, Δήλωση Κων/νου Μητσοτάκη, 31.5.1992)

²¹² Επιστολή του Κων/νου Μητσοτάκη προς τους ηγέτες της ΕΕ, στις 23 Ιουνίου 1992. (Βαληνάκης Γ. & Ντάλης Σ., *Το ζήτημα...*, ο.π., σ. 97-99)

²¹³ Συμπεράσματα της προεδρίας από το ευρωπαϊκό συμβούλιο-Δήλωση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για την πρώην Γιουγκοσλαβία (Παράρτημα II). (Στο ίδιο, σ. 101)

²¹⁴ Κων/νος Μητσοτάκης (1992) *EPT* Δήλωση στις 30 Ιουνίου

²¹⁵ «Οι αποφάσεις της Συνόδου Κορυφής στη Λισσαβόνα σηματοδοτούν σημαντικές εξελίξεις για τα εθνικά θέματα. Δεν έχουμε δει το κοινό ανακοινωθέν αλλά αν οι δηλώσεις του πρωθυπουργού αποδίδουν την πραγματικότητα τότε οι αποφάσεις σηματοδοτούν μία θετική εξέλιξη». (Μαρία Δαμανάκη (1992) *EPT* Δήλωση, στις 30 Ιουνίου)

²¹⁶ Ανδρέας Παπανδρέου (1992) *EPT* Δήλωση στις 30. Ιουνίου.

πρόεδρος Γκλιγκόροφ απέστειλε επιστολή διαμαρτυρίας στους Ευρωπαίους ηγέτες και επιστολή στο γενικό Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών, Μπούτρος Γκάλι, ζητώντας την επίσπευση της αναγνώρισης της ανεξαρτησίας. Ο Γκλιγκόροφ υποστήριζε ότι η μη αναγνώριση της ανεξαρτησίας της χώρας του δημιουργούσε προβλήματα στο εσωτερικό της και εγκυμονούσε κινδύνους για τη σταθερότητα της περιοχής.

Η κατάσταση στην πΓΔΜ είχε επιδεινωθεί ιδιαίτερα μετά την απόφαση της Ελλάδας, στις 21 Αυγούστου να σταματήσει τις εξαγωγές πετρελαίου ως αντίποινα στην ιδιοποίηση του συμβόλου του ήλιου της Βεργίνας στη σημαία της πΓΔΜ. Στο άτυπο συμβούλιο των Ευρωπαίων ηγετών στο Μπέρμιγχαμ, με αφορμή την αποδοχή του εφαρμοστικού κανονισμού της ΕΕ για τις εμπορικές συναλλαγές με τη πΓΔΜ, το θέμα ξαναήρθε στη δημοσιότητα με την καθιερωμένη κριτική της αξιωματικής αντιπολίτευσης στην κυβέρνηση για τους χειρισμούς της στο «μακεδονικό ζήτημα». «Αυτή η πράξη ανοίγει διάπλατα την πόρτα για de facto αναγνώριση των Σκοπίων ως Δημοκρατία της Μακεδονίας», διαμαρτυρόταν ο Ανδρέας Παπανδρέου.²¹⁷

Σύμφωνα με την έκθεση του ειδικού διαμεσολαβητή Robin O’Niel που είχε ορίσει η βρετανική προεδρία της ΕΕ για την επίλυση του ονοματολογικού ζητήματος, από τον περασμένο Ιούλιο η κατάσταση στην πΓΔΜ κρινόταν «επικίνδυνη» εξαιτίας της μη αναγνώρισης της. Η οικονομία βυθιζόταν, υπήρχε εσωτερική αναταραχή, ενώ ιδιαίτερη ανησυχία προκαλούσαν οι βίαιες και αιματηρές συγκρούσεις ανάμεσα στις σερβικές δυνάμεις και τους αυτονομιστές της πΓΔΜ. «Η πΓΔΜ δεν μπορεί να σκεφτεί άλλη ονομασία για τον λόγο ότι ο όρος «Μακεδονία» περιγράφει ακριβώς την εθνική ταυτότητα της πλειοψηφίας του πληθυσμού, περιγράφει την ακριβή γεωγραφική κατάσταση της Δημοκρατίας, ενώ το όνομα έχει γίνει αποδεκτό από όλες τις μειονότητες» τόνιζε ο πρόεδρος της πΓΔΜ στον Βρετανό διαμεσολαβητή κατά τις επαφές τους το δεύτερο εξάμηνο του 1992. Υπό αυτό το πρίσμα, η πρόταση της πΓΔΜ για την ονομασία ήταν «Δημοκρατία της Μακεδονίας (Σκόπια)», όνομα που δε θα απαιτούσε συνταγματική αναθεώρηση. Στα συμπεράσματα της έκθεσης O’Niel, στις 10 Δεκεμβρίου 1992, αναφερόταν ότι «το ευρωπαϊκό συμβούλιο θα πρέπει να προχωρήσει υπό το φως της πρότασης της πΓΔΜ και υπό τον φόβο ότι η διεθνής κατάσταση στα νότια Βαλκάνια επιδεινώνεται και η εσωτερική κατάσταση στη πΓΔΜ γίνεται πιο ασταθής ως αποτέλεσμα των οικονομικών και πολιτικών που πηγάζουν από τη μη αναγνώριση της Δημοκρατίας».²¹⁸

Στη Σύνοδο Κορυφής του Εδιμβούργου, στις 10-11 Δεκεμβρίου 1992, οι Ευρωπαίοι ηγέτες στο κοινό ανακοινωθέν δεν ανέφεραν λέξη για το ονοματολογικό ζήτημα. Είναι σαφές ότι πρωτίστως ενδιαφέρονταν για την επιβίωση της πΓΔΜ και της ένταξης της στους δυτικούς θεσμούς. Χαιρέτισαν την υπ’ αριθμόν 795 απόφαση του ΟΗΕ για εγκατάσταση ειρηνευτικής δύναμης στην πΓΔΜ και ενέκριναν οικονομική συνδρομή ύψους 50 εκατομμυρίων ECU ως

²¹⁷ Ανδρέας Παπανδρέου (1992) *EPT* Δήλωση στις 27 Οκτωβρίου

²¹⁸ Έκθεση του ειδικού απεσταλμένου της βρετανικής προεδρίας, Robin O’Niel για το ονοματολογικό ζήτημα (Βαληνάκης Γ. & Ντάλης Σ., *Το ζήτημα...*, ο.π., σ. 111- 122

ανθρωπιστική και τεχνική βοήθεια στη χώρα.²¹⁹ Σε ό,τι αφορά στο ζήτημα της ονοματολογικής διαφοράς η ευρωπαϊκή κοινότητα απέφευγε να τοποθετηθεί, αναμένοντας τη στάση των μελών του συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ στο αίτημα εισδοχής της πΓΔΜ. Η επιστολή του Γάλλου υπουργού Εξωτερικών, Ρολάν Ντυμά προς τον Έλληνα πρωθυπουργό, στις 3 Ιανουαρίου 1993, με την οποία τον καλούσε να βρει μια λύση υπό την αιγίδα του ΟΗΕ γιατί «η κατάσταση που έχει δημιουργηθεί δεν είναι «υγιής»»,²²⁰ ήταν ενδεικτική των προθέσεων των Ευρωπαίων.²²¹

Τελικώς, απεδείχθη ότι η απόφαση της Λισαβόνας, πάνω στην οποία εξακολουθούσε η κυβέρνηση να επιδιώκει ονομασία χωρίς τον όρο «Μακεδονία», είχε ανασταλεί μιας και το μείζον για την ευρωπαϊκή κοινότητα ήταν η αναγνώριση της ανεξαρτησίας της πΓΔΜ και το θέμα του ονόματος ήταν θεωρείτο «δευτερευούσης» σημασίας. *«Το πρόβλημα μας δεν είναι η αναγνώριση των Σκοπίων, αλλά το όνομα «Μακεδονία»,* δήλωνε στις αρχές Ιανουαρίου 1993 ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης.²²² Η ελληνική κυβέρνηση αντιλαμβανόταν ότι η ΕΕ ουσιαστικά υποβάθμιζε το υψίστης σημασίας εθνικό ζήτημα για την Ελλάδα σε διμερή διαφορά Αθήνας-Σκοπίων, η οποία θα μπορούσε είτε να εκκρεμεί ως διμερές πρόβλημα είτε να επιλυθεί υπό την αιγίδα του ΟΗΕ. *«Τα Σκόπια... Ο Γκλιγκόροφ επιμένει στην αδιαλλαξία του και δημιουργείται μια επικίνδυνη κατάσταση για όλους. Τα δεδομένα μεταβάλλονται θα δώσουμε τη μάχη στον ΟΗΕ για να επιτευχθεί ο εθνικός μας στόχος. Αυτή τη δημοκρατία τη θέλουμε, είμαστε ειρηνική χώρα, δε θέλουμε πόλεμο, προκλήσεις, να κρατούν στο Σύνταγμά τους αλυτρωτικές αναφορές, να κρατούν τα ελληνικά σύμβολα να οδηγούν τα πράγματα στα άκρα. Η μάχη είναι δύσκολη θέλουμε δίκαιη λύση».*²²³ Οι δηλώσεις Μητσοτάκη προοικονομούσαν ότι η Ελλάδα θα οδηγούταν σε διμερείς συζητήσεις με την πΓΔΜ για την εύρεση συμβιβαστικής λύσης για το όνομα η οποία προφανώς δε θα μπορούσε να μην περιλαμβάνει τον όρο «Μακεδονία». Η ελληνική κυβέρνηση βρισκόταν σε δεινή θέση αφού η ίδια, η αξιωματική αντιπολίτευση, τα Μέσα Ενημέρωσης και οι δημοσιολόγοι ειδήμονες τα τελευταία περίπου δύο χρόνια είχαν καταστεί και είχαν καταστήσει την ελληνική κοινωνία, όμηρους της εθνικιστικής ιδεολογίας.

Η άποψη πως εμείς είμαστε οι ιδιοκτήτες του όρου "Μακεδονία" για λόγους ιστορίας, για λόγους δηλαδή που μπορεί να διαγράφουν και τη γεωγραφία, είναι δυνατόν να εμπνέει εμάς τους Έλληνες, δεν πείθει όμως κανέναν τρίτο. Όλοι, χωρίς εξαίρεση, μας λένε: η ιστορία, ο Φίλιππος, ο Μέγας Αλέξανδρος, είναι δικά σας -αυτό λέει και ο Γκλιγκόροφ- όμως

²¹⁹ Απόσπασμα των Συμπερασμάτων της προεδρίας από τη σύνοδο του ευρωπαϊκού συμβουλίου στο Εδιμβούργο, στις 11-12 Δεκεμβρίου (Στο ίδιο, σ. 123-124)

²²⁰ Στο ίδιο, σ. 127-128

²²¹ Στην ίδια γραμμή κινείται και πρόταση του πρώην Γάλλου προέδρου, Φρανσουά Μιτεράν, ο οποίος συνιστούσε την παραπομπή του θέματος στον ΟΗΕ

²²² Κων/νος Μητσοτάκης (1993) *ΕΡΤ Δήλωση* στις 4 Ιανουαρίου

²²³ Κων/νος Μητσοτάκης (1993) Στο ίδιο Δήλωση στις 17 Ιανουαρίου

το έδαφος της Μακεδονίας μοιράστηκε στα τρία. Είναι στο 53% δικό σας και το 38% είναι έδαφος των Σκοπίων. Κανείς κατά συνέπεια, δεν μπορεί να οικειοποιηθεί μόνος το όνομα. Γι' αυτό και η μετατόπιση του ελληνικού αιτήματος αποκλειστικά στο όνομα και η παραγνώριση των δύο άλλων όρων, που θα υποχρέωναν τα Σκόπια να εγκαταλείψουν την παραφροσύνη του εθνικιστικού επεκτατισμού τους, καταδίκασε την ελληνική πολιτική στο σημερινό ναυάγιο. Η σημερινή συζήτηση είχε ένα μεγάλο ηττημένο: Το σύστημα του δικομματισμού. Στα γρανάζια της τυφλής διαπάλης για την εξουσία, τα δύο Κόμματα μπέρδεψαν και τα εθνικά θέματα.²²⁴

²²⁴ Λεωνίδας Κύρκος (29.3.93), *Πρακτικά της Βουλής Συζήτηση της Πρότασης Δυσπιστίας που κατέθεσε το κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης κατά της κυβέρνησης Μητσοτάκη*, τόμος ΣΤ, σ. 5330-5331

VI. Το Μακεδονικό στον ΟΗΕ

Η ελληνική κυβέρνηση κατέθεσε στα Ηνωμένα Έθνη στις 25 Ιανουαρίου 1993 μνημόνιο με τις θέσεις της προκειμένου να μη γίνει δεκτό το αίτημα της πΓΔΜ. Παράλληλα, ο αρχηγός της Αξιωματικής αντιπολίτευσης διαμαρτυρόταν με επιστολή του στον πρόεδρο του γερμανικού κόμματος SPD για την πρόταση του να αναγνωριστεί η πΓΔΜ με το όνομα «Μακεδονία-Σκόπια». Στην εθνικιστική ρητορική αυτή η λύση της σύνθετης ή διπλής ονομασίας ισοδυναμούσε με «προδοσία».

Πολλοί λένε ότι το όνομα είναι δευτερεύον, ότι σημασία έχει να μην τίθενται θέματα μειονότητας των Σκοπιανών στον ελληνικό χώρο της Μακεδονίας, να μην υπάρχουν επεκτατικές διατάξεις στο Σύνταγμα και το θέμα των συμβόλων, του ηλίου κ.λπ. Όμως πρέπει να καταστεί σαφές προς όλους ότι οποιαδήποτε υπονομευτική και αποσταθεροποιητική κίνηση των Σκοπίων –αυτό το φυτεμένο σκόπιμα κρατίδιο– δεν θα είχε καμιά σημασία και συνέπεια, αν δεν υπήρχε στην ονομασία του η χρήση του όρου "Μακεδονία", της λέξης Μακεδονία. Είναι η πηγή του προβλήματος, είναι το πρόβλημα. Και είναι λάθος, όσοι θεωρούν ότι είναι το θέμα δευτερεύον και υπάρχουν εκείνοι που το θεωρούν δευτερεύον.²²⁵

Αυτή ήταν και η θέση του ΠΑΣΟΚ στο εσωτερικό της χώρας, διότι στο εξωτερικό εμφανιζόταν να πράττει μία πιο ρεαλιστική προσέγγιση. Ο Ανδρέας Παπανδρέου ανέβαζε τους αντιπολιτευτικούς τόνους. Στην κριτική του στα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής της κυβέρνησης ένεκα του στόχου της ΟΝΕ, περιέλαβε και το «μακεδονικό ζήτημα» καθώς η έκβασή του, με δεδομένες τις επιταγές του εθνικού φρονήματος, είχε προκαλέσει ένα κλίμα ηττοπάθειας στην ελληνική κοινωνία. Αν η ελληνική κυβέρνηση αποδεχόταν μία συμβιβαστική λύση είναι σαν να αποκήρυσσε την ιστορία του ελληνικού έθνους με την παραχώρηση της Μακεδονίας στο χωρίς ιστορικές ρίζες εθνικό κατασκεύασμα της πΓΔΜ. Η αποδοχή ισοδυναμούσε με αναγνώριση του «μακεδονικού έθνους», ενέργεια απαγορευτική καθ' όλη τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα. Η σωτηρία της ιστορικής κληρονομιάς, της κεντρικής πολιτισμικής συνιστώσας του έθνους κρινόταν από το αν η ονομασία του γειτονικού κράτους περιλαμβάνει ή όχι το όρο «Μακεδονία» αφού οι ερμηνείες αυτής της χρήσης διερρήγγυαν τη συνέχεια στον χρόνο του ελληνικού έθνους αλλά και την ενότητα του. Με βάση το εθνικό αφήγημα ότι το «μακεδονικό έθνος» είναι ένα κομμουνιστικό κατασκεύασμα του Τίτο η χρήση του όρου «Μακεδονία» επανέφερε με διχαστικό τρόπο μνήμες του παρελθόντος.

Αυτό το κράτος ήθελαν να κάνουν οι τότε κομμουνιστές Έλληνες που μάχονταν εναντίον της Ελλάδος με την παρότρυνση του Τίτο και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης για την απελευθέρωσή της τάχα από τις τότε "φασιστικές" δυτικές δυνάμεις της Ευρώπης, με απώτερο σκοπό και στόχο την εγκαθίδρυση "Μακεδονικού Κράτους" με πρωτεύουσα τη Θεσσαλονίκη.²²⁶

²²⁵ Ανδρέας Παπανδρέου (27.3.93), Στο ίδιο, σ. 5226-5227)

²²⁶ Αναστάσιος Καραμάριος (28.3.93), Στο ίδιο, σ. 5265

Το «Σκοπιανό», όπως είχε καθιερωθεί στην πολιτική και λαϊκή ορολογία, μετά τον Αύγουστο του 1992 δεν απασχόλησε με την ίδια ένταση τα Μέσα Ενημέρωσης.²²⁷ Σε κοινοβουλευτικό επίπεδο, με εξαίρεση μεμονωμένες ερωτήσεις²²⁸ βουλευτών του ΠΑΣΟΚ διεξήχθη αναλυτική συζήτηση στην Ολομέλεια της Βουλής. Τον Μάρτιο 1993, παραμονές της απόφασης του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ για το αίτημα της πΓΔΜ και με νέο δεδομένο ότι η Ελλάδα θα έπρεπε να δηλώσει αν δέχεται τη διαδικασία διαλόγου υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, διεξήχθη η τελευταία συζήτηση στην Ολομέλεια για το Μακεδονικό πριν την αναγνώριση της πΓΔΜ από τα Ηνωμένα Έθνη στις 7 Απριλίου. Αφορμή αποτέλεσε η πρόταση δυσπιστίας που κατέθεσαν οι βουλευτές του ΠΑΣΟΚ για τους χειρισμούς της κυβέρνησης στην οικονομία και τα εθνικά θέματα. Στη συνεδρίαση η κυβέρνηση Μητσοτάκη δέχθηκε τα πυρά και της αντιπολίτευσης αλλά και βουλευτών της συμπολίτευσης.

Σήμερα δε βαδίζουμε σε συμβιβασμό. Βαδίζουμε σε "Βατερλό". Αυτό πρέπει να το αντιληφθούμε. Μόνο όσοι αγνοούν την ιστορία, μπορούν να σκέφτονται έτσι.²²⁹

Η περιβόητη δήλωση του πρωθυπουργού, Κωνσταντίνου Μητσοτάκη ότι σε «10 χρόνια θα έχει ξεχαστεί το ζήτημα του ονόματος» θεωρείτο από την αξιωματική αντιπολίτευση εθνικά ατιμωτική, ανακόλουθη με την ιστορική απαράβατη απόφαση του Συμβουλίου των πολιτικών αρχηγών

Κανείς δεν περιμένει στην πραγματικότητα την ελληνική απάντηση, μιλάμε για ΟΗΕ. Η όλη εξέλιξη ως τώρα και στη συνέχεια, έχει εξαρτηθεί στην πράξη από τη στάση των Σκοπίων και μόνο. Αυτό το κατορθώσαμε. Κατορθώσαμε με την πολιτική μας να δώσουμε διεθνές status στον κ. Γκλιγκόροφ. Ο κ. Μητσοτάκης όχι μόνο έχει αποδεχθεί τη διαιτησία αυτή, τη διαμεσολάβηση, εκ προοιμίου, αλλά εξήγγειλε ήδη και την ελληνική

²²⁷ Ο ρόλος των ΜΜΕ υπήρξε καταλυτικός, αφού προέβαλλαν συστηματικά στοιχεία που ευνόησαν σημαντικά την ταχύτατη αναμόρφωση της εθνικής ταυτότητας και των αντιλήψεων περί εθνικού συμφέροντος καθώς και την παγίωση στερεοτυπικών απόψεων σχετικά με την επιχειρηματολογία για την επίλυση του «μακεδονικού ζητήματος». Το «μακεδονικό ζήτημα» ανέβαινε ως θέμα στην ιεραρχία της ενημέρωσης, ανάλογα με τις εξελίξεις και τις προθέσεις των πολιτικών κομμάτων, επί το πλείστον της ΝΔ και ΠΑΣΟΚ. Τον Δεκέμβριο του 1991 στον έντυπο Τύπο υπήρξαν συνολικά 102 δημοσιεύματα. Το 1992, χρονιά κατά την οποία εξελίσσεται η διαμάχη, καταγράφηκαν 1351 δημοσιεύματα ενώ από τον Ιανουάριο του 1993 μέχρι την αναγνώριση της πΓΔΜ δημοσιεύθηκαν 430 άρθρα. (Αρμενάκης Α., Γκοτσόπουλος Θ., Δεμερτζής Ν., Παναγιωτοπούλου Ρ., Χαραλάμπης Δ., *Ο εθνικισμός στον ελληνικό Τύπο-Το μακεδονικό ζήτημα κατά την περίοδο Δεκέμβριος 1991-Απρίλιος 1993*, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1996, τεύχος 89-90, σ. 188-231)

²²⁸ Επίκαιρη ερώτηση του βουλευτή ΠΑΣΟΚ, Βουνάτσου στις 17 Μαρτίου 1993 «σχετικά με την υιοθέτηση από το Συμβούλιο Υπουργών Εξωτερικών της ΕΟΚ, της χρήσης των αγγλικών "F.V.R. of MACEDONIA" στις σφραγίδες των εμπορικών αποστολών κατά παράβαση των αποφασισθέντων στην Λισαβόνα..» 17/3/1993 (*Πρακτικά της Βουλής...*, ο.π., τόμος Στ, σ. 4879)

²²⁹ Απόστολος Ανδρουλάκος (27.3.93), Στο ίδιο, σ. 5325

συμφωνία για το κατά τη γνώμη του πιθανό αποτέλεσμα: Βόρεια Μακεδονία, Άνω Μακεδονία, Νέα Μακεδονία ή κάτι παρόμοιο. Έκαψε μόνος του όλα τα χαρτιά, για να μας οδηγήσει σήμερα στο συμβιβασμό ως τη μόνη λύση. Άλλωστε, το σύστημα δεν τον απασχολεί ιδιαίτερα, αφού όπως δήλωσε ο ίδιος, ποιος θυμάται μετά από 1, ή 5 ή 10 χρόνια. Ποιος θυμάται!

(Χειροκροτήματα από την Πτέρυγα του ΠΑ.Σ.Ο.Κ.)

Πρόκειται για δήλωση μνημείο πραγματικά. Η μνήμη όμως, κύριε Μητσοτάκη, κύριοι της Νέας Δημοκρατίας, είναι προϋπόθεση για τη διατήρηση της ταυτότητας ενός λαού, ενός έθνους. Και η ιστορία εκδικείται, όταν δεν υπάρχει μνήμη. Είναι δυνατό να στέλνεις δημοσίως και επισήμως μήνυμα στο μεσολαβητή ότι ένα σύνθετο όνομα που δεν θα είναι μόνο Μακεδονία, είναι μια λύση παραδεκτή που δεν θίγει τα εθνικά μας συμφέροντα; Αυτή ακριβώς ήταν η δήλωση του κ. Μητσοτάκη στις 13 Φεβρουαρίου για να προετοιμάσει το κλίμα για όσα συμβαίνουν σήμερα. Από αυτήν τη δήλωση δεν θα ξεφύγει ποτέ ο κ. Μητσοτάκης. Τέτοιες δηλώσεις σε κυνηγούν μια ζωή. Αλλά, δυστυχώς, με τέτοιες δηλώσεις και τέτοιους ολέθριους χειρισμούς σύρει τη Χώρα δέσμια για να έχουμε κατακτήσει σήμερα εμείς αιχμάλωτοι των Σκοπίων.²³⁰

Η Δαμανάκη, παρότι είχε διαφορετική άποψη για την σημασία του ονόματος στο «μακεδονικό ζήτημα» αντιπολιτευόταν την κυβέρνηση μέσω της κριτικής στον παραιτηθέντα υπουργό Αντώνη Σαμαρά, προκαλώντας την αντίδραση Μητσοτάκη.

Ο κ. Σαμαράς δεν ενδιαφερόταν για τίποτα άλλο εκτός από το όνομα. Και μπορεί να εμφανίστηκε μετά από κείνη τη Σύνοδο της Κοινότητας στις 16 Δεκέμβρη, που διέλυσε τη Γιουγκοσλαβία, ως θριαμβευτής, μπορεί να μιλούσε για τους περίφημους τρεις όρους που κατά την άποψή του έλυναν το πρόβλημα, αλλά είχε αποκρύψει από τον Ελληνικό Λαό ότι ουσιαστικά η Κοινότητα δεν είχε από τότε δεχθεί αυτό το οποίο εκείνος ερμήνευε ότι δηλαδή το κράτος των Σκοπίων θα αναγνωριζόταν με ένα όνομα το οποίο δεν θα περιείχε ούτε τη λέξη "Μακεδονία" ούτε τα παράγωγα. Άλλα έλεγε εδώ στην Ελλάδα και άλλα αποδείχθηκε ότι υπήρχαν από το πακέτο Πινέιρο το οποίο εμείς είδαμε για πρώτη φορά στη σύσκεψη των Αρχηγών των Κομμάτων.

Μητσοτάκης Κων/νος (πρόεδρος της κυβέρνησης): Σήμερα θα ήθελα να ξέρω, τι λέει επιτέλους ο Συνασπισμός. Πέραν του ότι δεν μας εμπιστεύεστε και θα προτιμούσατε να τα χειριστείτε εσείς η ίδια τα θέματα -δικαίωμά σας να το θέλετε- εγώ ερώτησα αν ο Συνασπισμός είναι υπέρ ή κατά της πρότασης που μας κάνουν τα Ηνωμένα Έθνη. Δηλαδή να πούμε ναι ή να πούμε όχι; Λυπάμαι, δεν μπορώ να σας παρακαλέσω να γίνετε Πρωθυπουργός, κυρία Δαμανάκη, και να πάτε στη θέση μου. Αλλά, την απάντηση την ήθελα να την ακούσω και δεν την άκουσα. Είστε υπέρ ή κατά, να δεχθούμε ή να απορρίψουμε, εκ των πραγμάτων όπως είναι σήμερα, την πρόταση των Ηνωμένων Εθνών; Και ρώτησα, η θέση την οποία υποστηρίξατε τότε και στην οποία τόσο ευφήμως αναφερθήκατε, εξακολουθεί να είναι θέση του Συνασπισμού; Διότι έχω την εντύπωση ότι άλλαξε η θέση σας. Είναι δύσκολο να παρακολουθήσει κανείς τις Οβιδιακές μεταμορφώσεις μέσα στους κόλπους σας, αλλά μένω με την εντύπωση ότι άλλαξε.²³¹

²³⁰ Ανδρέας Παπανδρέου (27.3.93), Στο ίδιο, σ. 5227

²³¹ Μαρία Δαμανάκη (27.3.93), *Πρακτικά της Βουλής...*, ο.π, τόμος ΣΤ, σ. 5244

Οι τοποθετήσεις των βουλευτών που μίλησαν κατά την τριήμερη συζήτηση στη Βουλή στα τέλη Μαρτίου 1993 είναι ενδεικτικές του εθνικού παροξυσμού και λαϊκισμού στον πολιτικό λόγο της εποχής.

Οι Σκοπιανοί έχουν αναγάγει το ελληνικό όνομα Μακεδονία σε απόλυτο, κυρίαρχο κρατικό, ιδεολογικό, εθνικό και σε πολιτιστικό τους όπλο. Έχουν δηλαδή μετατρέψει το γεωγραφικό όρο σε εθνολογικό όρο. Η λοιπόν διατηρούν τον όρο Μακεδονία στην ονομασία τους και δι' αυτού θα προσπαθούν γενιά με γενιά, γενιές με γενιές, να επεκταθούν γεωγραφικά και να δημιουργούν ανύπαρκτες μειονότητες στα γειτονικά κράτη, ή σήμερα θα τους αφαιρέσουμε αυτό το όπλο και τότε μόνο θα καταπέσουν τόσο οι αλυτρωτικές τους διαθέσεις, όσο και οι μειονοτικές τους διεκδικήσεις.²³²

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η τοποθέτηση Θεόδωρου Πάγκαλου ο οποίος μετά τις εκλογές του Οκτωβρίου 1993 χειρίστηκε το θέμα από τη θέση του αναπληρωτή υπουργού Εξωτερικών.

Ξέρετε τι θα γίνει; Ξέρετε ποιό είναι το αδιέξοδο στο οποίο οδηγήσατε τη Χώρα μας; Τώρα θα έλθουν τα Σκόπια και θα πουν ότι δεν αναγνωρίζουν κανένα θέμα από την πλευρά της Ελλάδος, αλλά αντιθέτως θέτουν θέμα μακεδονικής μειονότητας στην Ελλάδα, θέτουν θέμα περικλείστου χώρας και ζητούν διέξοδο στη Θεσσαλονίκη, θέτουν θέμα -το εδήλωσαν επίσημα χθές-αναθεώρησης της συνθήκης του Βουκουρεστίου που προβλέπει τα σύνορα μεταξύ Βουλγαρίας-Γιουγκοσλαβίας και Ελλάδος. Και θα πουν ότι επι των θεμάτων που θέτουν ζητούν να υποχωρήσει η Ελλάδα. Αυτή είναι η κατάσταση την οποία καλείσθε να επικυρώσετε με την ψήφο σας.

(Χειροκροτήματα από την Πτέρυγα του ΠΑΣΟΚ)²³³

Ο Μιχάλης Παπακωνσταντίνου ο οποίος από τις 8 Αυγούστου 1992 είχε τοποθετηθεί στη θέση του υπουργού Εξωτερικών, έχοντας γνώση του θέματος, αναρωτιόταν:

Καμιά φορά διερωτώμαι, απορώ εγώ ο ίδιος πώς ναι γιατί δεν ανησυχούσαμε για τον "κίνδυνο" και την "απειλή" τότε με μια Γιουγκοσλαβία 23 εκατ., η οποία ακολουθούσε ακριβώς την πολιτική που σήμερα ακολουθούν τα Σκόπια. Και σήμερα βλέπουμε ένα "κίνδυνο", μια "απειλή", όπως θέλετε πέστε τον, μην παίρνετε αυτές τις λέξεις ακριβώς με την έννοια τους, από ένα κράτος των 2 εκατ. Το επιχείρημα ότι τότε αποτελούσε τμήμα της Γιουγκοσλαβίας δεν είναι πειστικό. Ήταν μια ομόσπονδη κρατική οντότητα. Και τότε με τη χρησιμοποίηση του ονόματος "Μακεδονία" και με συνταγματικές δυνατότητες τις οποίες χρησιμοποίησε επανειλημμένα, προέβη σε συνάψεις πολιτιστικών και εμπορικών συμφωνιών με τρίτα κράτη, αλλά, κατά το Σύνταγμα το Γιουγκοσλαβικό το παλιό, με τη συμμετοχή που είχε στο Συμβούλιο των

²³² Χρήστος Πάχτας (28.3.93), Στο ίδιο, σ. 5280

²³³ Θεόδωρος Πάγκαλος (29.3.93), Στο ίδιο, σ. 5292

Προέδρων της Ομοσπονδίας, ήταν σε θέση να επηρεάσει και επηρέαζε κατά το σύνταγμα την εξωτερική πολιτική του Βελιγραδίου κάθε ομόσπονδη δημοκρατία για τις συνοριακές μ' αυτή χώρες. Με άλλα λόγια η Κροατία για τις σχέσεις με την Ιταλία και την Αυστρία, τα Σκόπια για τις σχέσεις με την Ελλάδα Βουλγαρία, Αλβανία κ.ο.κ. Βεβαίως αυτοί επιδίωκαν να κατασκευάσουν μια εθνότητα, η οποία θα τους διέκρινε από τους άλλους λαούς. Θα μου επιτρέψετε μια μικρή παρένθεση. Πολλές φορές άκουσα να μιλούμε για "κρατίδιο" για να μην πω και άλλα χειρότερα που ακούστηκαν. Όλα είναι σχετικά, κύριοι συνάδελφοι. Στο Διεθνές Δίκαιο όλα τα κράτη έχουν μια ψήφο, είναι ισότιμα.²³⁴

Η γενική αίσθηση ήταν ότι η κυβέρνηση Μητσοτάκη μετά την απομάκρυνση του Σαμαρά από το υπουργείο Εξωτερικών, δεν ακολούθησε το πρόσταγμα του «ιερού» συμβουλίου των Πολιτικών αρχηγών. Στη φαντασία του Έλληνα είχε εγγράφει ότι η μονή πατριωτική στάση που θα διαφύλασσε στο ακέραιο την ελληνική ταυτότητα είναι η μη αναγνώριση της πΓΔΜ με το όνομα «Μακεδονία» ή παράγωγά του. Ο Μητσοτάκης ισχυριζόταν ότι αυτή τη θέση υποστήριξε, παρότι δεν συμφωνούσε ακριβώς με τις αποφάσεις των πολιτικών αρχηγών τον Απρίλιο 1992. Κατάφερε, όπως ισχυριζόταν να αποσπάσει τη δήλωση των Ευρωπαίων στη Λισαβόνα, αλλά πολιτικά ήταν αδύνατο να καταφέρει να αναστρέψει μία κατάσταση που προωθούνταν μεθοδικά από τα Σκόπια δεκαετίες πριν με τις κυβερνήσεις ΠΑΣΟΚ να είναι αδρανείς.

Απέδιδα σημασία, κύριοι συνάδελφοι, στη θέση της Ευρώπης και διότι είχαμε κάθε λόγο να ζητήσουμε και να επιδιώξουμε τη βοήθεια των εταίρων μας στην Κοινότητα, αλλά και διότι δεν ήθελα σε καμία περίπτωση να δημιουργηθούν αισθήματα αντιευρωπαϊκά στον Ελληνικό Λαό.

Και είμαι ευτυχής, γιατί η Ευρώπη μέχρι τέλους στήριξε το ελληνικό αίτημα, όπως και το στηρίζει σήμερα στα Ηνωμένα Έθνη. Το θέμα στα Ηνωμένα Έθνη παρουσιάστηκε τελείως διαφορετικά. Θα πήγαιναν στα Ηνωμένα Έθνη, κύριε Παπανδρέου, τα Σκόπια ούτως ή άλλως. Δεν είχαμε τρόπο να τους εμποδίσουμε. Και η ιδέα σας να πάμε εμείς πρωτύτερα ήταν κάτι, το οποίο βεβαίως συνεζητήθη, αλλά σε τίποτα δεν άλλαζε τα πράγματα. Διότι αν πηγαίναμε και εμείς πρωτύτερα, θα γινόταν το ίδιο που έγινε στη πραγματικότητα, όταν αντιδράσαμε στην υποψηφιότητα των Σκοπίων. Στα Ηνωμένα Έθνη τα πράγματα ήταν τελείως διάφορα. Από την πρώτη στιγμή που επήγα, τον Νοέμβριο του περασμένου χρόνου στα Ηνωμένα Έθνη και συνήντησα τον Γενικό Γραμματέα τον κ. Μπούτρος Γκάλι, είχα το σαφές αίσθημα ότι τα πράγματα είναι πάρα πολύ άσχημα για την Ελλάδα. Και είχα την εντιμότητα να το πω αμέσως στον Ελληνικό Λαό. Βγήκα στην τηλεόραση την ίδια ώρα στον πρώτο όροφο των Ηνωμένων Εθνών και είπα ότι μπορεί και να γίνουν δεκτά τα Σκόπια στα Ηνωμένα Έθνη. Διότι, αυτό σημαίνει Ηνωμένα Έθνη. Το φόρουμ είναι τελείως διαφορετικό. Στα Ηνωμένα Έθνη ισχύει η αρχή της οικουμενικότητας. Όλα τα κράτη της γης παίζουν. Ισχύει η αρχή ότι απαράβατο στοιχείο της εθνικής κυριαρχίας

²³⁴ Μιχάλης Παπακωνσταντίνου (29.3.93), *Πρακτικά της Βουλής...*, ο.π., τόμος ΣΤ, σ. 5292

είναι το όνομα και ο καθένας μνημονεύεται με το όνομα, που ο ίδιος επιθυμεί.²³⁵

Η ιστορία έδειξε ότι στην τελευταία φράση του τότε πρωθυπουργού δε δόθηκε το απαιτούμενο βάρος καθ' όλη τη διάρκεια της ονοματολογικής κρίσης ούτε από τον ίδιο ούτε από την αξιωματική αντιπολίτευση, επαναβεβαιώνοντας την κριτική περί πολιτικής εκμετάλλευσης και «εθνικοπατριωτικού ανταγωνισμού» του δικομματικού συστήματος.

Το ΚΚΕ δεν προσπάθησε να εκμεταλλευθεί την κατάσταση για κομματικά οφέλη. Δεν γλίστρησε στον καιροσκοπισμό. Το ΚΚΕ δεν υπόγραψε τα δελτία της Προεδρίας, γιατί γνώριζε πού θα έφθαναν τα πράγματα και δεν ήθελε να συμβάλει στον αποπροσανατολισμό, όπως -εκτιμάμε- έκαναν άλλοι.²³⁶

Στην πολιτική αντιπαράθεση για το «μακεδονικό ζήτημα» το ΚΚΕ από την αρχή εμφανιζόταν πλήρως αποστασιοποιημένο από τον πατριωτικό ανταγωνισμό των δύο κομμάτων εξουσίας. Αναδείκνυε την εθνικιστική προπαγάνδα και στις δύο χώρες, προκρίνοντας άμεσο διάλογο μεταξύ Αθήνας και Σκοπίων χωρίς διεθνείς διαμεσολαβητές.

Κυρίες και κύριοι Βουλευτές, χθες υπήρχαν ορισμένα πρωτοσέλιδα που έλεγαν "Ο Μητσοτάκης βαδίζει ολοταχώς στο δρόμο της προδοσίας και του εξευτελισμού. Τελείωσαν τα ψέματα". "Τα Σκόπια δέχθηκαν ατόφιο το σχέδιο. Θετικές οι εξελίξεις". "Εν λευκώ ναι στον Ψηλό". Αυτά τα δημοσιεύματα τα βστηλα του λαϊκισμού με το ζιβάνκο και του λαϊκισμού με την γραβάτα ήταν αναμενόμενο ότι θα οδηγούσαν τη σημερινή συζήτηση σ' αυτό το θλιβερό που όλοι παρατηρήσαμε και τα ποδοβολητά και τα γιουχαρίσματα. Επομένως δεν μπορεί εμείς τουλάχιστον να πούμε ότι ξαφνιαστήκαμε... Από τη στιγμή που η Χώρα μας δέχτηκε τη λογική της διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας, ή σύρθηκε σε αυτή, ήταν επόμενο ότι θα ακολουθούσε η λογική της αναγνώρισης νέων κρατών και μέσα σε αυτά θα ήταν και η πρώην Γιουγκοσλαβική Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Μακεδονίας... Να σταματήσει η προπαγάνδα για διεκδικήσεις, να απορριφθούν οι νέοι χάρτες, που φιλοτεχνούνται και πυροδοτούν το κλίμα έντασης. Να διευθετηθεί το ζήτημα του Συντάγματος της πρώην Γιουγκοσλαβικής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας, που θέτει ανοιχτά θέμα διεκδικήσεων. Επειδή μπορεί να τεθεί κατά τις συζητήσεις με τη γειτονική χώρα θέμα μακεδονικής μειονότητας, το ξεκαθαρίσαμε και το ξεκαθαρίζουμε, σήμερα δεν υπάρχει τέτοιο θέμα. Επιτέλους, ας συζητήσουν οι δυο χώρες και ζητήματα πάνω στο έδαφος της πραγματικότητας και όχι στο έδαφος της διαστρέβλωσης και του συναισθηματισμού. Θα πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι η πρόσφατη ανακάλυψη 250.000 Ελλήνων στα Σκόπια ήταν ενέργεια, που δεν βοηθάει στην κατεύθυνση λύσης των προβλημάτων, που έχουν δημιουργηθεί με τη γειτονική χώρα. Και με αντιπερισπασμούς δεν οικοδομείς σχέσεις. Ο υποκινούμενος εθνικισμός, ο σωβινιστικός φανατισμός, ο

²³⁵ Κων/νος Μητσοτάκης (27.3.93) Στο ίδιο, σ. 5224-5226

²³⁶ Δημήτρης Κωστόπουλος (27.3.93) Στο ίδιο, σ. 5249

κατακερματισμός κρατών, η αμφισβήτηση των συνόρων απειλούν να μεταβάλουν τη Βαλκανική σε ένα απέραντο νεκροταφείο.²³⁷

Η ελληνική κυβέρνηση θεωρούσε ότι ακόμη και μετά την επικείμενη αναγνώριση της πΓΔΜ από τα Ηνωμένα Έθνη η υπόθεση του ονόματος παρέμεινε ανοιχτή.

Προσωρινό όνομα. Δεν έχει γίνει ποτέ αυτό. Νομολογία δημιουργείται για πρώτη φορά. Δεν έχει γίνει ποτέ αυτό το πράγμα, Ουδέποτε. Αν θυμάστε κάποια φορά, που να μπήκε Κράτος με προσωρινό όνομα θα σας ήμουν ευγνώμων αν μου το θυμίζατε. Για πρώτη φορά, λοιπόν, στην ιστορία των Ηνωμένων Εθνών γίνεται δεκτή μια χώρα με προσωρινό όνομα, το οριστικό όνομα μπαίνει σαν ένα είδος διαπραγματεύσεως.²³⁸

Η διολίσθηση του ονοματολογικού ζητήματος από διεθνές θέμα σε διμερή διαφορά μεταξύ Αθήνας και Σκοπίων που μπορεί να επιλυθεί με διεθνή διαμεσολάβηση αποτελεί κοινή διαπίστωση για το Σώμα της Βουλής. Η όλη προσπάθεια της ελληνικής πλευράς να αποσπάσει μία ρητή κοινή δήλωση των Ευρωπαίων εταίρων ότι δεν αναγνωρίζεται κράτος με το όνομα «Μακεδονία» είχε οδηγηθεί πρακτικά σε αδιέξοδο. Παρά τη δυσμενή έκβαση του ζητήματος για τους ελληνικούς στόχους, άπαντες δήλωναν κατηγορηματικά ότι στην πραγματικότητα «μακεδονικό έθνος» δεν υπάρχει. Στις 7 Απριλίου με την υπ' αριθμόν 817/1993 απόφαση το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ έκανε δεκτό το αίτημα για εισδοχή της πΓΔΜ στον ΟΗΕ με την προσωρινή ονομασία «πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας». Τα Ηνωμένα Έθνη παρότρυναν «τα μέρη να συνεχίσουν τη συνεργασία τους για ταχεία διευθέτηση της διαφορά τους» την οποία την αντιλαμβάνονταν ως μία ονοματολογική εκκρεμότητα και γι αυτό πρότειναν την εκκίνηση διαδικασίας Μέτρων Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης (ΜΟΕ) ανάμεσα στα Σκόπια και την Αθήνα.²³⁹ Για τον σκοπό θα αναλάμβαναν διαμεσολαβητικό ρόλο οι ειδικοί απεσταλμένοι του ΟΗΕ, Cyrus Vance και David Owen. Η Ελλάδα αποδέχθηκε τη διαδικασία χωρίς να δεσμεύεται για το αποτέλεσμα της.

²³⁷ Δημήτρης Κωστόπουλος (27.3.93), *Πρακτικά της Βουλής...*, ο.π., τόμος ΣΤ, σ. 5249-5250

²³⁸ Μιχάλης Παπακωνσταντίνου (29.3.93), Στο ίδιο, σ. 5304-5305

²³⁹ Απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, στις 7 Απριλίου 1993 (Βαληνάκης Γ. & Ντάλης Σ., *Το ζήτημα...*, ο.π., σ. 147)

VII. Το Μακεδονικό με Ανδρέα Παπανδρέου

Στις 10 Οκτωβρίου 1993 στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκαν πρόωρες εκλογές.²⁴⁰ Το «μακεδονικό ζήτημα» αναμενόμενα εντάχθηκε στην πολιτική αντιπαράθεση, αφού ο Ανδρέας Παπανδρέου κατηγορούσε για ενδοτισμό την κυβέρνηση Μητσοτάκη και ο Αντώνης Σαμαράς εξαιτίας αυτού ένα χρόνο νωρίτερα είχε αποχωρήσει από την ΝΔ και είχε ιδρύσει τη Πολιτική Άνοιξη (ΠΟΛΑΝ). Το ΠΑΣΟΚ αναδείχθηκε νικητής της εκλογικής αναμέτρησης με ευρεία πλειοψηφία (46,88%). Η ΝΔ πέρασε στη θέση της αξιωματικής αντιπολίτευσης, η ΠΟΛΑΝ με το πατριωτικό αέρα του «μακεδονικού ζητήματος» ήρθε τρίτη, το ΚΚΕ υποχώρησε στη τέταρτη θέση, ενώ ο Συνασπισμός (ΣΥΝ) έμεινε εκτός Βουλής προχωρώντας σε αλλαγή ηγεσίας με τον Νίκο Κωνσταντόπουλο να διαδέχεται τη Μαρία Δαμανάκη. Η ήττα στις εκλογές έφερε αλλαγή ηγεσίας και στη ΝΔ. Νέος αρχηγός αναδείχθηκε ο Μιλτιάδης Έβερτ, γνωστός για τις εθνικές του ευαισθησίες. *«Θα περιμένουμε τα Σκόπια ποιες θα είναι οι εξελίξεις έγκαιρα έχω προειδοποιήσει την κυβέρνηση ότι ο δρόμος που ακολουθεί είναι ολισθηρός. Έχουμε μπει σε μία δύσκολη νέα φάση.»*²⁴¹ Όντως, η πΓΔΜ είχε αναγνωριστεί από δεκάδες κράτη μεταξύ των οποίων και η Ρωσία, ενώ 8 από τα 12 κράτη μέλη τη ΕΕ ήταν έτοιμα να συνάψουν διπλωματικές σχέσεις με την πΓΔΜ.

Με την ανάληψη της διακυβέρνησης από τον Ανδρέα Παπανδρέου και με δεδομένο ότι η πρωτοβουλία διαμεσολαβητών των Ηνωμένων Εθνών, Vance και Owen, για εξεύρεση συμβιβαστικής λύσης έδειχνε ότι δεν μπορεί να υπάρξει λύση χωρίς σύνθετη ονομασία, η ελληνική κυβέρνηση αποχώρησε από τον ΟΗΕ. Επικαλέστηκε την αδιάλλακτη και προκλητική στάση της πΓΔΜ να εξακολουθεί να ιδιοποιείται τον όρο «Μακεδονία» και να προκαλεί χρησιμοποιώντας ελληνικά ιστορικά σύμβολα και διατηρώντας αλυτρωτικές αναφορές στο σύνταγμά της. Ο Μιλτιάδης Έβερτ με δεδομένο ότι ο Παπανδρέου προεκλογικά είχε δεσμευτεί ότι δε θα αναγνωρίσει την πΓΔΜ με ονομασία που θα περιλαμβάνει τον όρο «Μακεδονία» δήλωνε *«Είμαστε ανήσυχoi με το νέο mea culpa του Παπανδρέου. Χρειάζεται ελληνική αφύπνιση για να βρούμε εθνική αυτοπεποίθηση που έχει κλονιστεί από τους συμβιβασμούς και την ηττοπάθεια. Ο Παπανδρέου είναι στη γραμμή Μητσοτάκη. Ζητάμε εμπάργκο στα Σκόπια»*²⁴² Ο Ανδρέας Παπανδρέου σήκωνε το γάντι στην πρόκληση του προέδρου της ΝΔ προκειμένου να είναι συνεπής στην προεκλογική του στάση και λίγο πριν αναχωρήσει για την ευρωπαϊκή Σύνοδο κορυφής στη Ρώμη, εξακολουθούσε να δηλώνει ότι *«στο θέμα του*

²⁴⁰ Στις 9 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους, η κυβέρνηση Μητσοτάκη έπειτα από τη δήλωση ανεξαρτητοποίησης του βουλευτή Κιλκίς της ΝΔ, Γιώργου Συμπιλίδη απώλεσε τη δεδηλωμένη. Η Βουλή οδηγήθηκε σε διάλυση και προκηρύχθηκαν εκλογές.

²⁴¹ Μιλτιάδης Έβερτ (1993) *EPT* Δήλωση στις 7 Δεκεμβρίου

²⁴² Μιλτιάδης Έβερτ (1993) Στο ίδιο Δήλωση στις 13 Δεκεμβρίου

ονόματος δε θα υπάρξει συμβιβασμός. Όσες αναγνωρίσεις και να γίνουν η βιωσιμότητα αυτού του κράτους περνάει από την Ελλάδα. Εμείς ακολουθούμε την ίδια πολιτική, ελπίζουμε οι κοινοτικοί να στηρίξουν τη θέση της Ελλάδας. Οι εταίροι θα καταλάβουν το μήνυμα όταν η Ελλάδα λάβει οικονομικά μέτρα.»²⁴³

Η τελευταία εκτενής συζήτηση για το «μακεδονικό ζήτημα» στην Ολομέλεια της Βουλής διεξήχθη με πρωτοβουλία του αρχηγού της αξιωματικής αντιπολίτευσης, στις 24 Ιανουαρίου 1994. Έλαβε χώρα ενάμισι μήνα μετά την παύση των διαπραγματεύσεων στον ΟΗΕ, τη σύναψη διπλωματικών σχέσεων των Ευρωπαίων με τα Σκόπια και λίγες ημέρες πριν την επιβολή των οικονομικών μέτρων κατά της πΓΔΜ από την κυβέρνηση Παπανδρέου. Ο Έβερτ παρότι στις δηλώσεις του στα ΜΜΕ καλούσε την κυβέρνηση να επιβάλει εμπάργκο στην πΓΔΜ στην τοποθέτηση του στη Βουλή διαφοροποιούταν, τασσόταν υπέρ της συνέχισης του διαλόγου υπό τον ΟΗΕ αλλά επέμενε σταθερά στη θέση ότι δεν μπορεί να υπάρξει ονομασία με τον όρο «Μακεδονία».

[...]διάλογος στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών, επανάληψη του διαλόγου με απαρέγκλιτες τις ελληνικές θέσεις και αρχές. Πρώτον, δεν προδίδουμε την ιστορία μας. Δεύτερον, δεν δεχόμαστε καμία επιθετική ενέργεια και σκέψη σε οποιοδήποτε Σύνταγμα, είτε αυτό είναι των Σκοπίων είτε είναι της Τουρκίας. Απάλειψη των συμβόλων, αλλαγή του Συντάγματος. Τρίτον, να μην υπάρξει στο όνομα των Σκοπίων, άμεσος ή έμμεσος προσδιορισμός της λέξης "Μακεδονία".²⁴⁴

Ο αποκλεισμός των συνόρων και το εμπάργκο των συνόρων από πλευράς της Ελλάδος. Ένα ερώτημα το οποίο ακόμη παραμένει αναπάντητο: Ποιος τελικά θα αποκλεισθεί; Θα αποκλεισθούν οι Σκοπιανοί; Βραχυπρόθεσμα, οπωσδήποτε. Μακροπρόθεσμα, όταν θα ανοίξει ο δρόμος της Σερβίας, ποιος μπορεί να εμφανίζεται ως αποκλεισμένος; Ποιο είναι το οικονομικό κόστος; Επίσης, εάν κλείσουμε τα σύνορα, το ερώτημα είναι πού θα αναζητήσουν τα Σκόπια διέξοδο; Η φυσική διέξοδος, κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, είναι προς μια κατεύθυνση. Είναι προς τη Βουλγαρία. Και ξαναρωτώ: Με αυτόν τον τρόπο, μήπως, θα οδηγήσουμε τα Σκόπια στην αγκαλιά της Βουλγαρίας και θα τα κάνουμε τα Σκόπια προσάρτημα της Βουλγαρίας και στη συνέχεια και της Τουρκίας;²⁴⁵

²⁴³ Ανδρέας Παπανδρέου (1993) *ΕΡΤ* Δήλωση στις 13 Δεκεμβρίου

²⁴⁴ Μιλτιάδης Έβερτ (24.1.94) *Πρακτικά της Βουλής...*, ο.π., τόμος Γ σ. 1842

²⁴⁵ Μιλτιάδης Έβερτ (24.1.94) Στο ίδιο, σ. 1840

Με τις θέσεις Παπανδρέου διαφωνούσαν το ΚΚΕ αλλά και ο νεοεκλεγείς πρόεδρος του ΣΥΝ, Νίκος Κωνσταντόπουλος *«Η εμμονή στην πολιτική αυτή ετοιμάζει χειρότερες ήττες που θα πάρουν δραματικές διαστάσεις στην περίπτωση που η κρίση επεκταθεί στο Κοσσυφοπέδιο. Η ΝΔ, η ΠΟΛΑΝ και η εθνικιστική πτέρυγα έχουν ιστορικές ευθύνες με τη στάση που τηρούν στο θέμα.»*²⁴⁶

Με την επιστολή αυτή η Ελλάδα δήλωνε ότι δεν διακόπτει το διάλογο με τα Ηνωμένα Έθνη, αλλά αναμένει την επαναδραστηριοποίησή του, εφ' όσον τα Σκόπια προβούν σε συγκεκριμένες θετικές ενέργειες, εγκαταλείποντας τις προκλήσεις εναντίον της Χώρας μας. Ήταν μια κίνηση ευθύνης, μια κίνηση απολύτως αναγκαία για την προάσπιση των εθνικών μας δικαιών. Η Ελλάδα έχει κατ' επανάληψη τονίσει ότι όχι απλώς σέβεται την ακεραιότητα, αλλά είναι και έτοιμη να συμβάλει στην ανάπτυξη και την ευημερία του κρατιδίου των Σκοπίων. Η Ελλάδα είναι ο βασικός εγγυητής της σταθερότητας της ειρήνης και της ασφάλειας στην ευρύτερη περιοχή. Όποιος γνωρίζει γεωγραφία και την ιστορία της περιοχής, αντιλαμβάνεται τη μοναδική σημασία που έχει για τα Σκόπια η σχέση της με την Ελλάδα και άρα η αναγνώρισή τους απ' αυτήν.²⁴⁷

Η δήλωση του τότε πρωθυπουργού Ανδρέα Παπανδρέου προοικονομούσε την νέα τακτική της κυβέρνησης για σκλήρυνση της στάσης της έναντι της πΓΔΜ και να συνδέσει το «μακεδονικό ζήτημα» με την πορεία ένταξης της πΓΔΜ στην ΕΕ. Ο Μιλτιάδης Έβερτ ανοίγοντας τη βεντάλια των εθνικών ζητημάτων καλούσε την κυβέρνηση Παπανδρέου να ιεραρχήσει τις εθνικές προτεραιότητες.

Η ειρηνική διευθέτηση έχει τρία σκέλη. Το πρώτο σκέλος, είναι η συζήτηση και η προσπάθεια να λυθεί το θέμα μέσα στην Κοινότητα. Έγινε αυτή η προσπάθεια και έγινε με επιτυχία μέχρι ένα ορισμένο σημείο: Όσο μπορούσε να αντέξει η συζήτηση και η διαδικασία αυτή μέσα στην Κοινότητα. Μπορούμε να συνεχίσουμε μέσα στην Κοινότητα και ποιες θα είναι οι παρενέργειες; Το κλίμα μέσα στην Κοινότητα το έζησε ο κύριος Πρωθυπουργός και το ζήσαμε όλοι μαζί με τις αναγνωρίσεις από τα κράτη - μέλη της Κοινότητας. Συνεπώς, είναι τραγικό λάθος να θέλουμε να πάμε να συζητήσουμε σ' ένα χώρο, ο οποίος εκ των προτέρων παίρνει αυτές τις αρνητικές θέσεις. Κακώς, αλλά τις παίρνει. Και αυτό σημαίνει ρεαλιστική πολιτική; Να καταλάβουμε τι έχουμε να αντιμετωπίσουμε, πηγαίνοντας αποκλειστικά και μόνο το διάλογο μέσα στην Κοινότητα. Ελέχθη ότι πρέπει η Ελλάδα να προβάλει βέτο μέσα στην Κοινότητα, να παρεμποδίσει την επέκταση της Ευρωπαϊκής Ενώσεως με τις τέσσερις χώρες, Αυστρία κ.λπ. Για 6 μήνες; Για πόσο καιρό; Και πέρα από τους Ευρωπαίους εταίρους, τους οποίους θα κάναμε εχθρούς, τι θα γινόταν με τις 4 αυτές χώρες, οι οποίες μονίμως στο μέλλον θα εστρέφοντο κατά της Ελλάδος; Και πόσο βοηθάμε την υπόθεση της Κύπρου, όταν θα έρθουμε να

²⁴⁶ Νίκος Κωνσταντόπουλος (1994) *ΑΠΕ-ΜΠΕ* Δήλωση στις 16 Ιανουαρίου

²⁴⁷ Ανδρέας Παπανδρέου (24.1.94), *Πρακτικά της Βουλής...*, ο.π., τόμος ΣΤ, σ. 1830

αποκλείσουμε τη διεύρυνση της Ενώσεως; Τη διεύρυνση της Ενώσεως έπρεπε να τη χρησιμοποιούμε και πρέπει να τη χρησιμοποιούμε με ένα και μόνο σκοπό, να πετύχουμε την ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση.²⁴⁸

Ο Ανδρέας Παπανδρέου, ενόψει και των ευρωεκλογών τον Ιούνιο 1994 δεν ήθελε να δείξει ότι υπαναχωρεί στο θέμα του ονόματος. Με επικοινωνιακούς χειρισμούς απέδιδε όλες τις υπαναχωρήσεις στο «μακεδονικό ζήτημα» στους χειρισμούς της κυβέρνησης ΝΔ.

Δεν έχω σήμερα την πρόθεση να ασχοληθώ διεξοδικά με την ιστορία του ζητήματος και τις ευθύνες της προηγούμενης Κυβέρνησης, δηλαδή με τις ευθύνες όλων εκείνων που συνδιαμόρφωσαν ή ανέχθηκαν κρίσιμες επιλογές, ανεξάρτητα από τη θέση που κατέχουν σήμερα στο ένα κόμμα ή στο άλλο. Οι ευθύνες αυτές είναι αυταπόδεικτες, είναι τεράστιες και έχουν καταγραφεί στη συνείδηση του Ελληνικού Λαού, ο οποίος δεν πρόκειται να το ξεχάσει, είτε σε 5 είτε σε 10 χρόνια.

(Ζωηρά και παρατεταμένα χειροκροτήματα από την Πτέρυγα του ΠΑ.ΣΟ.Κ.).
...Ήταν η ευθύνη, ο λόγος μας προς το Λαό και ψηφιστήκαμε με βάση αυτήν τη θέση. Δεν την αποσύρουμε. Και πρέπει να πω ότι πιστεύω, αλλά θα μου το επιβεβαιώσει ή όχι ο κ. Έβερτ, ότι πραγματικά η θέση της Νέας Δημοκρατίας στο θέμα αυτό σήμερα δεν διαφέρει από τη δική μας.
Μιλτιάδης Έβερτ (πρόεδρος ΝΔ): Αδυνατούμε, κύριε Πρωθυπουργέ, να σας ακολουθήσουμε στο ζιγκ-ζαγκ της μόνιμης πολιτικής σας, στο λαβύρινθο της πολιτικής σας...

(Χειροκροτήματα από την Πτέρυγα της Νέας Δημοκρατίας).
.....που θέλει όταν είσαστε στην Αντιπολίτευση, την Ελλάδα εκτός του ΝΑΤΟ, θέλει την Ελλάδα εκτός της Κοινότητας και θέλει την Ελλάδα στη συνέχεια....

(Θόρυβος από την Πτέρυγα του ΠΑ.ΣΟ.Κ., διαμαρτυρίες)²⁴⁹

Ο Αντώνης Σαμαράς, βασικός πρωταγωνιστής της ιστορίας θεωρούσε ότι τα νέα δεδομένα στο «μακεδονικό «ζήτημα» ήταν αποτέλεσμα του ενδοτισμού που εκείνος δεν προέκρινε και για αυτό αποπέμφθηκε από την κυβέρνηση Μητσοτάκη *«Αντί να κάνουμε διπλωματική επίθεση και χρήση του δικαιώματος μας για ευρωπαϊκή αλληλεγγύη μπήκαμε στη λογική της ταπεινωτικής ελληνικής συγνώμης»*.²⁵⁰ Ο επικεφαλής της ΠΟΛΑΝ αναφερόταν τόσο στη διαλεκτική θέση του Ανδρέα Παπανδρέου προς τους Ευρωπαίους εταίρους όσο και στις δηλώσεις του αναπληρωτή υπουργού Εξωτερικών, Θεόδωρου Πάγκαλου, ο οποίος είχε χαρακτηρίσει το ονοματολογικό ζήτημα «χαμένη υπόθεση».

Στις 16 Δεκεμβρίου 1991 πετύχαμε τους γνωστούς 3 όρους που αποτελούσαν και αποτελούν την πρώτη επιτυχία της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής στο Μακεδονικό μετά από 50 χρόνια. Γι' αυτό και όλοι τότε χειροκρότησαν. Και στο κάτω-κάτω, με βάση τους ίδιους όρους δίνουμε τη

²⁴⁸ Μιλτιάδης Έβερτ (24.1.94), Στο ίδιο, σ. 1840

²⁴⁹ Ανδρέας Παπανδρέου (24.1.94), Στο ίδιο, σ. 1830-1831

²⁵⁰ Αντώνης Σαμαράς (1994) *EPT*, Δήλωση 7 Ιανουαρίου

μάχη ακόμη και σήμερα, μετά από 2,5 χρόνια, αξιώνοντας τη συμμόρφωση των Σκοπίων. Οι μόνοι που αντιδρούσαν λυσσαλέα ήταν οι Ιταλοί και ο γνωστός παρακρουστικός κ. Ντε Μικέλις. Η επιχειρηματολογία Ντε Μικέλις βρήκε γρήγορα οπαδούς και σε άλλους Ευρωπαίους εταίρους μας. Θυμίζω την Ολλανδία και τη Δανία με τις γνωστές επιπτώσεις πάνω στον Έλληνα καταναλωτή και τα γνωστά μποϊκοτάζ προϊόντων τους που ακολούθησαν. Ο λόγος, μας έλεγαν οι αντίπαλοί μας στην Ευρώπη, ήταν σαφής. Αν υποχωρήσει ο Γκλιγκόρφ, κινδυνεύει η θέση του και χωρίς το μόνο δυτικόστροφο, μέσα στα Σκόπια, Γκλιγκόρφ, θα χάσουμε τον έλεγχο των Σκοπίων. Ας υποχωρήσει, λοιπόν, για άλλη μία φορά η ισχυρότερη Ελλάδα. Άλλωστε τώρα της ήλθε να σκεφθεί το θέμα του ονόματος; Πενήντα χρόνια τι έκανε; Και η επιχειρηματολογία Ντε Μικέλις βρήκε ως δια μαγείας δύο ξαφνικούς υποστηρικτές: Αφ' ενός την ευρωπαϊκή και αμερικανική αμνησία, που ξέχασαν ότι η Δύση επί 50 χρόνια υποχρέωνε τις ελληνικές Κυβερνήσεις να σιωπούν προκειμένου να μη δυσκολέψουν τον "καλό" για τη Δύση κομμουνιστή Τίτο και αφ' ετέρου βρήκαν σύμμαχο την ελληνική εσωτερική αντιπολίτευση, με το γνωστό εθνικό σύνδρομο "ας μην τα βάζουμε με τους ισχυρότερους εταίρους μας, έχουμε άλλωστε τόσα άλλα προβλήματα στο κεφάλι μας". Στην ουσία ταυτίστηκε η θέση αυτή με τους σκληρούς της Ευρώπης καταγγέλλοντας ως υπερβολικά σκληρό, όχι τους Ιταλούς ή τους Ολλανδούς, ή τους Δανούς ή τους Αμερικάνους, αλλά τον Αντώνη Σαμαρά. Αυτή, δυστυχώς, είναι η αλήθεια. Σκληρός έγινε αυτός που αγωνίστηκε για το αυτονόητο και ρεαλιστές οι πολιτικοί αυτοί που θέλησαν να διδάξουν στον δήθεν αντίθασο Υπουργό, ότι δεν πρέπει κανείς να τα βάλει με τους ισχυρότερους, που εν τω μεταξύ οι ισχυρότεροι έγκαιρα φρόντισαν να προβάλουν διεθνώς το νέο αγαπημένο τους αστέρι: Γκλιγκόρφ στη θέση του Τίτο[...]Αργότερα, ακολούθησαν το Γκιμαράες, η Λισσαβόνα και το Εδιμβούργο. Αφού ολόκληρος ο κόσμος, είδε το δικό μας διχασμό και την έλλειψη αποφασιστικότητας, άρχισαν οι διπλωματικές ήττες με τις κοινοτικές αποφάσεις που αντιμετώπιζαν πια ισοδύναμα Ελλάδα και Σκόπια[...]ένα σύνθετο όνομα είναι βέβαιο πως πρακτικά θα εξουδετερωθεί και οποιαδήποτε Νέα ή Σλαβομακεδονία, θα μείνει στο τέλος σκέτη Μακεδονία. Όσον για το εφεύρημα της διπλής ονομασίας αυτό είναι ακόμα πιο εγκληματικό για την εθνική υπόθεση, αφού θα υπήρχε ελληνική συγκατάθεση στο προβαλλόμενο δήθεν δικαίωμα των Σκοπιανών να αυτοαποκαλούνται Μακεδόνες.²⁵¹

Η Αλέκα Παπαρήγα παρακολουθώντας τις ομιλίες των αρχηγών των κομμάτων διαπίστωνε ότι

θα μπορούσε στο θέμα των σχέσεων με τη γειτονική Δημοκρατία να υπήρχε μια πιο ρεαλιστική πολιτική τουλάχιστον από την άνοιξη του 1992 και να μην υπάρχει αυτός ο εμπαιγμός του Ελληνικού Λαού. Εδώ παρεισέφρησαν και άλλοι παράγοντες δευτερότεροι μεν για το συνολικό πρόβλημα, αλλά καθοριστικοί παράγοντες που δυστυχώς συνεχίζουν και υπάρχουν ως σήμερα. Ποιοι είναι αυτοί οι παράγοντες; Το γεγονός ότι το θέμα των σχέσεων με τη γειτονική δημοκρατία χρησιμοποιήθηκε καθαρά για εσωτερική και προεκλογική κατανάλωση. Κι εδώ και προεκλογικά και τώρα έγινε το εξής: Φοβάται ο Γιάννης το θεριό και το θεριό το Γιάννη. Η

²⁵¹ Αντώνης Σαμαράς (24.1.94) *Πρακτικά της Βουλής...*, ο.π., τόμος Γ, σ. 1845-1851

Νέα Δημοκρατία από ένα σημείο και μετά ως κυβέρνηση άρχισε να βλέπει το θέμα πιο ευλύγιστα, άρχισε να καταλαβαίνει ότι πρέπει να υπάρχει ένας μερικός έστω και δειλός αναπροσανατολισμός. Όταν όμως είχε για μεγάλο διάστημα priμοδοτήσει τη λογική της ονοματολογίας, δεν μπορούσε να κάνει πίσω θαρραλέα, κάτω από το φόβο της κριτικής από την πλευρά του ΠΑ.ΣΟ.Κ. και του κ. Σαμαρά, κι έτσι αυτός ο μερικός αναπροσανατολισμός όσο πηγαίναμε προς τις εκλογές έμεινε στη μέση και πισωγύρισε βέβαια στη λογική της ονοματολογίας. Και θα μου πείτε, καλά, δεν δικαιολογείται η Νέα Δημοκρατία για προεκλογικούς λόγους ή για λόγους κομματικής ενότητας να μην επιχειρήσει θαρραλέα τον αναπροσανατολισμό της πολιτικής. Όχι, δεν δικαιολογείται. Γιατί, όταν πρόκειται για θέματα εθνικής σημασίας, όταν πρόκειται για θέματα εξωτερικής πολιτικής, για θέματα που σε εμπλέκουν ακόμα και σε πόλεμο.²⁵²

²⁵² Αλέκα Παπαρήγα (24.1.1994), Στο ίδιο, σ. 1851

VIII. Στον δρόμο για την Ενδιάμεση Συμφωνία

Τον Φεβρουάριο 1994 και οι ΗΠΑ αναγνώρισαν με τη συνταγματική της ονομασία την πΓΔΜ. *«Η πραγματικότητα είναι ότι η Ελλάδα είναι σε θέση να απομονώσει αυτή τη χώρα, εάν το αποφασίσει, όποτε το αποφασίσει, το οποίο δε σημαίνει κατάρρευση. Ο κ. Γκλιγκόροφ πιστεύω, όσες αναγνωρίσεις και να θέλει να έχει, θέλει να αποφύγει το βασικό ερώτημα: τι θα κάνει αν η Ελλάδα και πολλά δύναται να κάνει η Ελλάδα. Δεν πάμε πίσω σε διάλογο αν δεν ικανοποιηθούν οι τρεις όροι που έχουμε θέσει».*²⁵³ Στις 16 Φεβρουαρίου η Ελλάδα επέβαλε οικονομικό αποκλεισμό στην πΓΔΜ. *«Η ελληνική κυβέρνηση αποφασίζει τη διακοπή της λειτουργίας του προξενείου στα Σκόπια και δεύτερο τη διακοπή της διακίνησης εμπορευμάτων προς τα Σκόπια από το λιμάνι της Θεσσαλονίκης με εξαίρεση αυτά που είναι απολύτως αναγκαία για ανθρωπιστικούς λόγους, όπως φάρμακα και τρόφιμα».*²⁵⁴ Ο Παπανδρέου, παρά τη διεθνή αναγνώριση της πΓΔΜ εμφανιζόταν ανένδοτος στις δηλώσεις του. Στην πραγματικότητα όμως γνώριζε ότι το μόνο που είχε να κάνει είναι να καθίσει στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων για την εξεύρεση μίας λύσης που να εδράζεται στον μακεδονικό προσδιορισμό. *«Τον κ. Μητσοτάκη μπορούσαμε εμείς και έτσι δεν τον αφήσαμε να κλείσει με εθνική ήττα το Σκοπιανό. Τον κ. Παπανδρέου δε θα τον αφήσει ο ελληνικός λαός, και αυτό που λέμε το εννοούμε»*,²⁵⁵ δήλωνε, αμετακίνητος στη στάση του ο Αντώνης Σαμαράς, σταθερά. *«Το μόνο που χρειάζεται είναι ψυχραιμία, οι πολλές δηλώσεις βλάπτουν»*,²⁵⁶ σχολίαζε σε πιο χαμηλούς τόνους ο πρόεδρος της ΝΔ. Το ΚΚΕ παρέμεινε αμετακίνητο στις θέσεις του. Η Αλέκα Παπαρήγα καταδίκασε τα *«εθνικιστικά συλλαλητήρια»*²⁵⁷ και διαφωνούσε με τα μέτρα κατά της πΓΔΜ ενώ ο Κωνσταντόπουλος διαπίστωνε ότι *«σήμερα πληρώνουμε τις συνέπειες μιας αδιέξοδης πολιτικής την οποία άρχισε η ΝΔ με τις διάφορες περιόδους τις οποίες χειρίστηκε το θέμα και συνεχίζει το ΠΑΣΟΚ. Είμαστε δέσμοι μας άγονης τακτικής. Χρειάζονται πρωτοβουλίες διάλογος στα πλαίσια του ΟΗΕ»*.²⁵⁸

Στα μέσα Απριλίου η Κομισιόν παρέπεμψε την Ελλάδα στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για την επιβολή οικονομικών μέτρων στην πΓΔΜ. Η Ελλάδα καταδικάστηκε τον Ιούνιο, εξακολουθούσε όμως να διατηρεί το εμπάργκο. *«Νομίζω ότι τα πράγματα αρχίζουν να ξεκαθαρίζουν. Η κυβέρνηση πλέον κατάλαβε να κάνει αυτό από την αρχή της είχαμε πει, να μη*

²⁵³ Ανδρέας Παπανδρέου (1994) *EPT* Δήλωση στις 10 Φεβρουαρίου

²⁵⁴ Ανδρέας Παπανδρέου (1994) Στο ίδιο Δήλωση 16.Φεβρουαρίου

²⁵⁵ Αντώνης Σαμαράς (1994) Στο ίδιο Δήλωση στις 11 Φεβρουαρίου

²⁵⁶ Μιλτιάδης Έβερτ (1994) *EPT* Δήλωση στις 23 Φεβρουαρίου

²⁵⁷ Αλέκα Παπαρήγα (1994) *ΑΠΕ-ΜΠΕ* Δήλωση 4 Μαρτίου.

²⁵⁸ Νίκος Κωνσταντόπουλος (1994) *EPT* Δήλωση 14 Φεβρουαρίου

φύγει από τον ΟΗΕ που έχει την υποστήριξη των Ηνωμένων Πολιτειών. Είναι θετικό βήμα που κατάλαβε το λάθος της.»²⁵⁹ Τον Ιούλιο, ο υπουργός Εξωτερικών, Κάρολος Παπούλιας, μετά από ένα γύρο επαφών με τον ειδικό διαμεσολαβητή του ΟΗΕ, Cyrus Vance, παρουσία και του απεσταλμένου του Λευκού Οίκου, Matthew Nimetz, συμφώνησε την επανέναρξη του διαλόγου με τον ομόλογο του, Στέβο Τσερβένκοφσκι. «Είμαι αισιόδοξος ότι το αδιέξοδο θα έχει αρθεί τους πρώτους μήνες του 1995»²⁶⁰ δήλωνε ο Έλληνας υπουργός μετά τη συνάντησή του με τον Γ.Γ. του ΟΗΕ Μπούτρος Γκάλι.

Οι προσπάθειες των ειδικών διαμεσολαβητών των Ηνωμένων Εθνών και η πρωτοβουλία του Γερμανού υπουργού Εξωτερικών, Κλάους Κίνγκελ, τον Οκτώβριο 1994, δεν απέδωσαν. Ο Γκλιγκόροφ δεν αποδεχόταν συμφωνία που να μην περιλαμβάνει την αποδοχή της «μακεδονικής ταυτότητας», θέση η οποία αποτελούσε «casus belli» για την ελληνική πλευρά. Ο Γκλιγκόροφ δεν βιαζόταν. Η αναγνώριση της χώρας του με τη συνταγματική της ονομασία από τη Διεθνή Κοινότητα τού έδινε την εθνική νομιμοποίηση που αναζητούσε. Η επίλυση της ονοματολογικής διαφοράς με την Ελλάδα κρινόταν μεν σημαντική από την πΓΔΜ, με δεδομένη τη βούληση της χώρας για ένταξη της στους Δυτικούς Οργανισμούς (ΕΕ και ΝΑΤΟ) στο μέλλον, η επίλυσή της ωστόσο θα μπορούσε να περιμένει.

Το «μακεδονικό ζήτημα» από εκείνη την περίοδο και μετά υποχώρησε από τους πολιτικούς διαξιφισμούς και δε συζητήθηκε ουσιαστικά ξανά στη Βουλή. Το γεγονός αυτό βέβαια δεν άλλαξε ούτε τη στάση ούτε τη ρητορική των πολιτικών κομμάτων στο εσωτερικό της χώρας. «Η Ελλάδα δεν πρόκειται να αναγνωρίσει κράτος με το όνομα «Μακεδονία» ή παράγωγό του»²⁶¹ δήλωνε επανειλημμένως ο κυβερνητικός εκπρόσωπος, Ευάγγελος Βενιζέλος. Με εξαίρεση το ΚΚΕ και τον Συνασπισμό, η ΝΔ, ΠΑΣΟΚ και ΠΟΛΑΝ εξακολουθούσαν να δηλώνουν δημοσίως ότι διαφωνούν σε μία απευθείας διαπραγμάτευση με τα Σκόπια, η οποία με βάση τα πεπραγμένα προφανώς θα κατέληγε σε σύνθετη ή διπλή ονομασία. Τον Σεπτέμβριο 1995 τα δημοσιεύματα στον Τύπο ανέφεραν ότι επίκειται συμφωνία της Αθήνας-Σκοπίων για απευθείας διάλογο για το όνομα. «Είμαι ανήσυχος για τι εξελίξεις στο σκοπιανό. Μετά από ατέρμονες παλινδρομήσεις και με ανευθυνότητα η κυβέρνηση προχωράει μέσω του ΟΗΕ σε απευθείας διάλογο με τα Σκόπια, χωρίς να αντιμετωπίζει το θέμα του ονόματος»²⁶² δήλωνε ο Έβερτ, ενώ ο Σαμαράς ζητούσε τη σύγκλιση του Συμβουλίου των πολιτικών αρχηγών.

²⁵⁹ Κων/νος Μητσοτάκης (1994) *ΕΡΤ*, Δήλωση 23 Απριλίου

²⁶⁰ Κάρολος Παπούλιας (1994) *ΑΠΕ-ΜΠΕ*, Δήλωση 12 Ιουλίου

²⁶¹ Ευάγγελος Βενιζέλος (1995) Στο ίδιο Δήλωση 24 Μαΐου

²⁶² Μιλτιάδης Έβερτ (1995) *ΕΡΤ*, Δήλωση 7 Σεπτεμβρίου

«Δεν πρόκειται να συζητηθεί το θέμα στον ΟΗΕ, στην Νέα Υόρκη»,²⁶³ διαβεβαίωσε την ελληνική κοινή γνώμη ο κυβερνητικός εκπρόσωπος, λίγα μόλις 24ωρα πριν την Ενδιάμεση Συμφωνία της Νέας Υόρκης. «Αν η κυβέρνηση έχει αλλάξει τη θέση της από το ότι το όνομα είναι το Α και το Ω και ότι μπορεί να δοθεί λύση με ουσιαστικές εγγυήσεις, να βγει να το πει, δε θα της κάνουμε κριτική»,²⁶⁴ δήλωνε η Αλέκα Παπαρήγα εμμένοντας σταθερά στη θέση του Κομμουνιστικού κόμματος, παραμονές της υπογραφής της Ενδιάμεσης Συμφωνίας.

²⁶³ Ευάγγελος Βενιζέλος (1995) ΑΠΕ-ΜΠΕ Δήλωση 7 Σεπτεμβρίου.

²⁶⁴ Αλέκα Παπαρήγα (1995) Στο ίδιο Δήλωση 12 Σεπτεμβρίου.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ελληνική κυβέρνηση διατήρησε αδιάλλακτη στάση στο ονοματολογικό ζήτημα μέχρι το 1995. Στις 13 Σεπτεμβρίου, στη Νέα Υόρκη, στην έδρα του ΟΗΕ υπεγράφη η πρώτη διμερής συμφωνία ανάμεσα στις δύο χώρες: η Ενδιάμεση Συμφωνία με την οποία η Αθήνα αναγνώριζε την ανεξαρτησία του νεοσύστατου κράτους με την ονομασία «πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας», και ταυτόχρονα δεσμευόταν για μελλοντική επίλυση της διαφοράς του ονόματος,²⁶⁵ προφανώς στη βάση του όρου «Μακεδονία» όπως υποδήλωνε η προσωρινή ονομασία. Η εξέλιξη των γεγονότων έδειξε ότι τόσο για τα Ηνωμένα Έθνη όσο και για την Ευρωπαϊκή Ένωση στη διένεξη Αθήνας-Σκοπίων υπήρχε μόνον η διαφορά του ονόματος. Όλα τα υπόλοιπα θέματα για τα οποία διαμαρτυρόταν η ελληνική πλευρά, θα μπορούσαν να διευθετηθούν από νωρίς, όπως απέδειξε εξάλλου η Ενδιάμεση Συμφωνία²⁶⁶ που τηρήθηκε απαρέγκλιτα και από της δύο πλευρές για δεκαετίες και οδήγησε στο τέλος τις δύο χώρες στην υπογραφή της Συμφωνίας των Πρεσπών,²⁶⁷ στις 12 Ιουνίου 2018.

Συμπερασματικά θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η Διεθνής Κοινότητα αντιμετώπισε το θέμα του ονομασίας της πΓΔΜ ως εκκρεμότητα, εν αντιθέσει με την ελληνική πλευρά που διαχειρίστηκε το ζήτημα ως μείζον εθνικό θέμα. Βέβαια, λαμβάνοντας υπόψη τα δεδομένα της εποχής, αναμφίβολα η ρευστότητα της κατάστασης στα Βαλκάνια δικαιολογούσε τις ανησυχίες του πολιτικού κόσμου για πιθανούς κινδύνους που μπορεί να αντιμετώπιζε η χώρα εξαιτίας της αποδόμησης της Γιουγκοσλαβίας. Εντούτοις, η φορτισμένη από το βάρος της ιστορικής κληρονομιάς αντίληψη για το έθνος θόλωσε, όπως αποδείχθηκε, την ανάγνωση της πραγματικότητας που διαμόρφωναν οι κοσμοϊστορικές εξελίξεις στην Ανατολική Ευρώπη και τα Βαλκάνια, προκαλώντας τουλάχιστον στην κυβέρνηση και την αξιωματική αντιπολίτευση τη «ψευδή αίσθηση» της εθνικής απειλής.

²⁶⁵ Άρθρο 5 της Συμφωνίας (Ροζάκης Χρήστος, *Πολιτικές και Νομικές Διαστάσεις της Μεταβατικής Συμφωνίας της Νέας Υόρκης*, Σιδέρη, Αθήνα 1996 σ. 31-32)

²⁶⁶ Κωφός Ευάγγελος, «Η εκκρεμότητα για τη διαφορά στην ονομασία», Ευάγγελος Κωφός - Βλάσης Βλασίδης (επιμ), *Αθήνα –Σκόπια η Επτάχρονη Συμβίωση 1995-2002*, Παπαζήση, Αθήνα 2003, σ. 155

²⁶⁷ *Τελική Συμφωνία για την επίλυση των διαφορών οι οποίες περιγράφονται στις αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών 817 (1993) και 847 (1995), τη λήξη της Ενδιάμεσης Συμφωνίας του 1995 και την εδραίωση στρατηγικής σχέσης μεταξύ των δύο μερών*. Διαθέσιμο στο <http://s.kathimerini.gr/resources/article-files/symfwnia--2.pdf> (Ανακτήθηκε στις 30 Αυγούστου 2018)

Παρά το γεγονός ότι δε διαπιστωνόταν κίνδυνος για την εδαφική ακεραιότητα του ελληνικού κράτους,²⁶⁸ κυβέρνηση και αξιωματική αντιπολίτευση μετέφεραν στην ελληνική κοινή γνώμη την πεποίθηση ότι το ελληνικό έθνος απειλείτο από την πολιτισμική επίθεση που δεχόταν από το ανύπαρκτο «μακεδονικό έθνος». Το εθνικό καθήκον πρόσταζε τη μη αποδοχή ονομασίας με τον όρο «Μακεδονία» η οποία συνιστούσε αποδοχή της ύπαρξης «μακεδονικού έθνους», του «οχήματος» δηλαδή που χρησιμοποίησαν οι Βούλγαροι αρχικά και ο Τίτο στη συνέχεια για να διατηρούν τις βλέψεις τους στην Μακεδονία του Αιγαίου.

Αξίζει να σημειωθεί ότι στον δημόσιο πολιτικό λόγο «μακεδονικό έθνος» δεν αναγνωρίζεται ούτε μετά την πρόσφατη Συμφωνία των Πρεσπών. Για τους θιασώτες της συμφωνίας ο γεωγραφικός προσδιορισμός σε συνδυασμό με τα άρθρα που αναφέρονται στη γλώσσα και τις ιστορικές καταβολές του γειτονικού λαού απαλείφουν τον εθνική υπόσταση της Μακεδονίας.²⁶⁹ Αντιθέτως, για τους επικριτές η συμφωνία αναγνωρίζει «μακεδονική ταυτότητα», «μακεδονικό έθνος», και για αυτό κρίνεται εθνικά επιζήμια. Η αντίληψη του πολιτικού συστήματος για τις επιπτώσεις της αναγνώρισης του μακεδονικού έθνους στο ελληνικό έθνος επιβεβαιώνουν τη δύναμη του ιδεολογικής υπόστασης του εθνικισμού.

Η προσέγγιση των ελληνικών κυβερνήσεων την περίοδο 1991-1995 στο «μακεδονικό ζήτημα» κινήθηκε στο όνομα του «πατριωτισμού» και στη βάση των αρχών της εθνικιστικής ιδεολογίας. Ο εθνικός στόχος για αποτροπή του δικαιώματος του αυτοπροσδιορισμού ενός λαού με βάση το όνομα της γεωγραφικής του επικράτειας και η αμφισβήτηση της εθνικής του υπόστασής, διότι ενδεχόμενη ύπαρξη της θεωρείτο εθνική απειλή, είναι στάση που ερμηνεύεται από τις αρχές του εθνικισμού. ΝΔ, ΠΑΣΟΚ και ΠΟΛΑΝ δημοσίως δεν παραιτήθηκαν ποτέ από τον στόχο. Όχι μόνο γιατί δεν άντεχαν το πολιτικό κόστος που θα επέφερε μία τέτοια κίνηση αλλά γιατί η κατασκευασμένη από τους κρατικούς ιδεολογικούς μηχανισμούς, φαντασιακή σύλληψή του έθνους ενέπνευσε και εντέλει παρέσυρε κυβέρνηση και αξιωματική αντιπολίτευση να μετατραπούν σε φορείς της εθνικιστικής ιδεολογίας. Στην πραγματικότητα όμως οι κυβερνήσεις Μητσοτάκη και Παπανδρέου χρόνο με τον χρόνο υποχωρούσαν μπροστά στο αυτονόητο, και για αυτό το λόγο σημειωνόταν η αναντιστοιχία λόγων και πράξεων δικαιώνοντας όσους υποστήριζαν ότι το «μακεδονικό ζήτημα» χρησιμοποιήθηκε για εσωτερική κατανάλωση. Άλλωστε, όπως φανερώνει η κλίμακα της

²⁶⁸ Στο κοινό ανακοινωθέν που εκδόθηκε από τη σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών υπό τον πρόεδρο της Δημοκρατίας στις 18 Φεβρουαρίου 1992, αναφέρεται οι απειλές αυτές όμως δε θέτουν σε άμεσο κίνδυνο την ασφάλεια και την εδαφική ακεραιότητα της χώρας, (Βαληνάκης Γ. & Ντάλης Σ. *Το ζήτημα...*, ο.π., σ. 85) αλλά η ρητορική παρουσιάζει τη χρήση του όρου Μακεδονία στην ονομασία του νέου κράτους που σχηματιζόταν στα βόρεια σύνορα ως μείζονα εθνική απειλή.

²⁶⁹ Στο άρθρο 7 της συμφωνίας της 17^{ης} Ιουνίου 2018 προσδιορίζεται η έννοια των «Μακεδονία» και «Μακεδόνας» που θα έχει η χρήση τους για την ΒΜ και διαχωρίζεται από τη σχέση που έχουν οι συγκεκριμένοι όροι με τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό.

συχνότητας και της έντασης του στον κοινοβουλευτικό και δημόσιο λόγο, το Μακεδονικό, με εξαίρεση το πρώτο εξάμηνο του 1992, αναδεικνυόταν στη δημόσια σφαίρα όποτε κρινόταν σκόπιμο από την κυβέρνηση ή την αντιπολίτευση.

Ο Αντώνης Σαμαράς έχοντας μία ρομαντική με χαρακτηριστικά μεσσιανισμού αντίληψη περί ελληνικού έθνους, η οποία επικρατούσε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, διαχειρίστηκε το ζήτημα ως θεματοφύλακας του αδιάσπαστου, διαχρονικού και ανώτερου ελληνικού πολιτισμού, αναπόσπαστο τμήμα του οποίου είναι η ένδοξη Μακεδονία. Για τον Σαμαρά η χρήση του όρου «Μακεδονία» αναγνώριζε «μακεδονικό έθνος», συνεπώς η αποδοχή μια ονομασίας που θα περιλάμβανε τη «Μακεδονία» συνιστούσε εθνοπροδοτική ενέργεια. *«Το όνομα είναι πράγματι το όχημα, το μέσο, η πρόφαση, το ψευδοεπιχείρημα κάθε επεκτατικής κίνησης. Αν στερηθούν οι Σκοπιανοί το όνομα, χάνουν κάθε επιχείρημα για διεκδικήσεις ελληνικών εδαφών. Χάνουν την πρόφαση της υποτιθέμενης μακεδονικής εθνότητας, χάνουν και τη μάχη των εντυπώσεων με τη μονοπώληση του όρου Μακεδονία.»*²⁷⁰

Ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης σύντομα αντιλήφθηκε ότι η πΓΔΜ θα γίνει δεκτή ως ανεξάρτητο κράτος από τη Διεθνή κοινότητα και ότι η απαίτηση για μία ονομασία που δε θα περιλαμβάνει τον όρο «Μακεδονία» δε θα μπορούσε να γίνει αποδεκτή. Παρόλα αυτά, το πολιτικό κόστος που θα είχε μία τέτοια δημόσια παραδοχή, αντίθετη στις επιταγές του εθνικού καθήκοντος, δεν επέτρεψε να στον τότε πρωθυπουργό να διατυπώσει ξεκάθαρα τη θέση του. Σε αυτή τη στάση καθοριστικό ρόλο είχε η διαχείριση του θέματος από τον Ανδρέα Παπανδρέου. *«Είναι θέμα εθνικής ασφαλείας και όχι απλώς θέμα πολιτιστικό. Είναι και πολιτιστικό, αλλά είναι θέμα εθνικής ασφαλείας Το όνομα Μακεδονία είναι απαραίτητο για να κτιστεί γύρω από το όνομα αυτό ένα νέο κράτος Μακεδονικό, το οποίο θα συρρικνώσει την Ελλάδα μας. Αυτός είναι ο πραγματικός κίνδυνος.»*²⁷¹ Η επίκληση του πραγματικού κινδύνου βοήθησε τον Παπανδρέου να παρουσιάζεται ως πατριώτης και όχι ως εθνικιστής. Η ευαισθησία και συνάμα η σκληρή στάση του ΠΑΣΟΚ στο «μακεδονικό ζήτημα» προσέδιδε στον πολιτικό χώρο της κεντροαριστεράς τον «πατριωτισμό» που παραδοσιακά θεωρείτο αποκλειστικό προνόμιο της κεντροδεξιάς παράταξης.

Η Αλέκα Παπαρήγα διαφοροποιήθηκε από τη πρώτη στιγμή στη διαχείριση του «μακεδονικού ζητήματος». Αποδεχόταν το ενδεχόμενο αναγνώρισης της σλαβομακεδονικής ταυτότητας με τον απαράβατο όρο ότι δεν υπάρχει μειονότητα στην Ελλάδα και ότι δε διεγείρεται καμία εδαφική διεκδίκηση. Άλλωστε η άποψή του ΚΚΕ είχε εκφραστεί από την εποχή του Μεσοπολέμου, στη βάση της σκωπτικής μαρξιστικής προσέγγισης για τον ρόλο της εθνικής ταυτότητας και ως γνωστόν είχε επικριθεί από τους εθνικόφρονες. Η Μαρία Δαμανάκη

²⁷⁰ Αντώνης Σαμαράς (24.1.94), *Πρακτικά της Βουλής...*, ο.π., τόμος Γ, σ. 1848

²⁷¹ Ανδρέα Παπανδρέου (15.4.92), *Πρακτικά της Βουλής...*, ο.π., τόμος Ζ, σ. 5589

είχε την ίδια προσέγγιση με το ΚΚΕ, η διαφορά ωστόσο ήταν ότι η τότε Γραμματέας του Συνασπισμού αναγνώριζε ως πηγαία λαϊκή ανάγκη το αίτημα της πΓΔΜ για εθνική ανεξαρτησία και όχι ως αποτέλεσμα της υποκινούμενης από τη Δύση διάσπαση της Γιουγκοσλαβίας. Προφανώς η διάσταση των απόψεων εντασσόταν στη συνολικότερη διαφοροποίηση της πολιτικής του Κομμουνιστικού Κόμματος έναντι του Συνασπισμού η οποία εκείνη την εποχή είχε δηλωθεί με την καταψήφιση της Συνθήκης του Μάαστριχτ.

Από την ανάλυση του λόγου των πολιτικών αρχηγών της περιόδου 1991-1995 και αφήνοντας στην άκρη τον διαπιστωμένο παράγοντα της πολιτικής εκμετάλλευσης του ζητήματος, με βάση την προσωπική αντίληψη για το «έθνος» και την «πατρίδα» θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ο Σαμαράς και ο Παπανδρέου διαχειρίστηκαν με τον ίδιο τρόπο το «μακεδονικό ζήτημα». Και οι δύο είχαν την πεποίθηση ότι η πολιτική ισχύς της χώρας είναι ανάλογη του διεθνούς βεληνεκού του ελληνικού πολιτισμού. Σε αντίθεση με τους Μητσοτάκη Δαμανάκη και Κύρκο οι οποίοι επιδίωκαν μία λύση σε συνεργασία με τους Συμμάχους, αντιλαμβανόμενοι τις ρεαλιστικές πολιτικές δυνατότητες. Στην ίδια γραμμή κινήθηκαν και οι διάδοχοί τους, Έβερτ και Κωνσταντόπουλος αντίστοιχα. Σε ότι αφορά στη στάση του ΚΚΕ, είναι εμφανές ότι η μαρξιστική προσέγγιση του «έθνους» διαμόρφωσε εξ' αρχής τη θέση της Αλέκας Παπαρήγα και του Κομμουνιστικού Κόμματος που ουσιαστικά ήταν το μόνο κόμμα που από την αρχή υποστήριξε τον διμερή διάλογο και την αμοιβαία αποδεκτή λύση.

Αντί επιλόγου

Οι κοινές προσεγγίσεις στο «μακεδονικό ζήτημα» μεταξύ πολιτικών προσώπων διαφορετικών πολιτικών χώρων αποδεικνύουν, αν μη τι άλλο, την ικανότητα και την πλαστικότητα της εθνικιστικής ιδεολογίας να διεισδύει και να διατρέχει τον λόγο κατά μήκος του πολιτικού φάσματος. Κατά την άποψη μου, η σύγκριση και η αξιολόγησή της θέσης των κομμάτων εκείνη την εποχή με τη σημερινή τους στάση απέναντι στην πρόσφατη Συμφωνία των Πρεσπών συμβάλει τόσο στη μελέτη του εθνικιστικού φαινομένου όσο και στην ανάλυση του τρόπου με τον οποίο διαμορφώνεται η εξωτερική πολιτική.

Την ίδια ώρα, η σύγκλιση στο «μακεδονικό ζήτημα» και εν γένει στις εξελίξεις στα Βαλκάνια θα μπορούσε να ιδωθεί ως ένα δείγμα των πολιτικών τομών που έφερε στο εσωτερικό των κομμάτων η ευρωπαϊκή φιλελεύθερη προοπτική της χώρας, στις αρχές του '90. Οι νέες διαιρετικές τομές ιδίως στο εσωτερικό της ΝΔ και του ΠΑΣΟΚ σημάδεψαν την πορεία των κομμάτων. Ο εκσυγχρονιστικός μετασχηματισμός του ΠΑΣΟΚ και η διάκριση ανάμεσα στη φιλελεύθερη και τη λαϊκή κεντροδεξιά στους κόλπους της ΝΔ ανέδειξαν τις διαφορετικές πολιτικές ταυτότητες στο εσωτερικό των κομμάτων. Στη μετάβαση προς τον 21^ο αιώνα οι νέες διαιρετικές τομές εκφράστηκαν ακόμη και ως νέοι πολιτικοί σχηματισμοί οι οποίοι δραστηριοποιήθηκαν εκατέρωθεν του πολιτικού κέντρου, όπως αυτό ορίζεται με βάση τη διαίρεση στον άξονα Αριστερά-Δεξιά. Από κει και πέρα, κατά πόσο η εθνοκεντρική προσέγγιση στη δράση των πολιτικών υποκειμένων συνέβαλε στη διαμόρφωση των διαιρετικών τομών, που αποκρυσταλλώθηκαν μετά τα μέσα της δεκαετίας του '90, νομίζω ότι είναι ένα ζήτημα που χρίζει διερεύνησης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Althusser, L. (1999). *Θέσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο
- Anderson, B. (1997). *Φαντασιακές κοινότητες*, Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη
- Balibar, E. & Wallerstein, I. (2017). *Φυλή έθνος τάξη*, Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος
- Chomsky, N. (2011). *Πως λειτουργεί ο κόσμος*, Αθήνα: Εκδόσεις Κέδρος
- Danforth, L. (1993). *Η Μακεδονική διαμάχη*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια
- Giddens, A. (2011) *Οι συνέπειες της νεωτερικότητας*, Αθήνα: Εκδόσεις ΚΡΙΤΙΚΗ
- Gullner, E. (1993). *Έθνη και εθνικισμός*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια
- Harvey, D. (2007). *Η κατάσταση της Μετανεωτερικότητας*, Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο
- Hobsbawn, E. (1994). *Έθνη και Εθνικισμός: από το 1780 μέχρι σήμερα*, Αθήνα: Εκδόσεις Καρδαμίτσα
- Hobsbawn, E. (2008). *Η εποχή των επαναστάσεων*, Αθήνα: ΜΙΕΤ
- Heywood, A. (2007). *Πολιτικές ιδεολογίες*, Αθήνα: Επίκεντρο
- Kedourie, E. (2017). *Εθνικισμός*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση
- Marx K. & Friedrich E. (1997). *Το Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, Αθήνα: Εκδόσεις Ερατώ
- Mazower, M. (2006) *Θεσσαλονίκη πόλη των φαντασμάτων: Χριστιανοί, Μουσουλμάνοι και Εβραίοι 1430-1950*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια
- Peckham R. (2008). *Εθνικές Ιστορίες- Εθνικά Κράτη: Εθνικισμός και πολιτική του τόπου στην Ελλάδα*, Αθήνα: Εκδόσεις Ενάλιος
- Renan, E. (1993) «Τι είναι έθνος» στο *Πολίτης* [online], Αθήνα: τ. 121 Ιαν. – Μαρ. Διαθέσιμο στο <http://users.uoi.gr/gramisar/prosopiko/constan/nation.pdf> (Τελευταία προσπέλαση 3 Σεπτεμβρίου 2019)
- Smith, A. (2000). *Εθνική Ταυτότητα*, Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας

Taylor, C. (1997). *Πολυπολιτισμικότητα*, Αθήνα: Εκδόσεις ΠΟΛΙΣ

Wallerstein, I. (2011), *Για να καταλάβουμε πως λειτουργεί ο κόσμος*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Θύραθεν

Wallerstein, I. (2017). «Οι ιδεολογικές αντιφάσεις του καπιταλισμού: οικουμενισμός εναντίον ρατσισμού και σεξισμού», στο Balibar E. & Wallerstein I., *Φυλή έθνος τάξη*, Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος

Γκλιγκόροφ, Κ. (2001). *Απομνημονεύματα*, Αθήνα: Κούριερ εκδοτική

Αποστολίδου, Β. (1994). «Η συγκρότηση και οι σημασίες της ελληνικής λογοτεχνίας» στο *Επιστημονικό Συμπόσιο: Έθνος Κράτος Εθνικισμός*, Αθήνα: Εκδόσεις Εταιρία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας

Αρμενάκης, Α., Γκοτσόπουλος, Θ., Δεμερτζής, Ν., Παναγιωτοπούλου, Ρ. & Χαραλάμπης, Δ. (1996) « Ο εθνικισμός στον ελληνικό Τύπο-Το μακεδονικό ζήτημα κατά την περίοδο Δεκέμβριος 1991-Απρίλιος 1993», στο *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* [online] Αθήνα: τεύχος 89-90 Διαθέσιμο στο <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/view/7281/7001> (Τελευταία προσπέλαση 21 Σεπτεμβρίου 2019)

Βακαλόπουλος, Α. (2004). *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις ΒΑΝΙΑΣ,

Βακαλόπουλος, Κ. (2009). *Το Μακεδονικό Ζήτημα*, Αθήνα: Εκδόσεις Το Βήμα,

Βαληνάκης, Γ & Ντάλης Σ. (1996). *Το ζήτημα των Σκοπίων-Επίσημα Κείμενα 1990-1996*, Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη

Βάλντεν, Σωτήρης, (1994) «Εθνικισμός και εσωτερική πολιτική», στο *Επιστημονικό Συμπόσιο: Έθνος, Κράτος Εθνικισμός*, Αθήνα: Εκδόσεις Εταιρία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας

Βερέμης, Θ. (2004). *Βαλκάνια από τον 19^ο έως τον 21^ο αιώνα. Δόμηση και αποδόμηση κρατών*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη

Βερναρδάκης, Χ. (2011). *Πολιτικά κόμματα, εκλογές και πολιτικό σύστημα*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκουλα

Γούναρης, Π. (2010). *Το μακεδονικό ζήτημα από τον 19^ο έως τον 21^ο αιώνα – Ιστοριογραφικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια

Γρυλλάκης, Ν. (2001). *...Αποκαλύπτω*, Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη

Δεδικούση, Σ. (2013). *Η διένεξη για την ονομασία της Δημοκρατίας της Μακεδονίας μέσα από τις στήλες των αναγνωστών του Αθηναϊκού Τύπου* [online], Διπλωματική, Μυτιλήνη: Πανεπιστήμιο Αιγαίου Διαθέσιμο στο <http://hellenicus.lib.aegean.gr/bitstream/handle/11610/14506/file1.pdf?sequence=2&isAllowed=y> (Τελευταία προσπέλαση 21 Σεπτεμβρίου 2019)

Δεμερτζής, Ν.(1994). «Ο εθνικισμός ως ιδεολογία», στο *Επιστημονικό Συμπόσιο: Έθνος κράτος εθνικισμός*, Αθήνα: Εταιρία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας

Δεσποτόπουλος, Α. (2015). «Νεώτερος ελληνισμός από 1881-1913», *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, τόμος 33

Δημαράς, Κ. (2015). «Ιδεολογικά ρεύματα, εκπαίδευση, λογοτεχνία, Τέχνη» στο *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών τόμος 33

Δοξιάδης, Κ.(1994). *Εθνικισμός, ιδεολογία και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, Αθήνα: Πλέθρον

Δοξιάδης, Κ. (2016) *Προπαγάνδα*, Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος

Κιτρομιλίδης, Π. (2000). *Νεώτερη Πολιτική Θεωρία*, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Σάκκουλα

Κιτρομιλίδης, Π. (2012). «Νοερές Κοινότητες και οι απαρχές του εθνικού ζητήματος στα Βαλκάνια», στο Θάνος Β.(επιμ.) *Εθνική Ταυτότητα και εθνικισμός στη Νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα: Εκδόσεις ΜΙΕΤ

Κωστόπουλος Τάσος (2018) «Το γνωστό – άγνωστο Ίλιντεν», *ΕΦΣΥΝ* [online] Διαθέσιμο στο <http://www.efsyn.gr/arthro/gnosto-agnosto-ilinten> (Τελευταία προσπέλαση 21 Σεπτεμβρίου 2019)

Κωφός, Ε. (2003), «Η εκκρεμότητα για τη διαφορά στην ονομασία» στο Ευάγγελος Κωφός & Βλάχης Βλασίδης (επιμ), *Αθήνα –Σκόπια η Επτάχρονη Συμβίωση 1995-2002*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση

Κωφός, Ε. (2012). «Εθνική κληρονομιά και Εθνική αυτότητα του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα», Θάνος Β.(επιμ) *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στη νεώτερη Ελλάδα*, Αθήνα: Εκδόσεις ΜΙΕΤ,

Λέκκας, Π. (1994). «Η συγκρότηση της εθνικιστικής ιδεολογίας – Εθνική θεωρία και εθνικό φρόνημα», στο *Επιστημονικό Συμπόσιο: Έθνος Κράτος Εθνικισμός*, Αθήνα: Εταιρία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας

Λέκκας, Π. (2011). *Η εθνικιστική ιδεολογία*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση

Λυγερός, Σ.(1992). *Άνεμοι Πολέμου στα Βαλκάνια*, Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη

Παπακωνσταντίνου, Μ. (1994). *Τι ημερολόγιο ενός πολιτικού*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της ΕΣΤΙΑΣ

Πλιάκος, Α. (1993) «Η νομική φύση της ΕΕ» στο Χριστοδουλίδης-Στεφάνου (επιμ) *Συνθήκη του Μάαστριχτ*, Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη

Ροζάκης, Χ. (1996). *Πολιτικές και Νομικές Διαστάσεις της Μεταβατικής Συμφωνίας της Νέας Υόρκης*, Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη

Σβωρώνος, Ν. (1999). *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο

Στυλιανού, Ά. (2006). *Θεωρίες Κοινωνικού Συμβολαίου*, Εκδόσεις ΠΟΛΙΣ, Αθήνα

Τσουκαλάς, Κ. (1994). «Ιστορία, Μύθοι και χρησμοί», στο *Επιστημονικό Συμπόσιο: Έθνος κράτος εθνικισμός*, Αθήνα: Εκδόσεις Εταιρία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Cliff, T. (2016). *Ρόζα Λούξεμπουργκ*, Αθήνα: Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο

Harman, C. (2018). *Μαρξισμός και Εθνικισμός*, Αθήνα: Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο,

Ζιάκας Θ. (1999). *Εθνισμός και Αριστερά*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πελεκάνος

Μαλιγκούδης, Φ. (1994). *Το σκοπιανό ζήτημα*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας

Παπακωνσταντίνου, Π. (2018). *Το εθνικό ζήτημα σήμερα*, Αθήνα: Εκδόσεις ΤΟΠΟΣ

ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Αρχείο της Βουλής των Ελλήνων

Αρχείο ΕΡΤ

Αρχείο ΑΠΕ-ΜΠΕ

ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ

<https://www.ekke.gr/>

<https://www.eliamep.gr/>

<https://www.hellenicparliament.gr/>

<https://www.aegean.gr/>

<http://users.uoi.gr/>

<https://www.kathimerini.gr/>

<https://www.naftemporiki.gr/>

<https://www.efsyn.gr/>

<https://www.rizospastis.gr/>